

SÄÄNNELLYSTI SÄÄNTELEMÄTÖN AVOLIITTO

Avopuolisoiden omistussuhteet ja ennakoiva sopiminen

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Perhe- ja jäämistöoikeus
Pro gradu
Marjukka Parikainen
Kevät 2013

Työn nimi: Säännellysti sääntelemätön avoliitto – Avopuolisoiden omistussuhteet ja ennakoiva sopiminen

Tekijä: Marjukka Parikainen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Perhe- ja jäämistöoikeus

Työlaji: Maisteritutkielma Laudaturtyö Lisensiaatintyö Kirjallinen työ

Sivumäärä: XII + 79 (Liitteet 3 kpl)

Vuosi: Kevät 2013

TIIVISTELMÄ

Avoliitot ovat olleet Suomessa arkipäivää jo pitkään. Tästä huolimatta avoliittoja koskevia tutkimuksia on tehty verrattain niukasti. Myös avoliittoja koskeva sääntely antoi odottaa itseään pitkään. Pitkä odotus päättyi 1.4.2011 kun laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta tuli voimaan. Uusi laki keskittyy vain avoliiton purkautumisen jälkeiseen aikaan. Näin ollen kestäessään avoliitot ja niiden pelisäännöt säilyvät yhä erityislailla sääntelemättöminä.

Voimaan tullessaan uusi avoliittolaki jakoi avoliitot kahteen kastiin; erityislailla säänneltyihin ja erityislailla sääntelemättömiin. Avoliittolain sääntelyn piiriin kuuluvien avopuolisoiden asema parani uuden lain myötä. Avoliittolaki jättää kuitenkin vielä paljon muiden säädösten, yleisten oikeusperiaatteiden, oikeuskäytännön ja ennen kaikkea avopuolisoiden välisten sopimuksien varaan.

Avopuolisoiden kesken vallitsee laaja sopimusvapaus, joka antaa avopuolisille mahdollisuuden ennakkolisesti varautua mahdolliseen eroon ja siten turvata omaa asemaansa. Harva kuitenkaan tiedostaa, saati käyttää, tämän mahdollisuuden. Elämme nykyään keskellä sopimuksia ja teemme niitä lähes huomaamattamme joka päivä. Liian usein jätämme kuitenkin kaikista tärkeimmät sopimukset tekemättä. Avoerosopimuksen tekeminen pitäisi saada pääsäännöksi poikkeuksen sijaan. Tällä tutkielmalla haluankin omalta osaltani lisätä tietoisuutta ennakkolisen sopimisen mahdollisuuksista ja tarpeellisuudesta.

Avainsanat: avoliitto, avopuoliso, avoleski, avoerosopimus, yhteisomistusolettama, nimiperiaate, perusteettoman edun palautus, omaisuuden erottelu, hyvitys

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ.....	I
SISÄLLYSLUETTELO	II
LÄHDELUETTELO.....	V
1 JOHDANTO.....	1
2 TILANNE ENNEN LAKIA AVOPUOLISOIDEN YHTEISTALouden PURKAMISESTA.....	2
3 ERITYISLAILLA SÄÄNTELEMÄTÖN AVOLIITTO	4
3.1 AVOPUOLISOIDEN OMISTUSSUHTEET	4
3.1.1 Yhteisomistusolettama	4
3.1.2 Nimiperiaate	5
3.1.3 Perusteettoman edun palautus	7
4 LAKI AVOPUOLISOIDEN YHTEISTALouden PURKAMISESTA	12
4.1 SOVELTAMISALA	12
4.2 TAHDONVALTAISUUS JA SOPIMUSVAPAUS	13
4.2.1 Rajoitukset sopimusvapauteen	13
4.3 MÄÄRITELMIÄ	14
4.3.1 Avopuoliso ja avoliitto.....	14
4.3.2 Suhteen luonne	16
4.3.3 Avoliiton alkaminen ja päättyminen.....	18
4.3.3.1 Tilapäinen erillään asuminen.....	19
4.4 OMAISUUS JA OMISTUSSUHTEET	19
4.4.1 Omaisuuden erottelu	19
4.4.2 Avopuolisoiden omaisuus avoliiton kestäessä.....	20
4.4.3 Yhteisomistusolettama	21

4.4.4 Omaisuuden erottelun toimittaminen	23
4.4.4.1 Omaisuuden erottelukirja	24
4.4.4.1.1 Erottelukirjan todistajista	24
4.4.4.2 Avopuolisoiden välisten omistussuhteiden muuttaminen erottelussa	26
4.4.4.3 Käyttöoikeuden pidättäminen	26
4.4.4.4 Pesänjakajan toimittama omaisuuden erottelu	27
4.4.4.4.1 Pesänjakajaa koskevat vaatimukset	28
4.5 HYVITYS	30
4.5.1 Oikeus hyvitykseen	31
4.5.2 Korvaus omaisuuden käytöstä	33
4.5.3 Hyvityksen vaatiminen	34
4.5.3.1 Pesänjakajan ratkaisu hyvityskysymyksessä	35
4.5.3.2 Hyvityksen vaatimisen määräajat	36
4.6 MUUTOKSENHAKU	37
4.7 TAKAISINSAANTI	38
4.8 VOIMAANTULO	38
5 AVOLIITTOAIN MUKANAAN TUOMIA MUITA MUUTOKSIA	40
5.1 HARKINNANVARAINEN AVUSTUS	40
5.2 VEROTUKSESTA	41
5.2.1 Perintöverokarhun peijaiset?	42
5.3 AVOPUOLISOIDEN SUKUNIMI	42
6 AVOLIITTOA KOSKEVIA EPÄKOHTIA	44
6.1 AVOLIITTOA KOSKEVAN LISÄSÄÄNTELYN TARVE	45
6.1.1 Nykyistä laajempi avoliitto-käsite	45
6.1.2 Muun lisäsääntelyn tarve	47
7 ENNAKOIVA SOPIMINEN	49
7.1 AVOLIITTO SOPIMUSSUHTEENA	49
7.2 SOPIMUS AVOERON VARALTA	49
7.2.1 Mahdollisuus sopimiseen	49
7.2.2 Sopimuksen sisältö	51

7.2.3 Sopimuksen muoto	53
7.2.4 Sopimuksen vaikutukset sivullisiin ja velkoihin.....	54
7.2.4.1 Sivulliset.....	54
7.2.4.2 Velkojat.....	55
7.2.5 Riitaisuuksien ratkaiseminen.....	56
7.2.6 Avoeron varalta tehdyn sopimuksen ongelmat.....	56
7.3 SOPIMUS AVOLIITTOLAIN SOVELTAMATTA JÄTTÄMISESTÄ	57
7.4 EDUNVALVONTAVALTUUTUS.....	58
7.5 KESKINÄINEN TESTAMENTTI	60
7.5.1 Testamenttimääräys todisteena.....	62
8 AVOLIITON SÄÄNTELY MUUALLA	64
8.1 RUOTSI	64
8.1.1 Suomi vs. Ruotsi	67
8.2 NORJA.....	68
8.3 ENGLANTI.....	70
8.4 EUROOPAN UNIONI.....	72
8.5 LAKIHARMONISOINNIT.....	73
9 YHTEENVETO	74
LIITTEET.....	75

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuusosoikeus, Talentum, 2010

Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Suomen jäämistöoikeus I, Perintöoikeus; Talentum, 2009

Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo - Suomen jäämistöoikeus II, Testamenttioikeus; Talentum, 2008

Agell, Anders – Nordisk äktenskapsrätt, En jämförande studie av dansk, finsk, isländsk, norsk och svensk rätt med diskussion av reformbehov och harmoniseringsmöjligheter; Nord 2003:2, 2003

Agell, Anders; Brattström Margareta – Äktenskap, Samboende, Partnerskap; Iustus Förlag, 2011

Antila, Tuomo – Edunvalvontavaltuutus; WSOYpro, 2007

Aromaa, Kauko; Cantell, Ilkka; Jaakkola Risto - Avoliitto, tutkimuksia avoliiton yleisyydestä ja yleistymisestä Suomessa; Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 49, 1981

Gottberg, Eva – Perhe, elatus ja sosiaaliturva: tutkimus yksityisen ja julkisen elatusvastuun rajoista, rakenteesta ja toimivuudesta; Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Yksityisoikeuden sarja A:80, 1995

Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö; Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Yksityisoikeuden sarja A:129, 2011

Herring, Jonathan – Family Law; Longman Law Series, Pearson education limited, Exeter

College, Oxford University, 2011

Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet; Forum Iuris, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, 2012

Kemppinen, Seppo; Kyläkallio, Kalle; Nikupaavo, Jari; Susiluoto, Tapio – Asiakirjamalleja; Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton Kustannus, 2002

Lohi, Tapani – Ositus, tasinko ja sivullissuoja; Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 246, 2003

Mahkonen, Sami – Avoliitto, siviilioikeudellinen tutkimus; Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, 1984

Mahkonen, Sami – Parisuhde ja vanhemmuus, perheoikeudellinen tutkimus; Kauppakaari Oyj, Lakimiesliiton kustannus, 1998

Mahkonen, Sami; Koskelo, Pauliine – Avoliitto vai avioliitto?; Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, 1984

Mikkola, Tuulikki – Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa; WSOYpro, 2010

Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus; WSOYpro, 2008

Ossa, Jaakko – Perhe, perintö ja verotus; WSOYpro, 2006

Pohjonen, Soile – Parisuhde yksityisoikeudellisessa ajattelussa; Suomalainen lakimiesyhdistys, 1998

Tilastokeskus – Perheet 2008; Suomen virallinen tilasto, väestö 2009, toimittaneet Marjut Pietiläinen ja Timo Nikander, Tilastokeskus, 2009

Artikkelit ja muut julkaisut

Agell, Anders – Är en nordisk familjerätt och successionsrätt realitet eller illusion; Artikkelijulkaisussa *Lakimies* 6–7/2001, 2001, s. 1002–1030

Karimaa, Eija – Perittävän avopuolison ja siihen rinnastuvan henkilön asema; artikkeli julkaisussa *Defensor Legis* 4/2004, s. 711 – 718

Kolehmainen, Antti – Edunvalvontavaltuutus, lahja ja lahjansaajan asema; artikkeli julkaisussa *Defensor Legis* N:o 3/2010, 2010, s. 264 – 279

Linnakangas, Esko – Perintöverotuksen synty, nykytila ja tulevaisuus; artikkeli julkaisussa *Lakimies* 1/2013, s. 82 – 101

Lötjönen, Salla – Yhteistalouden purkaminen avoliitossa; artikkeli julkaisussa *Lakimies* 7 - 8/2010, s. 1326 – 1341

Mikkola, Tuulikki – Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä; Artikkelijulkaisussa *Edilex* 44/2010, Edita Publishing Oy, 2010

Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa; artikkeli teoksessa *Oikeus tänään*, (sivut 40 - 86); Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 61, Bookwell Oy, 2013

Mäkinen, Kaisa – Perheoikeuden lähentäminen Euroopan Unionin alueella; *Edilex*:in lakikirjastossa julkaistu opinnäytetyö, Edita Publishing, 2006

Oikeusministeriö – Lausuntoja ja selvityksiä 2009:10, Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä: yhteenveto kansalaispalautteesta; tekijät: Sanna Värttiö, Pauliina Ahlas ja Salla Lötjönen, 2009

Käytetty oikeusministeriön www-sivuilta (<http://www.om.fi/1238674721965>) löytyvää sähköistä versiota, joka löytyy osoitteesta: <http://www.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURlappotype=BlobServer&SSURlcontainer=Default&SSURlsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=OMLS%202009%2010.pdf&SSURlcontext=Satellite>

[%20Server&blobwhere=1243790107345&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf](#), hakupäivä 14.4.2013

Papworth, Jill – Why a cohabitation agreement is essential to non-married couples; artikkeli The Guardian-lehdessä

Käytetty 9.3.2013 julkaistua sähköistä versiota, joka löytyy osoitteesta: <http://www.guardian.co.uk/money/2013/mar/09/cohabitation-agreement-essential-non-married-couples>, hakupäivä 30.5.2013

Regeringskansliet - Sambor och deras gemensamma hem - kortfattad information om sambolagen; 2012

Käytetty sähköistä versiota, joka löytyy osoitteesta: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/19/84/20/c93882c3.pdf>, hakupäivä 12.6.2013

Saarenpää, Ahti - Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus; artikkeli teoksessa Oikeusjärjestys osa I, toim. Timo Tammilehto (sivut 157 - 201); Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 59, Bookwell Oy, 2012

Virallislähteet

HE 37/2010

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

Käytetty oikeusministeriön www-sivuilta (<http://www.om.fi>) löytyvää sähköistä versiota, joka löytyy osoitteesta: <http://www.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURIdpptype=BlobServer&SSURIdcontainer=Default&SSURIdsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=HE%20avopuolisot.pdf&SSURIdcontext=Satellite%20Server&blobwhere=1266334778264&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf>, hakupäivä 27.4.2013

Högsta Domstolen

Ruotsin korkeimman oikeuden www-sivuilta löytyvä PDF-versio tuomiosta 2013-04-04 T 1238-11, joka löytyy osoitteesta:

<http://www.hogstadamstolen.se/Domstolar/hogstadamstolen/Avgoranden/2013/2013-04-04%20T%201238-11%20Dom.pdf> , hakupäivä 2.6.2013

Høyesterett Norge

Norjan korkeimman oikeuden www-sivuilta löytyvä tuomio 19.09.2011, HR-2011-01739-A, (sak nr. 2011/93), joka löytyy osoitteesta: <http://www.domstol.no/no/Enkelt-domstol/-Norges-Hoyesterett/Avgjorelser/Avgjorelser-2011/Avdeling/Sivile-saker/Saken-gjaldt-det-okonomiske-oppgjoret-ved-opphor-av-samboerforhold/> , hakupäivä 2.6.2013

Regeringens proposition 2002/3:80

<http://www.regeringen.se/content/1/c4/07/96/6ff66839.pdf> , hakupäivä 12.6.2013

Sveriges Riksdag

Sambolag(2003:376) http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Sambolag-2003376_sfs-2003-376/

Sähköiset lähteet

Maistraatin www-sivut, jotka löytyvät osoitteesta <http://www.maistraatti.fi/fi/>, hakupäivä 11.5.2013

Oikeusministeriö – Avopuolisoiden yhteistalouden purkaminen -otsikolla oleva www-sivu, joka löytyy oikeusministeriön www-sivuilta osoitteesta: <http://oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajataavoitteet/arkielamaanliittyvatsaannokset/avopuolisoidenyhteistaloudenpurkaminen.html> , hakupäivä 28.5.2013

Kansaneläkelaitoksen www-sivut, jotka löytyvät osoitteesta: www.kela.fi , hakupäivä 28.5.2013

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO:1984-II-229

KKO:1985-II-167

KKO:1988:27

KKO:1988:28

KKO:1988:85

KKO:1992:48

KKO:1993:168

KKO:1996:147

KKO:2000:114

KKO:2010:66

KKO:2011:31

Korkein hallinto-oikeus

KHO:1990-A-47

Hovioikeudet

Kouvolan hovioikeus S01/854

Rovaniemen hovioikeus S07/1064

Turun hovioikeus S04/1839

Högsta Domstolen

2013-04-04 T 1238-11

2012-06-13 T 3108-10

2008-07-18 T 2684-07

Høyesterett Norge

Høyesteretts dom 19.09.2011, HR-2011-01739-A, (sak nr. 2011/93)

The Supreme Court

Jones v Kernott, 2011

http://supremecourt.gov.uk/docs/UKSC_2010_0130_Judgment.pdf , hakupäivä 12.6.2013

Lisäksi tutustuttu seuraaviin teoksiin

Halila, Heikki & Hemmo, Mika – Sopimustyyppit; Talentum, 2008

Hiltunen, Rainer – Virallisesti ventovieraat, samaa sukupuolta olevien parisuhteet lainsäädännössä; Seksuaalinen Tasavertaisuus SETA ry, 1996

Hoppu, Esko & Hoppu, Kari - Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet; WSOYpro, 2011

Kangas, Urpo - Ihmisen nimi; Lakimiesliiton kustannus, 1991

Lindgren, Jarl - Non-marital cohabitation and union dissolution; Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 31/1997, Väestöliitto, 1997

Makkonen, Mikko – Avio- ja avoero pähkinänkuoressa, käytännön tietoa avio- ja avoeroa suunnitteleville; Otavan kirjapaino Oy, 2005

Saarnilehto, Ari; Hemmo, Mika; Kartio Leena – Varallisuusosoikeus; WSOY Lakitieto, 2001

Saarnilehto, Ari - Sopimusoikeuden perusteet; Talentum, 2009

Tornberg, Johanna – Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu; Acta Universitatis Lapponiensis 221, Lapin yliopistopaino, 2012

1 JOHDANTO

Suomen esiaviollisia sukupuolisuhteita koskevan lainsäädännön kehitys on ollut varsin hidasta. Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan mainita se, että vuoden 1889 rikoslain 20. luvun salavuoteus eli sukupuoliyhteys sellaisten henkilöiden kesken, jotka eivät ole keskenään naimisissa, dekriminalisoitiin vasta vuonna 1926. Seksuaalinen kanssakäyminen oli siis vuoteen 1926 asti sallittua ainoastaan avioliitossa.

Vuonna 1978 suoritetun haastattelututkimuksen mukaan 5 %:ia haastatelluista eli avoliitossa.¹ Avoliittojen voidaan sanoa tuon jälkeen nousseen paheksutuista susipariajoista suuren suosioon. Vuonna 2008 Suomen parisuhteista 24 %:ia oli avoliittoja². Tulevaisuudessa määrän voidaan olettaa kasvavan aina vain kiihtyvällä tahdilla. Avoliiton nousua suosioon ovat vauhdittaneet etenkin yhteiskunnan muutokset ja ihmisten parisuhdekäytäntöjen muutokset.

Avoliitto valitaan entistä useammin koko elämän kestäväksi parisuhdemuodoksi. Tästä syystä on ehdottoman tärkeää, että myös avoliitot viimeinkin saivat oman erityislakinsa ja kuuluvat entistä tehokkaammin lain pitkän kouran ulottuvuuteen. Avoliittolaki jättää kuitenkin vielä paljon muiden säädösten, yleisten oikeusperiaatteiden, oikeuskäytännön ja ennen kaikkea avopuolisoiden välisten sopimuksien varaan. Tällä tutkielmalla haluanikin omalta osaltani lisätä tietoisuutta ennakkollisen sopimisen mahdollisuuksista ja tarpeellisuudesta.

¹ Aromaa, Cantell, Jaakkola - Avoliitto, tutkimuksia avoliiton yleisyydestä ja yleistymisestä Suomessa, 1981, s. 5

² Tilastokeskus – Perheet 2008, 2009, s. 9

2 TILANNE ENNEN LAKIA AVOPUOLISOIDEN YHTEISTALOUDEN PURKAMISESTA

Suomessa ei ennen huhtikuuta 2011 ollut erikseen avoliittoa koskevaa sääntelyä. Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta 26/2011 (myöhemmin avoliittolaki) loi voimaan tullessaan Suomeen uuden muodon avoliitosta; lakisääteinen avoliitto (=avoliittolain sääntelyn piiriin kuuluva avoliitto). Tämän lisäksi Suomessa on myös erityislailla sääntelemättömiä avoliittoja (=avoliittolain sääntelyn ulkopuolelle jäävä avoliitto). Oikeudellisesti avoliitot voidaan jakaa näihin kahteen pääryhmään.³

Avopuolisot eivät toki ennen avoliittolain voimaantuloakaan eläneet normityhjiössä, sillä yleiset siviilioikeudelliset normit soveltuivat ja soveltuvat edelleen heidän suhteeseensa.⁴ Näiden normien puitteissa avoliiton aloittaminen, päättäminen ja suhteen pelisäännöt olivat ennen avoliittolakia – ja ovat yhä uuden lain voimaantulon jälkeenkin - avopuolisoiden yksityisasiasia.⁵ Ennen avoliittolakia avopuolisoiden oli vapaus itse päättää ja sopia heidän välisistä asioista. Tämä vapaus toimiikin yleensä siihen saakka kunnes avoparin välit alkavat rakoilla, eikä asioista yhdessä päättäminen enää onnistu. Kuten avioeroissakin, myös avoeroissa syntyy erimielisyyttä tavaroiden omistussuhteista ja asumisjärjestelyistä. Nimenomaan tällaisiin tilanteisiin haettiin ratkaisua uudella lailla.

Kaikki avopuolisoihin sovelnut sääntely, jota sovellettiin ennen uutta avoliittolakia, soveltuu uuden lain voimaantulon jälkeenkin kaikkiin niihin avopuolisoihin, jotka jäävät lain sääntelyn ulkopuolelle. Suurin osa näistä säännöksistä koskee edelleen myös sellaisia avopuolisoihin, jotka kuuluvat uuden lain sääntelyn piiriin. Avopuolisoiden välisistä omistussuhteista ei ennen uutta avoliittolakia ollut erikseen sääntelyä, joten mahdolliset omistusriidat ratkaistiin eräistä yhteisomistussuhteista annetun lain (180/1958) perusteella. Avopuolisot rinnastettiin siis pääosin keihin tahansa omaisuutta yhdessä omistaviin. Avopuolisoiden osalta ei kuitenkaan kaikilta osin voida sivuuttaa sitä tosiseikkaa, että avopuolisoiden välillä vallitsee läheissuhde⁶, jolle on annettava juridista merkitystä erityisesti avoliiton purkautuessa.⁷ Uusi laki ei sinänsä muuttanut

³ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 235

⁴ Gottberg, Eva – Perhe, elatus ja sosiaaliturva, 1995, s. 411

⁵ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 57

⁶ Käsitys oikeustoimikumppanien välisestä läheisyydestä syntyi vuonna 1991 säädetyn takaisinsaantilain myötä.

Lohi, Tapani - Ositus, tasinko ja sivullisuus, 2003, s. 151

⁷ Mikkola, Tuulikki – Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä, 2010, s. 9

näistä edellä mainituista mitään avoliiton kestäessä, sillä uuden lain sääntely koskee ainoastaan avopuolisoiden yhteistalouden purkamista. Kestäessään avoliitto säilyy siis yhäkin erityislailta sääntelemättömänä.

Avoliittojen lisääntyä myös avopuolisoiden väliset tuomioistuinriidat ovat lisääntyneet. Ennen uuden lain voimaantuloa – ja varmasti vielä lain voimaantulon jälkeenkin - avopuolisot päätyivät tuomioistuinprosessiin yleensä omistuksesta tai vaadittavasta kompensatiosta aiheutuneissa riidoissa. Yleensä nämä korvausvaatimukset ovat varsin samankaltaisia kuin avioerotilanteissakin. Yleisimmät oikeuskeinot, joihin avopuolisot voivat riitaisassa tapauksessa turvautua, ovat: perusteettoman edun palautus, velkomus, omistusoikeuden vahvistaminen tai kumoaminen, hallinnan palautus, vahingonkorvaus, sopimuksen kohtuullistaminen sekä oikeustoimen pätemättömyys.

3 ERITYISLAILLA SÄÄNTELEMÄTÖN AVOLIITTO

3.1 Avopuolisoiden omistussuhteet

Usein avoliitossa eläessään avopuolisot eivät huomaa ajatella keskinäisiä omistussuhteitaan, vaan heille riittää, että omaisuus on molempien käytössä. Avopuolisot eivät välttämättä kykene ennakoimaan nimiperiaatteesta ja omaisuuden tasausjärjestelmän puuttumisesta aiheutuvia vaikutuksia ja siten avoero johtaa usein toisen puolison hyötymiseen ja toisen tappioon.⁸ Omistussuhteet ovatkin yksi suurimpia riitaisuuksien aiheuttajia avoliiton kariutuessa.

3.1.1 Yhteisomistusolettama

Avopuolisot asuvat avoliittonsa ajan yhdessä samassa asunnossa. Tavallisin omistusriidankohde avoerotilanteessa onkin asunto.⁹ Eräistä yhteisomistussuhteista annetun lain (myöhemmin yhteisomistuslaki) 2 §:stä löytyy olettama, jonka mukaan yhteisomistajien omistamat määräosuudet ovat saman suuruiset, jollei muuta ilmene. Lain sääntelyn ulkopuolelle jäävät avopuolisot siis omistavat olettaman mukaan yhteisen omaisuuden puoliksi. Tämä yhteisomistuslain mukainen yhteisomistusolettama koskee avoliiton kestäessä myös lakisääteisiä avoliittoja. Avoliiton purkautuessa määritellään lakisääteisten avopuolisoiden välinen yhteisomistajuus avoliittolakiin sisältyvän yhteisomistusolettaman perusteella. Tämä avoliittolakiin sisältyvä olettama koskee kuitenkin vain irtainta omaisuutta, joten kiinteän omaisuuden kohdalla sovelletaan yhteisomistuslakia myös lakisääteisiin avopuolisoihin. Jollei avopuolisot pääse sopimukseen omaisuuden myymisestä tai siitä kumpi saa pitää omaisuuden ja millä hinnalla hän toisen osuuden lunastaa, voi tuomioistuin viime kädessä hakemuksesta määrätä omaisuuden myytäväksi. Yleensä tällainen yhteisomistetun omaisuuden myyminen toteutetaan uskotun miehen välityksellä. Avopuolisot voivat hakea uskotun miehen määräämistä kärjäoikeudelta. Omaisuuden myymisestä saadut rahat jaetaan omistusosuuksien mukaisissa suhteissa.¹⁰

Avopuolisoiden omistusosuuksien suuruudet voidaan kuitenkin katsoa joksikin muuksi kuin 50/50 osuuksiksi, mikäli heidän tarkoituksensa on omaisuuden hankinta-aikaan ollut eri kuin

⁸ Mahkonen, Sami – Parisuhde ja vanhemmuus, 1998, s. 200

⁹ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 60

¹⁰ Ossa, Jaakko – Perhe, perintö ja verotus, 2006, s. 33

puoliksi omistaminen. Tämä kanta ilmenee muun muassa seuraavasta korkeimman oikeuden tapauksesta:

KKO 1985 II 167

Avoliitossa elävät henkilöt olivat ostaneet yhteiseksi omaisuudeksi huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet asunto-osakeyhtiössä suorittamalla kauppahinnan niillä varoilla, jotka he kumpikin olivat erikseen saaneet myymällä aiemmin yksin omistamansa asunto-osakeyhtiön osakkeet. Kun muuta ei ollut näytetty sovittun, oli kummankin osuus yhteisomaisuudesta määrättävä suoritettuna rahoituksen suhteessa. Ään.

Tapauksessa avopuolisot olivat rahoittaneet yhteisen asunnon oston suhteessa $\frac{1}{4}$ – $\frac{3}{4}$ ja omistus vahvistettiin samoissa suhteissa. Huomion arvoista tapauksessa on, että tapauksen olosuhteet puhuvat sen puolesta, että avopuolisot olivat myös tarkoittaneet omistaa asunnon sijoitusten mukaisissa suhteissa. Myöhemmän hovioikeuskäytännön pohjalta voidaan todeta tämän ratkaisun saaneen vahvan aseman omistussuhteiden määrittämisessä. Sopimuksen puuttuessa omistus vahvistetaan useimmiten rahoitusosuuksien mukaisissa suhteissa.¹¹ Avopuolisot siis omistavat sen, mistä ovat itse maksaneet, ellei toisin ole sovittu tai ellei voida katsoa osapuolten tarkoituksen olleen omistaa omaisuus eri suhteissa kuin missä he ovat sitä rahoittaneet.

3.1.2 Nimiperiaate

Ongelmallisimpia ovat tilanteet, joissa omaisuus on vain toisen osapuolen nimissä. Tällainen tilanne voi usein olla esimerkiksi asunnon tai auton kohdalla. Asuntojen ja autojen omistuksista pidetään rekistereitä (lainhuuto- ja ajoneuvorekisteri). Yleisesti tällöin rekisterimerkintä luo omistajaolettaman ja omaisuuden katsotaan kuuluvan yksin sille, kenen nimissä omaisuus on. Tätä omistajaolettamaa kutsutaan nimiperiaatteeksi. Nimiperiaate perustuu suurelta osin oikeusvarmuuden ajatukseen eli siihen, että ulkopuolisten on voitava luottaa kirjallisiin todisteisiin.¹² Pääsääntöisesti myös avopuolisoiden välisissä omistussuhteissa on pidetty kiinni nimiperiaatteesta.¹³

Voi kuitenkin olla, että myös toinen osapuoli on osallistunut omaisuuden rahoitukseen

¹¹Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 62 - 63

¹²Nimiperiaatteesta voidaan poiketa ainoastaan silloin kun kolmannen osapuolen eli lähinnä velkojan asema ei vaarannu. (Mahkonen, Sami; Koskelo, Pauliine – Avoliitto vai avioliitto?, 1984, s. 15)

¹³Mahkonen, Sami – Avoliitto, 1984, s. 23

esimerkiksi lainan lyhennyksiä maksamalla tai välillisesti perheen elatuksesta vastaamalla ja täten mahdollistanut toisen osapuolen keskittymisen ainoastaan omaisuudesta aiheutuvien menojen maksamiseen.¹⁴ Tällaisissa tapauksissa avoliiton päättyessä voidaan päätyä ikävään tilanteeseen, jossa yhteisenä pidetty omaisuus ei olekaan yhteistä. Kun tällaisesta omaisuudesta ei ole tehty nimenomaista sopimusta omistussuhteista, tulee näyttö osapuolten hankinta-aikaisesta tarkoituksesta keskeiseen asemaan. Avopuolisoiden on täytynyt todella tarkoittaa muunlaista omistussuhdetta kuin kirjallisista todisteista käy ilmi. Omistuskirjauksen muuttamisen kynnyks on korkea, muttei ylittämätön.¹⁵ Siviilioikeudellisten periaatteiden mukaan todistustaakka on tällaisissa tapauksissa kantajalla, eli henkilöllä, joka vetoaa nimiperiaatteesta poikkeavaan omistussuhteeseen.

Lainsäädännössä ei ole määritelty, millä kriteereillä tätä osapuolten yhteistä tarkoitusta tulisi arvioida. Oikeuskäytännössä on kuitenkin useampia tapauksia, joissa tällaisina kriteereinä on pidetty esimerkiksi rahoitusta, hallintaa sekä rakentamiseen osallistumista. Esimerkkinä voidaan mainita seuraavat kaksi Korkeimman oikeuden tapaus:

KKO:1988:85

A:n ja B:n avoliiton aikana oli A:n omistamalle tilalle rakennettu omakotitalo, jossa A ja B sekä heidän lapsensa olivat asuneet. Muutettuaan tilalta B vaati vahvistettavaksi, että hän omisti talon yhteisesti A:n kanssa. Koska B ei ollut näyttänyt, että olisi tarkoitettu A:n ja B:n yhteisesti omistavan talon, B:n vaatimus hylättiin. Ään.

KKO:1992:48

A ja B olivat avoliittonsa aikana hankkineet ajoneuvot yhteiseen lukuun käyttäen kummankin varoja autojen maksamiseen. Tämän vuoksi vahvistettiin, että A ja B omistivat ajoneuvot yhteisesti, vaikka ne oli rekisteröity B:n nimiin.

Tapauksista käy ilmi, että nimenomaan yhteisomistustarkoituksen toteennäyttäminen on omistuksen vahvistamisen edellytys. Pelkästään se seikka, että osapuolet olivat keskenään avoliitossa tai se, että molemmat olivat osallistuneet rahoitukseen, ei olisi riittänyt vahvistamaan omistusta poikkeamaan nimiperiaatteen mukaisesta omistuksesta. Avopuoliso ei siis saa erityisiä oikeuksia avoliiton aikana kertyneeseen omaisuuteen pelkästään vetoamalla yhteiselämään.

¹⁴ Luotto- tai pankkikorttitositteista voidaan myöhemmin selvittää se, milloin omaisuus hankittiin, kuka on maksanut lainanlyhennyksiä ja minkä verran. Tämä ja muu asiakirjamateriaali luo sen faktapohjan, jonka avulla yritetään arvioida asianosaisten motiiveja omistuksen suhteen. (Mahkonen, Sami – Parisuhde ja vanhemmuus, 1998, s. 153)

¹⁵ Kangas, Urpo – Perhe- ja jäämistöoikeuden alkeet, 2012, s. 335

Myöskään pelkkä rahoitukseen osallistuminen ei riitä vahvistamaan omistusta rahoituksen suhteessa. Sen sijaan rahoitukseen osallistuneella voi olla oikeus hyvitykseen antamastaan panoksesta, jottei toinen osapuoli pääsisi perusteettomasti hyötymään toisen kustannuksella.

3.1.3 Perusteettoman edun palautus

Avopuoliso voi yleisten oikeusperiaatteiden mukaisesti hakea korvausta toisen avopuolison saadessa perusteetonta hyötyä toisen puolison kustannuksella. Tällöin on usein kyseessä korvausvaatimus, joka syntyy kun suhteen toinen osapuoli kokee olevansa oikeutettu korvaukseen esimerkiksi rahallisesta panoksesta, jonka hän on toisen puolison omaisuuteen sijoittanut tai esimerkiksi toisen kiinteistön eteen tehdystä työstä. Saadaksesi korvausta, ei puoliso ole saanut hyötyä tehdystä panoksestaan aiemmin suhteen vielä kestäessä. Hyötymiseksi ei kuitenkaan riitä esimerkiksi yksi lomareissu puolison mökille, jonka toinen puoliso on rahoittanut. Tällaisia korvausvaatimuksia ja kysymyksiä hyvityksistä on käsitelty myös Korkeimmassa oikeudessa muun muassa seuraavissa tapauksissa.

KKO:1988:27

A ja B olivat eläneet avoliitossa ja sen aikana myös kihlautuneet. B oli avoliiton aikana rakentanut A:n kiinteistölle asuintalon ja autotallin. Vastikkeena rakennustyöstään B olisi saanut asua talossa eikä työn korvaamisesta muulla tavalla ollut näytetty sovittua. A:n ja B:n välit olivat kuitenkin rikkoutuneet rakennuksen valmistumisen aikoihin niin, ettei B ollut voinut asettua taloon asumaan. Kun B:n työpanos oli ollut huomattava ja hän oli menettänyt vastikkeen A:lle suorittamastaan rakennustyöstä, hänellä oli oikeus saada siitä kohtuullinen rahakorvaus A:lta.

Tapauksessa korostetaan B:n työpanoksen olleen huomattava, eikä sellaista voida ajatella annettavan vastikkeetta. A ja B eivät myöskään olleet keskenään sopineet, että B:n työpanos olisi lähtökohtaisesti vastikkeeton. Kun B ei kuitenkaan ollut voinut ollenkaan asettua taloon asumaan, oli B jäänyt ilman vastiketta. Mikäli A ei olisi joutunut suorittamaan kohtuullista rahakorvausta B:lle, olisi A hyötynyt perusteettomasti B:n kustannuksella. Tapauksessa A ja B olivat olleet keskenään kihloissa ja A olikin vedonnut, että B:n työpanos oli lahja hänelle. Korkein oikeus toteaa kuitenkin ratkaisussaan, että rakennustyö on tehty yhteiseen lukuun, eikä se siten voi olla lahja. Tämä seikka korostaa yhteistalouden hyväksi tehtävän panostuksen merkitystä ja oikeutta saada korvausta toiselta avopuolisolta silloin, kun panostukset ovat selvästi epäsuhdassa keskenään.

KKO:1988:28

A ja B olivat eläneet avoliitossa, jonka aikana A:n omistamalle maalle oli pääosin B:n varoilla rakennettu yhteiseen käyttöön kesämökki. A:n kuoltua ennen mökin valmistumista B ei kuitenkaan ollut voinut käyttää mökkiä. Kun ei ollut pääteltävissä, että B:n tarkoituksena olisi ollut luovuttaa mökkiin sijoittamansa varallisuuteensa nähden huomattavat varat A:lle vastikkeetta, B:llä oli oikeus saada A:n kuolinpesästä korvaus rahasisjoituksestaan.

Tämä tapaus on joiltain osin hyvin samankaltainen edellisen tapauksen kanssa. Tässä on kuitenkin kyse yhteiseen lukuun tehdystä taloudellisesta panoksesta kun edellisessä tapauksessa kyse oli työpanoksesta. Tässäkin tapauksessa annetaan suuri merkitys sille, että avopuolisoiden ei voitu osoittaa tarkoittaneen panoksen olevan vastikkeeton. B:n oli ollut tarkoitus käyttää kesämökkiä vastikkeeksi taloudellisesta panoksestaan. Käyttö ja siten vastikkeen saaminen oli kuitenkin estynyt kun A kuoli ja mökin omistusoikeus siirtyi A:n kuolinpesään. Jotta kuolinpesä ei olisi hyötynyt B:n kustannuksella, määrättiin se maksamaan B:lle korvaus hänen mökkiin sijoittaneistaan rahoista.

KKO:1993:168

A:n ja B:n pitkään jatkuneen, välirikoon päättyneen avoliiton aikana A oli käyttänyt ansiotulonsa perheen elatukseen ja toiminut kodissa perheen hyväksi. Sen lisäksi, että A oli näin osallistunut lastensa elatukseen, hän oli osaltaan mahdollistanut B:n kiinteistön ja perheen asuntona käytetyn omakotitalon hankkimisen. A:n asumista kodissaan ei pidetty riittävänä vastikkeena hänen toimistaan B:n omaisuuden kartuttamiseksi eikä ollut pääteltävissä, että A olisi tarkoittanut kartuttaa B:n omaisuutta siinä tapauksessa, että avoliitto päättyi välirikoon. A:lla katsottiin olevan oikeus saada kohtuullinen korvaus panoksestaan B:ltä.

Tässä tapauksessa on pääosin kyse siitä, että perheen yhteisenä asuntona käytetty koti oli jäänyt irtaimistoinen kokonaan B:lle, vaikka molemmat avopuolisot olivat osallistuneet omaisuuden kartuttamiseen. Tämän vuoksi A:lla oli Korkeimman oikeuden mukaan kodissa asumisen lisäksi oikeus saada B:ltä kohtuullinen korvaus panoksestaan. Arvioinnissa oli korostettu sitä, että A oli taloudellisen panoksen lisäksi toiminut kodissa perheen hyväksi. Tällä voitaisiin olettaa tarkoitettua kotitaloustöitä ja lasten hoitamista.

Tässä tapauksessa korostuu hyvin avopuolisoiden välisten panosten arvioimisen ja sitä myötä tällaisia korvausvaateita koskevien riitojen ratkaisemisen vaikeus. Jokainen oikeusaste oli

nimittäin antanut tapauksesta toisistaan poikkeavan ratkaisun. Käräjäoikeus olisi myöntänyt A:lle huomattavasti suuremman korvauksen kuin Korkein oikeus. Hovioikeus sen sijaan olisi hylännyt koko kanteen. Myös A:n ja B:n antamat lausunnot omasta taloudellisesta panoksestaan olivat suurelta osin ristiriidassa keskenään. Molemmat muun muassa väittivät tienanneensa toista enemmän ja siten väittivät myös taloudellisen panoksensa yhteistalouteen olleen toista suurempi.

Perusteettoman edun palautuksen sijaan avopuolisoilla voi siis olla oikeus saada kohtuullinen korvaus panoksestaan yhteiseen talouteen. Yllä mainitun tapauksen lisäksi esimerkiksi voidaan ottaa Rovaniemen hovioikeuden tapaus vuodelta 2009 (S07/1064). Kyseisessä tapauksessa A ja B olivat eläneet keskenään avoliitossa. B oli avoliiton kestäessä ostanut maatilakokonaisuuden, jossa A ja B olivat kokopäiväisesti työskennelleet. A:n nimissä olevalta pankkitililtä oli käytetty rahaa yhteisiin maatalan hankintoihin. Tilille ei ollut suoritettu maksuja maatalouden tuloista tai varoista. Avoliitto oli myöhemmin purkautunut ja A oli muuttanut pois tilalta ottaen mukaansa vain osan henkilökohtaisesta omaisuudestaan. Kanteessa A vaati ensisijaisesti, että maatilakokonaisuuden ja maatalouskoneiden omistus vahvistetaan A:lle ja B:lle puoliksi. Toissijaisesti A vaati B:ltä korvausta perusteettomasta edusta tai kohtuullista korvausta. Ratkaisussaan hovioikeus katsoi, ettei voitu osoittaa, että avopuolisot olisivat hankinta-aikaan tarkoittaneet, että maatilakokonaisuus ja maatalouskoneet tulisivat A:n ja B:n yhteisiksi. Nämä oli katsottava yksin B:n omaisuudeksi. A:lla oli kuitenkin oikeus saada kohtuullista korvausta tilan hyväksi tekemistään suorituksista.

Kyseisessä tapauksessa oli käräjäoikeuden ratkaisussa punnittu sitä, tulisiko maksettavaksi perusteettoman edun palautus vai kohtuullinen korvaus. Käräjäoikeus lausui tästä seuraavaa: ”Oikeuskirjallisuuden mukaan perusteeton etu tuli kysymykseen tilanteissa, joissa mikään muu oikeuskeino ei tullut kyseeseen. Tämänkaltaisissa tilanteissa on oikeuskäytännössä vakiintunut pääsäännöksi oikeuskeino tuomita kohtuullista korvausta toisen nimissä olleen varallisuuden kasvattamisesta, joten ei ollut tarvetta turvautua perusteettoman edun instituutioon.” Myös hovioikeus oli hyväksynyt tämän käräjäoikeuden perustelun. Näin ollen perusteeton etu on viimesijainen oikeuskeino, ellei mitään muuta oikeuskeinoa ole käytettävissä. Ensisijaisesti tulee siis harkittavaksi kohtuullinen korvaus.

KKO:2010:66

Avopuolisot A ja B olivat 12.9.1997 ostaneet kiinteistön käytettäväksi heidän yhteisenä kotinaan. Lainhuuto kiinteistöön oli myönnetty puoliksi kummallekin. A oli rahoittanut valtaosan kauppahinnasta. B oli kuollut 6.10.2006. A vaati 27.7.2007, että B:n kuolinpesä velvoitetaan suorittamaan hänelle perusteettoman edun palautusta. Avopuolisoiden tarkoituksena oli ollut, ettei kyseistä velkaa makseta avoliiton jatkuessa. Vanhentumislain 8 §:n 1 momentissa tarkoitettu kymmenen vuoden vanhentumisaika ei ollut kulunut umpeen ennen maksuvaatimuksen esittämistä. A:n palautusvaatava ei siten ollut lakannut vanhentumisen johdosta. (Ään.)

Tässä tapauksessa oli ratkaistavana ollut myös kysymys siitä, oliko A:n oikeus vaatia perusteettoman edun palautusta vanhentunut. Vanhentumisen määräajan kulumisen alkamista arvioitaessa oli tapauksessa annettu suuri merkitys sille, että avopuolisoiden tarkoituksena oli ollut, ettei kauppahinnan rahoittamisesta aiheutunutta velkaa ollut tarkoitus maksaa avoliiton kestäessä. Avopuolisoiden tarkoituksella voi siis olla tällaisiakin ulottuvuuksia.

Tapauksessa A oli maksanut kauppahinnasta 94 %:ia ja B loput 6 %:ia. Nämä osuudet ovat selvästi epäsuhdassa siihen nähden, että lainhuuto oli molempien nimissä ja puolisot omistivat siten kiinteistön puoliksi. Kiinteistöstä puolet kuului siis B:n kuoleman jälkeen kuolinpesään. Kuolinpesä oli siis perusteettomasti hyötynyt siitä, että siihen kuului 50 % kiinteistöstä, jonka oston A oli lähes kokonaan yksin rahoittanut. Tapauksessa B:n kuolinpesä velvoitettiin suorittamaan A:lle perusteettoman edun palautuksena korkoineen se summa, joka vastasi sitä määrää, jonka verran enemmän A oli kiinteistön kaupassa joutunut maksamaan. Tällä summalla siis tasattiin puolisoiden kauppahinnan osuudet yhtä suuriksi.

Ennen avoliittolain voimaantuloa avopuolisoiden tekemät korvausvaateet olivat hovioikeustasolla yleisiä.¹⁶ Hovioikeus on näiden tapausten valossa arvioiden ottanut kielteisen kannan sellaisten korvausvaateiden hyväksymiseen, jotka koskevat arkielämän juoksevia kuluja. Esimerkkinä voidaan mainita vuodelta 2005 oleva Turun hovioikeuden tapaus (S 04/1839). Kyseisessä tapauksessa kantaja ja vastaaja olivat asuneet avoliitossa ja ostaneet yhdessä kiinteistön, joka oli rekisteröity molempien nimiin. Vastaaja oli muuttanut pois kiinteistöltä. Tämän jälkeen kantaja oli yksin vastannut kiinteistön korjaus- ja ylläpitokustannuksista. Kanteessa kantaja vaati muun muassa vastaajan velvoittamista suorittamaan korvausta näistä

¹⁶Lue lisää Tuulikki Mikkola – Yhteisomistus, 2008

kuluista. Hovioikeus kuitenkin katsoi, ettei vastaaja ollut saanut perusteetonta etua kantajan kustannuksella ja hylkäsi kanteen. Korkein oikeus ei myöntänyt tapauksessa valituslupaa. Poikkeuksena tästä käytännöstä ovat kuitenkin sellaiset tapaukset, joissa osapuolet ovat erikseen sopineet näiden juoksevien kulujen maksamisesta.

Juoksevia kuluja koskevien korvausvaateiden hyväksymisen kielteisen kannan taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että avopuolisoiden yhteiselämä pitää sisällään tietyn oletettaman yhteisestä taloudesta, vaikkei avopuolisoiden välillä olekaan lakisääteistä elatusvelvoitetta.¹⁷ Tästä johtuen esimerkiksi yksin omistamaansa asuntoon avopuolison ottanut ei välirikon jälkeen voi velkoa asumiskuluja, ellei tästä ole avopuolisoiden välillä tehty nimenomaista sopimusta. Avoliitto läheissuhteena luokin tietyn oletettaman osapuolten tarkoituksista ja avopuolisoiden tarkoituksista esitetyt väitteet tulee tulkita toisin kuin toisilleen vieraiden henkilöiden esittämät väitteet.¹⁸

¹⁷ Mikkola, Tuulikki – Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä, 2010, s. 10

¹⁸ Mikkola, Tuulikki – Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä, 2010, s. 10

4 LAKI AVOPUOLISOIDEN YHTEISTALouden PURKAMISESTA

Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta tuli voimaan huhtikuun 1. päivänä vuonna 2011. Samalla voimaan tuli muutama muu lakimuutos. Seuraavassa käyn läpi uuden avoliittolain läpi pykälä pykälältä. Käytän tässä osiossa suurelta apuna hallituksen esitystä eduskunnalle laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 37/2010). Puhun tästä hallituksen esityksestä myöhemmin lain esitöinä.

Lain esitöiden mukaan uudella avoliittolailla ei ole tarkoitus säännellä avoliittoa yhtä tarkasti kuin avioliittoa. Avo- ja avioliittoa koskevat sääntelyt säilyvät selkeästi omina lakeinaan. Tämän lain nojalla avopuolisille ei synny esimerkiksi perintöoikeutta tai avio-oikeuden kaltaista oikeutta toisen avopuolison omaisuuteen. Lain tarkoituksena on parantaa avoliitossa elävän, toiseen avopuolison nähden heikommassa asemassa olevan avopuolison asemaa. Itsessään avoliitto kestäessään säilyy sinänsä sääntelemättömänä. Säädökset koskevat vain yhteistalouden purkamista, eli tilannetta, jolloin avoliitto päättyy.

4.1 Soveltamisala

1 luku: Yleiset säännökset

1 § Soveltamisala

Tätä lakia sovelletaan avopuolisoiden yhteistalouden purkamiseen avoliiton päättyessä.

Tässä pykälässä rajataan lain soveltamisala. Pykälässä olevat termit avopuoliso ja avoliitto määritellään laissa jäljempänä. Ensimmäisen pykälän mukaisesti avoliittolakia sovelletaan nimenomaan vain avoliiton päättyessä eikä laki säätele avoliittoa sen kestäessä. Avoliittolailla tarjotaan ratkaisuja vain yhteistalouden purkamiseen.

Tämä laki soveltuu kaikkiin tämän lain edellytykset täyttäviin avoliittoihin, jotka eivät ole päättyneet ennen lain voimaantuloa. Lailla on siis taannehtiva vaikutus.¹⁹ Lain taannehtivuutta

¹⁹Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa, 2013, s. 82

pidettiin kielteisenä lain suunnittelusta annetussa kansalaispalautteessa.²⁰ Kieltämättä ennen lain voimaantuloa vuosia yhdessä asuneille avopuolisoille voi tulla osa uudesta sääntelystä yllätyksenä. Lienee kuitenkin perusteltua epäillä, ettei kukaan olisi jättänyt muuttamatta puolisonsa kanssa yhteen, jos olisi silloin tiennyt tulevasta avoliittoa koskevasta sääntelystä. Joku voi kuitenkin kokea, että lain taannehtiva vaikutus rikkoo sopimusvapauden ja sopimusten sitovuuden periaatetta.²¹

4.2 Tahdonvaltaisuus ja sopimusvapaus

2 § Säännösten tahdonvaltaisuus

Tämän lain säännöksistä voidaan sopimuksella poiketa.

Avopuoliso tai kuolleen avopuolison perillinen ei kuitenkaan voi pätevästi luopua oikeudestaan vaatia 4 §:ssä tarkoitettua omaisuuden erottelua tai oikeudestaan hakea 7 §:n 2 momentissa tarkoitettua pesänjakajan määräämistä.

Tämä pykälä antaa avopuolisoille sopimusvapauden. Lain esitöiden mukaan avoliittolaki haluttiin pitää pääsääntöisesti tahdonvaltaisena eli avopuolisoille haluttiin taata oikeus sopia toisin kuin laissa säädetään. Tällaiselle sopimukselle ei ole säädetty määrämuotoa. Sopimukset kannattaisi kuitenkin aina tehdä kirjallisesti ja tallettaa turvalliseen paikkaan. Tähän kannustetaan myös lain esitöissä. Myös suullinen sopimus on yhtä sitova, mutta sen olemassaoloa voi olla hyvin vaikea todistaa, varsinkin, jos avopuolisot ovat riitautuneet pahasti avoliiton päättyessä. Sopimukseen vetoava osapuoli on näissä tapauksissa se, kenen velvollisuus on näyttää toteen, että avopuolisoiden oli tarkoitus sopia lain säädöksistä poikkeavalla tavalla.²²

4.2.1 Rajoitukset sopimusvapauteen

Tämä pykälä sulkee sopimusvapauden ulkopuolelle sen, ettei avopuoliso tai kuolleen avopuolison perillinen voi pätevästi luopua oikeudestaan vaatia lain 4 §:ssä tarkoitettua omaisuuden erottelua tai oikeudestaan hakea 7 §:n 2 momentissa tarkoitettua pesänjakajan määräämistä. Näiden säädösten pakottavuudella halutaan varmistaa se, että avopuoliso voi vaatia toiselta avopuolisolta hyvitystä sekä turvataan laissa avopuolisoille säädettyjen oikeuksien

²⁰ Oikeusministeriö – Lausuntoja ja selvityksiä 2009:10, 2009

²¹ Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa, 2013, s. 83

²² HE 37/2010, s. 21

toteutumista.²³

Avopuolisot, eikä heidän perillisensä, voi myöskään sopimuksin säännellä asioista, joiden säätelyintressi kuuluu pariskunnan keskinäisten suhteiden järjestämisen ulkopuolelle. Lain esitöiden mukaan tällaisiin seikkoihin kuuluu muun muassa lain 7 §:n 1 momentin muotomääräys, 9 ja 10 §:n menettelysäännökset sekä 11 §:n takaisinsaantia koskevat säännökset. Nämä säännökset jäävät sopimusvapauden ulkopuolelle, jotta avopuolisoilla ei olisi mahdollisuutta tehdä esimerkiksi velkojan oikeuksia loukkaavia sopimuksia.

Luonnollisesti avopuolisoiden sopimusvapautta rajoittaa myös muut yleiset varallisuus oikeudelliset säännökset. Erityislakina avoliittolain määräykset ovat kuitenkin avopuolisoiden välisiä riitaisuuksia ratkaistaessa ensisijaisia verrattuna muihin varallisuus oikeudellisiin säännöksiin. Siltä osin kuin avoliittolaista tai muista erityislaeista ei muuta johdu, tulee avopuolisoiden osalta sovellettavaksi yhteisomistuksen säännökset, sillä myös avopuolisot voivat olla kyseisen lain tarkoittamia yhteisomistajia.²⁴

4.3 Määritelmiä

4.3.1 Avopuoliso ja avoliitto

3 § Avopuolison ja avoliiton määritelmät

Avopuolisoilla tarkoitetaan tässä laissa yhteistaloudessa asuvia parisuhteen (*avoliiton*) osapuolia, jotka ovat asuneet yhteistaloudessa vähintään viisi vuotta tai joilla on tai on ollut yhteinen tai yhteisessä huollossa oleva lapsi. Avopuolisoksi ei kuitenkaan katsota sellaista henkilöä, joka on avoliitossa.

Avoliitto lain kolmannessa pykälässä määritellään avoliittoa koskevat tärkeimmät termit - avopuoliso ja avoliitto. Tämän lain mukaan avopuolisot ovat henkilöitä, jotka ovat asuneet yhteistaloudessa vähintään viisi vuotta tai joilla on tai on ollut yhteinen tai yhteisessä huollossa oleva lapsi. Tällaista avopuolisoiden muodostamaa suhdetta kutsutaan avoliitoksi. Viittä vuotta lyhyemmät tai lapsettomat yhdessä asumiset eivät siis varsinaisesti lain silmissä ole avoliittoja. Kansan kesken nimitys avoliitto tulee varmasti jatkossakin koskemaan kaikkia parisuhteita,

²³Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa, 2013, s. 83

²⁴Tämä sama koskee myös aviopuolisoita.

joissa puoliset asuvat yhteisessä taloudessa; yhteisasumisen kestästä tai lapsista riippumatta.

Avoliittolain lisäksi muissakin säädöksissä käytetään myös termejä avoliitto, avopuoliso ja avioliitonomainen suhde. Näitä muissa säädöksissä olevien samojen termien määrittäjiä ei voida rinnastaa avoliittolaissa käytettyjen kyseisten termien määrittäjiin, ellei toisessa säädöksessä nimenomaisesti viitata avoliittolakiin.

Lain esitöiden mukaan on tärkeää jättää lyhyet ja kokeiluluontoiset yhdessä asumiset lain ulkopuolelle. Nykyään kun on mahdollista, että pariskunta muuttaa yhteen hyvinkin lyhyen tuttavuuden jälkeen. Tällaisissa lyhyissä suhteissa elävien ei koeta olevan oikeutettuja lain tarjoamiin oikeussuojakeinoihin. Tämän vuoksi lakiin on otettu viiden vuoden määräaika, jonka jälkeen pariskunnat tulevat avoliittolain säätelyn piiriin. Ennen viiden vuoden määräajan täyttymistä parisuhteen osapuolet voivat tulla avoliittolain säätelyn piiriin vain saamalla yhteisen lapsen tai ottamalla lapsen yhteiseen huoltoon eli kasvattamalla lasta yhdessä. Yhdessä lapsen kasvattamisen katsotaan lain esitöissä olevan merkki taloudellisesta yhtenäisyydestä. Tällaisessa tapauksessa pariskunnat katsotaan avopuolisoiksi heti lapsen synnyttyä tai yhteishuoltopäätöksestä lukien, vaikka pariskunta olisi asunut yhdessä alle viisi vuotta.

Avoliittolaissa ei erotella avoliittoa ainoastaan miehen ja naisen väliseksi vaan myös keskenään samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat olla keskenään avoliitossa. Avoliittolaki on siis sukupuolineutraali. Tältä osin avoliittolaki on varsin edistyksellinen. Tällä hetkellä Suomessa käy kuumana keskustelu samaa sukupuolta keskenään olevien henkilöiden avioliitosta eli sukupuolineutraaleista avioliitosta. Eduskunnan lakivaliokunta äänesti 27.2.2013 vain yhden äänen voimin (äänin 9 - 8), ettei se ota käsiteltäväkseen lakialoitetta sukupuolineutraalista avioliitosta. Lakivaliokunnan päätös merkitsee sitä, että lakialoite raukeaa. Samasta aiheesta tehdään kuitenkin kansalaisaloite. Eduskunta ottaa käsiteltäväkseen kansalaisaloitteet, joissa on vähintään 50 000 allekirjoitusta. Tämän lakialoitteen kohdalla tarvittava määrä allekirjoituksia saatiin kokoon ensimmäisenä päivänä, jona allekirjoituksia kerättiin.

On hieman ristiriitaista, että Suomessa avoliitto on sukupuolineutraali, mutta avioliittoa pidetään jyrkästi vain miehen ja naisen välisenä. Johdonmukaista olisi ollut uuden avoliittolain esimerkkiä

seuraten vapauttaa myös avioliitto sukupuolineutraaliksi. Luultavasti myös Suomen lainsäätäjät joutuvat ennen pitkää sallimaan sukupuolineutraalin avioliiton. Siinä vaiheessa tosin kirkko joutuu vaikean valinnan eteen; taipuuko se lain edessä siunaamaan samaa sukupuolta keskenään olevat parit avioliittoon vai irtautuuko avioliittoinstituutio entistä enemmän uskonnosta ja kirkosta. Avioliitto kun sinänsä ei vaadi kirkon osallisuutta, vaan kirkon antama siunaus on pikemminkin pariskunnan itse valitsema lisä heidän avioliitollaan.

Pykälän viimeinen lause määrittää, etteivät avoliiton osapuolet voi olla naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa keskenään tai kenenkään kolmannen kanssa. Avoliitto katsotaan päättyneeksi, mikäli avopuolisot solmivat avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen. Avoliittolaki ei määritä rajoja sille, ketkä voivat muodostaa avoparin. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että henkilöt, jotka eivät avioesteestä johtuen voi mennä keskenään naimisiin, eivät voi muodostaa myöskään avoparia.²⁵ Avioliiton esteet mainitaan avioliittolain (234/1929) 2. luvussa. Avioliiton esteen, ja siten esteen myös avoliitolle, muodostaa alle 18 vuoden ikä, voimassa oleva avioliitto tai rekisteröity parisuhde tai liian läheinen sukulaisuus.²⁶ Myös avoliiton on katsottu olevan avioliiton tapaan monogaminen perhemuoto, sillä Suomen oikeusjärjestys ei tunnusta polygaamisia perhesuhteita, eikä ihminen voi Suomessa perustaa useampaa oikeudellista perhettä samanaikaisesti.²⁷

4.3.2 Suhteen luonne

Sukupuolesta riippumatta laki edellyttää kuitenkin avopuolisoiden olevan keskenään parisuhteessa. Tämä edellytys luo suhteelle tietynlaiset oletukset. Lain esitöiden mukaan parisuhteeseen liittyy tunnepitoinen sitoutuminen parisuhdekumppaniin. Tämän vuoksi ystävyyteen, sukulaisuuteen tai taloudelliseen välttämättömyyteen liittyvä yhdessä asuminen ei täytä parisuhteen edellytyksiä. Esimerkiksi siis opiskeluaikainen niin sanottu kämppiksinä kimppakämpässä asuminen ei siis lain silmissä ole avioliitto, oli kämppikset sitten keskenään mitä sukupuolta tahansa.

Avoliittolain esitöissä todetaan, että avopuolisoiden suhteen luonne ja yhdessä asuminen sekä

²⁵Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus-oikeus, 2010, s. 238

²⁶Vrt. Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa, 2013, s. 83, jossa on katsottu, ettei avopuolisolle ole vähimmäisikärajaa.

²⁷Kangas, Urpo – Perhe- ja jäämistöoikeuden alkeet, 2012, s. 329

yhdessä asumisen keston määrittäminen jää pitkälti oikeuskäytännön varaan. Lieneekin siis niin, että näiden seikkojen suhteen käytetään tapauskohtaista harkintaa. Jokainen parisuhdehan on erilainen ja pitävää määritelmää lienee mahdoton kenenkään luoda. Lain esitöissä mainitaan kuitenkin muutamia asioita, joita voidaan käyttää apuna kun joudutaan punnitsemaan suhteen laatua sekä yhdessä asumista tai sen kestoa.

Avoliittolain esitöiden mukaan seksuaalinen kanssakäyminen ei ole pakollinen osa parisuhdetta, vaikka sekin usein kuuluu vahvasti parisuhteisiin. Avopuolison ei siis edellytetä näyttävän suhteen seksuaalista luonnetta toteen. Lain esitöiden mukaan avopuolisoiden suhteen laatua voidaan arvioida esimerkiksi lähimmille ystäville ja sukulaisille suhteesta annetun kuvan perusteella sekä yhdessä vietetyn vapaa-ajan ja loma-aikojen määrällä. Väistämättä tämä tuo mieleen jopa koomisia ajatuksia siitä, millainen suhteen laatua ja kestoa punnitseva oikeudenkäynti mahtaisi olla.²⁸ Nähtäväksi jää, millaisilla kuvauksilla avopuolisoiden suhteen laatu lopulta määritellään.

Yhdessä asumista ja sen kestoa voidaan arvioida etenkin väestörekisterimerkinnöillä. Sama osoite on vahva merkki yhdessä asumisesta. Jotta parisuhteen osapuolet voivat olla keskenään avoliitossa, tulee heidän asua keskenään yhteistaloudessa. Yhteistaloudella on laajempi merkitys kuin vain saman katon alla asuminen. Lain esitöiden mukaan osoitukseksi yhteistaloudesta voidaan katsoa esimerkiksi yhteisomistussuhteita, yhteisiä pankkitilejä, osallistumista yhteisiin jokapäiväisiin hankintoihin ja menoihin sekä yhteistyötä yhteiseen talouteen kuuluvissa askareissa. Esimerkiksi siis yhdessä omistettu asunto toimii vahvana merkinä yhteistaloudesta. Moni avopari asuu kuitenkin vuokra-asunnossa tai asunto voi olla vain toisen puolison nimissä. Näissä tapauksissa yhteistaloussuhdetta arvioidaan muiden mainittujen kriteereiden mukaan.

Myöhemmin tarkemmin käsittelyyn tulevasta Kouvolan hovioikeuden 10.10.2002 antamasta tapauksesta S01/854 voidaan jo tähän väliin poimia yksi maininta tuomion perusteluista. Tapauksessa keskenään parisuhteessa eläneen miehen ja naisen väliset korvaukset tulivat harkittavaksi ilman tositteita, sillä käräjäoikeuden mukaan yksityiselämässä ei säilytetä vanhoja

²⁸ Tämän suhteen palataan ehkä hieman ajassa taaksepäin ja todistelu saattaisi hyvinkin muistuttaa niitä todisteluita, joita aikanaan annettiin etsiessä avioerolle syyllistä. Eräässäkin tuon ajan elävän elämän tapauksessa todistaja kertoi, kuinka hän oli nähnyt vaimon menevän latoon jonkun aivan muun kuin aviomiehensä kanssa ja kuvaili hyvinkin yksityiskohtaisesti ladosta kuulemiaan ääniä. Vaimosta tuli syyllinen ja mies sai eronsa.

tositteita. Näin ollen voitaisiin siis olettaa, että myöskään ruokakaupan kuitteja ei ole tarpeen säilyttää vuosikausia voidakseen todistaa elävänsä yhteistaloudessa. Tokikin kirjalliset todisteet monesti helpottavat asioiden todellisen laidan todistamista. Yhteisiin hankintoihin ja menoihin osallistumista voisikin olla mahdollista todistaa esimerkiksi tiliotteilla, joista näkyy mihin rahaa on kulunut. Myös esimerkiksi yhteistä taloustiliä, johon molemmat siirtävät kuukausittain tietyn summan, voitaisiin mielestäni pitää vahvana merkinä yhteisestä taloudesta. Samalla kävisi ilmi myös molempien osallistuminen yhteisiin menoihin. Yhteistalouteen kuuluvien askareiden yhteistä hoitamista voi olla hankala todistaa, sillä harva pariskunta luultavasti laatii kirjallisen työvuorolistan kotitöistä, saati sitten säilyttää sitä. Kotitöiden hoitamisen kun voidaan muutenkin todeta aiheuttavan ”keskusteluja” useissa parisuhteissa.

4.3.3 Avoliiton alkaminen ja päättyminen

Avoliiton alkamisen ajankohdan lisäksi on tärkeää pystyä määrittelemään myös hetki, jolloin avoliitto päättyy. Avoliiton alkaminen tai päättyminen ei ole rekisteröidyn parisuhteen tai avioliiton tavoin sidottu esimerkiksi rekisteröintiin tai käräjäoikeuden päätökseen tai muuhun muotovaatimukseen. Nämä ovat avopuolisoiden yksityisasiota ja keskenään parisuhteessa olevat avopuolisot päättävät keskenään avoliiton solmimisesta yhteen muuttamalla tai avoliiton päättämisestä muuttamalla erilleen ja päättämällä parisuhteensa.

Avoliitto voi päättyä eroon, toisen puolison kuolemaan tai puolisojen avioitumiseen keskenään. Avioituessaan pariskunta siirtyy avioliittolain säätelyn pariin ja siten avioliittolaki ei enää koske heitä. Avoliitolla voidaan lain esitöiden mukaan katsoa olevan kolme tärkeää osatekijää. Nämä ovat parisuhde, yhteisasuminen ja yhteistalous. Avoliiton päättyessä kaikki nämä osatekijät päättyvät yleensä yhtä aikaa, mutta jo yhdenkin osatekijän puuttuminen riittää siihen, että avoliiton määritelmä ei enää täyty. Tällöin avoliitto katsotaan lain silmissä päättyneeksi.

Joissain tapauksissa on mahdollista, että avopuolisoiden parisuhde päättyy, mutta he jatkavat siitä huolimatta yhdessä asumista ja ehkä jopa jonkinasteisen yhteisen talouden ylläpitämistä. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, kun toinen avopuoliso ei heti löydä uutta asuntoa, eikä ole mitään muutakaan paikkaa, jonne hän voisi tilapäisesti muuttaa. Parisuhde on kuitenkin oleellinen osatekijä avoliiton määritelmässä, joten avoliitto katsottaisiin päättyneen hetkeen, jolloin parisuhteen osapuolet päättivät, etteivät halua enää olla parisuhteessa keskenään.

Riitaisissa tilanteissa edellä mainitun hetken ajankohtaa voisi olla hyvinkin vaikea todistaa. Voisi ajatella, että tässäkin tapauksessa todisteena voitaisiin käyttää lähimmille ystäville ja sukulaisille suhteen tilasta annettua kuvaa. Todisteena parisuhteen päättymisestä voitaneen pitää myös sitä, kun toinen avopuolisoista alkaa etsiä uutta asuntoa.²⁹

4.3.3.1 Tilapäinen erillään asuminen

Nykyaikana ihmiselämään kuuluu tilanteita, joissa yhdessä asuva pariskunta on pakotettu tilapäisesti asumaan erillään ilman, että heidän tarkoituksenaan on katkaista parisuhdetta tai yhteistaloussuhdetta. Tällaisissa tapauksissa avoliiton katsotaan jatkuvan, kunnes avopuolisot päättävät yhteisasumisen lisäksi myös parisuhteensa tai yhteistaloussuhteensa. Kun joudutaan arvioimaan avopuolisoiden erilleen muuton pysyvyyttä ja sitä kautta avoliiton päättymistä, tulee arvioinnissa lain esitöiden mukaan ottaa huomioon aiemmin mainittujen avoliiton muiden tunnusmerkkien (kuten parisuhteen ja yhteistaloussuhteen) mahdollinen jatkuminen erilleen muutosta huolimatta. Avoliitto kun ei pääty vaikka avopuolisot muuttaisivatkin tilapäisesti erilleen esimerkiksi toisen puolison opiskelujen tai töiden takia.

Avoliitto voi kuitenkin joskus päättyä eroon tai toisen avopuolison kuolemaan tällaisen alunperin tilapäiseksi tarkoitetun erilleen muuton aikana. Tällöin avoliitto katsotaan lain esitöiden mukaan päättyneeksi vasta silloin, kun avoliitto tosiasiallisesti päättyi, eli silloin kun jokin muukin avoliiton tunnusmerkki erilleen muuton lisäksi lakkaa olemasta. Mikäli avoliitto tosiasiallisesti päättyy samalla hetkellä kun avopuolisot muuttavat erilleen, voidaan mielestäni osoitetietojen rekisterimerkintöjä käyttää avuksi tämän ajankohdan arvioinnissa.

4.4 Omaisuus ja omistussuhteet

4.4.1 Omaisuuden erottelu

2 luku: Omaisuuden erottelu

4 § Omaisuuden erottelu

Jos avopuoliso tai kuolleeseen avopuolison perillinen sitä vaatii, toimitetaan avoliiton päättyessä avopuolisoiden omaisuuden erottelu.

²⁹ Huomaa kuitenkin, että asunnon etsiminen voi koskea myös tilapäistä erillään asumista.

5 § Avopuolisoiden omaisuus

Omaisuu den erottelussa kumpikin avopuoliso pitää oman omaisuutensa. Jos avopuolisoilla on yhteistä omaisuutta, yhteisomistussuhde on vaadittaessa purettava.

Avopuolisoilla ei ole avio-oikeuden kaltaista oikeutta toistensa omaisuuteen eikä omistusta siten tasata avio-oikeusjärjestelmän avulla. Molemmat avopuolisot omistavat siis koko avoliiton keston ajan sekä avoliiton päättyessä vain oman omaisuutensa. Tämä erottaa avo- ja aviopuolisot ratkaisevalla tavalla toisistaan. Avoliiton päättyessä toimitetaan osituksen sijaan omaisuuden erottelu, jossa erotellaan molemmille puolisoille heidän jo ennestään omistama omaisuutensa. Omaisuuden erottelulle ei ole säädetty määräaika, jonka kuluessa se tulisi toimittaa. Lakiin ei sisälly vaatimusta toimittaa omaisuuden erottelu aina avoliiton päättyessä, joten omaisuuden erottelu ei siis ole pakollinen toimenpide. Omaisuuden erottelu toimitetaan vain joko avopuolison tai kuolleen avopuolison perillisen vaatimuksesta.³⁰ Käytännössä, niissä tapauksissa kun omaisuuden erottelu ylipäänsä aiotaan tehdä, tehdään se mahdollisimman pian avoliiton päättyttyä. Näin varsinkin silloin kun avopuolisot pystyvät keskenään sopimaan omaisuuden erottelusta. Omaisuuden erottelua ei välttämättä kirjata erottelukirjan muotoon, vaan avopuolisot hoitavat omaisuuden erottelun yksinkertaisesti pakkaamalla omaisuutensa ja lähtemällä eri teille.

Avopuolisoilla voi olla myös yhteistä omaisuutta. Yhteisomistus on vaadittaessa purettava ja käytännössä erotilanteessa lienee melko mahdotonta ylläpitää yhteisomistusta. Kuten aiemmin jo mainittiin, sovelletaan yhteisomistussuhteiden hallinnointiin ja purkamiseen avoliiton aikana yhteisomistuksen sääntöjä.³¹ Avoliiton päättyessä yhteisomistussuhteen purkamiseen sovelletaan avoliittolain 7 §:n sääntöjä.

4.4.2 Avopuolisoiden omaisuus avoliiton kestäessä

Avoliittolain lähtökohtana on lain esitöiden mukaan se, että avoliitolla ei ole suoria oikeusvaikutuksia avopuolisoiden omistussuhteisiin tai näiden omistussuhteiden selvittämiseen käytettävien periaatteiden soveltamiseen avoliiton kestäessä. Tällöin avopuolisoiden omaisuuden omistussuhteiden selvittämiseen sovelletaan tavallisia varallisuus oikeudellisia periaatteita.

³⁰Avopuolison perilliset määritellään samoin kuin kenen tahansa henkilön perilliset eli perintökaaren mukaan.

Useimmissa tapauksissa kyseeseen tulevista perillisistä mainittakoon perimisjärjestyksessä perittävän lapset, perittävän vanhemmat ja perittävän sisarukset. Perillisjärjestyksestä voi lukea lisää perintökaaresta (40/1965), erityisesti lain 1. ja 2. luvusta.

³¹HE 37/2010, s. 23

Yhteisomistussuhteista voi lukea lisää esimerkiksi teoksesta Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus, 2008.

Avopuolisoiden omaan omaisuuteen katsotaan kuuluvan ennen avoliittoa, avoliiton aikana tai avoliiton päättymisen jälkeen kaupan, vaihdon, lahjan, perinnön, testamentin tai tasingon nojalla omaksi saatu omaisuus.³² Avopuolison omaisuus säilyy siis hänen omana omaisuutenaan koko avoliiton ajan ja vielä sen päättyessäkin, huolimatta siitä, että omaisuus saattaa olla avopuolisoiden yhteisessä käytössä.

Avoliitossa eläminen ei vaikuta omistajan vallintaoikeuksiin avioliiton tavoin.³³ Avopuolisot eivät voi tehokkaasti sopia keskenään, että tietyn omaisuuden luovuttamiseen tarvittaisiin avopuolison suostumus eli heidän välillään sovellettaisiin vallinnanrajoitusjärjestelmää. Tällainen avopuolisoiden tekemä sopimus ei sido kolmansiä, sillä avopuolisot eivät voi keskinäisillä sopimuksilla heikentää kolmannen asemaa. Edes yhteisenä kotina käytetty asunto tai kodin irtaimisto ei saa erityistä suojaa. Avopuoliso voi siis aina puolisoaan kuulematta luovuttaa omistamansa asunnon, koti-irtaimiston ja jopa esimerkiksi sellaiset työvälineet, jotka ovat toisen puolison käytössä.³⁴

4.4.3 Yhteisomistusolettama

6 § Yhteisomistusolettama

Jos omaisuutta eroteltaessa avopuolisoiden välisestä sopimuksesta tai olosuhteista muutoin ei käy selville eikä voida näyttää, kumman avopuolison omaisuuteen jokin irtain esine kuuluu tai että se on yhteistä omaisuutta, avopuolisoiden katsotaan saaneen sen yhteisesti yhtäläisin oikeuksin.

Tämä pykälä soveltuu ainoastaan irtaimiin esineisiin eikä sitä siis voida soveltaa tapauksiin, joissa ratkaistaan kiinteän omaisuuden omistussuhteista. Kiinteän omaisuuden omistaja määräytyy avoliitossakin pääsääntöisesti nimiperiaatteen mukaisesti, eli omaisuuden omistaa se, jonka nimissä omaisuus on. Näin siis silloin kun avopuolisoiden ei hankintahetkellä ole katsottu tarkoittavan omistaa omaisuutta eri suhteissa, kuin missä omistajuus on kirjattu.

Avoliittolain lähtökohtana on, että molemmat puoliset pitävät oman omaisuutensa myös avoliiton päättyessä. Usein kuitenkin varsinkin pitkissä avoliitoissa puolisoille kertyy myös tavaroita, joiden omistussuhteet eivät enää erotilanteessa ole helposti selvitettävissä. Tällaisia

³²Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 334

³³Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus, 2008, s. 149

³⁴Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 331

tavaroita on etenkin kodin irtaimet esineet. Tällaisia tilanteita varten lakiin on otettu määräys yhteisomistusolettamasta. Tämän pykälän mukaisesti molempien avopuolisoiden katsotaan saaneen omaisuus yhteisesti yhtäläisin oikeuksin, mikäli avopuolisoiden tekemästä sopimuksesta tai olosuhteista ei muuten käy selville eikä voida näyttää, kumman avopuolison omaisuuteen jokin irtain esine kuuluu tai että esine on yhteinen. Huomion arvoista irtaimien esineiden kohdalla on kuitenkin se, että yleensä irtaimet esineet katsotaan kuuluvan sille, kenen hallinnassa ne ovat. Tämä periaate voi siis vaikuttaa myös avopuolisoiden välisten omistusriitojen ratkaisemiseen.

Yhteisomistusolettama koskee irtainta omaisuutta sen hankinta-ajasta riippumatta.³⁵ Näin ollen myös jo ennen avoliittoa hankittu esine voidaan omaisuuden erottelussa katsoa yhteisomistusolettaman mukaisesti avopuolisoiden yhteisesti omistamaksi. Kuten pykälän sanamuotokin kertoo, on yhteisomistusolettama kuitenkin vasta viimesijainen keino ratkaista omistusriidat. Sanamuoto asettaa etusijalle avopuolisoiden tekemät sopimukset, muut olosuhteet sekä muun näytön, josta esineen omistussuhteet voi selvittää. Yhteisomistusolettamaa käytetään siis vain, mikäli esineen omistussuhteita ei millään muulla keinolla pystytä selvittämään.³⁶

Yhteisomistusolettaman mukaan yhteiseksi omistukseksi katsottujen esineiden yhteisomistussuhde on purettava, mikäli avopuolisot eivät avoliiton päätyttyä halua jatkaa yhteisomistajuutta. Yhteisomistussuhde on mahdollista purkaa esimerkiksi siten, että avopuolisoiden yhteisesti omistamat irtaimet esineet arvostetaan omaisuuden erotteluhetken mukaiseen arvoonsa (arvostamisratkaisu). Tämän jälkeen yhteisomistussuhde puretaan sijoittamalla kummankin avopuolison osuuteen yhtä suuren arvon edestä irtainta (vaihtoratkaisu).³⁷

Tämän avoliittolain 7 §:n mukaisen yhteisomistusolettaman käyttö on kuitenkin mahdollista vain avopuolisoiden omaisuuden erottelussa. Avoliiton vielä kestäessä ei tätä pykälää voida soveltaa.

³⁵Kangas, Urpo – Perhe- ja jäämistöoikeuden alkeet, 2012, s. 341

³⁶ Myös avioliittolain 89 §:stä löytyy vastaava säännös niihin tilanteisiin, jolloin puolisoitten omaisuutta eroteltaessa jonkin irtaimen esineen suhteen omistaja ei käy olosuhteista selville eikä puolisoit myöskään pysty näyttämään, kumman puolison omaisuuteen esine kuuluu tai että se on yhteistä omaisuutta. Tällöin aviopuolisoiden katsotaan saaneen esineen yhteisesti yhtäläisin oikeuksin. Lain esitöiden mukaan avioliittolain 7 § onkin haluttu tehdä tätä avioliittolain pykälää vastaavaksi.

³⁷Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus-oikeus, 2010, s. 269

Avoliiton kestäessä avopuolisoihin sovelletaan yhteisomistustulain säädöksiä. Yhteisomistustulain lähtökohtana omistussuhteiden määräytymisessä on lain 2.1§:ssä mainittu pääluvun mukainen osuusolettama.³⁸ Keskenään parisuhteessa elävien yhteisomistajien kesken omistuksen oletetaan jakautuvan siis puoliksi niin, että molemmat omistavat puolet omaisuudesta. Tätä osuusolettamaa joudutaan käyttämään silloin kun yhteisomistajat ajautuvat erimielisyyksiin omistussuosuksista, eivätkä he pysty osoittamaan muunlaisia omistussuosuksia sovitun. Yleensä omistussuhteiden suosuksista tulee kiistaa siinä vaiheessa kun yhteisomistus pitäisi purkaa esimerkiksi esinettä myytäessä. Avopuolisoiden kohdalla voisi ajatella, että riitaa esineen omistussuhteista tulisi harvemmin vielä avoliiton kestäessä, mutta ei sekään poissuljettua ole. Periaatteessa siis avopuolisoiden katsotaan aina muun näytön puuttuessa omistavan esineet puoliksi eli lopputulos on sama, sovellettiin tapaukseen sitten avoliittolakeja tai yhteisomistustulain.

4.4.4 Omaisuuden erottelun toimittaminen

7 § Omaisuuden erottelun toimittaminen

Omaisuuden erottelusta voidaan sopia laatimalla omaisuuden erottelukirja, joka tehdään siten kuin perintökaaren (40/1965) 23 luvun 9 §:ssä säädetään.

Avopuoliso tai kuolleen avopuolison perillinen voi myös hakea käräjäoikeudelta pesänjakajan määräämistä omaisuuden erottelua varten. Pesänjakaja määrätään ja hän toimittaa omaisuuden erottelun siten kuin perinnönjaosta säädetään.

Tämä pykälä sääntelee avopuolisoiden omaisuuden erottelun toimittamisen tavoista. Omaisuuden erottelulla tarkoitetaan sitä, että avopuolisoiden omaisuudet erotellaan toisistaan ja mahdolliset yhteisomistussuhteet puretaan. Omaisuuden erottelussa osapuolina voivat olla avopuolisot, avopuoliso ja kuolleen avopuolison perilliset tai kuolleiden avopuolisoiden perilliset.³⁹ Avoliiton päättyessä toisen avopuolison tai molempien avopuolisoiden kuolemaan, toimitetaan jäämistöerottelu. Avoliiton päättyessä eroon, toimitetaan omaisuuden erottelu.

Pykälän ensimmäinen momentti säätelee sopimuserottelua. Sopimuserottelun tekevät yleensä avopuolisot keskenään. Tällöin avopuolisot sopivat omaisuutensa erottelusta ja mahdollisten yhteisomistussuhteiden purkamisen järjestämisestä. Sopimuserottelu voidaan tehdä myös avoliiton päättyessä toisen tai molempien avopuolisoiden kuolemaan. Tällöin erottelusta sopivat eloonjäänyt avopuoliso ja kuolleen avopuolison perilliset tai kuolleiden avopuolisoiden perilliset.

³⁸Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus, 2008, s. 133

³⁹Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 339

4.4.4.1 Omaisuuden erottelukirja

Pykälän sanamuoto ”voidaan” ei tee omaisuuden erottelukirjan laatimista pakolliseksi sopimuserottelussa. Jonkunlainen kirjallinen sopimus olisi kuitenkin hyvä laatia. Urpo Kangas on ilmaissut asian varsin osuvasti: ”Näkkileivät voi panna kahteen eri pinoon hyvinkin vapaamuotoisesti, jos avopuolisolle tulee tarve lähteä eri ilmansuuntiin. Vähäisenkin omaisuuden erottelusta olisi kuitenkin hyvä laatia edes jonkinlainen lippulappunen, joka osoittaisi sen, ettei puolisoilla ole toisiaan kohtaan minkäänlaisia vaatimuksia avoliiton johdosta.”⁴⁰ Näin siksi, ettei puolisoille jäisi mahdollisuutta enää myöhemmin hallinnanpalautuskanteella vaatia itselleen jotain omaisuutta, joka on jäänyt entisen avopuolison tai tämän perillisten oikeudettomaan hallintaan. Tällaisen hallinnanpalautuskanteen mahdollistaa se, ettei omaisuuden erottelun vaatimiselle ole säädetty vanhentumisaikaa ja se, etteivät esineoikeudet vanhene.⁴¹

Omaisuuden erottelukirja tulee laatia perintökaaren (40/1965) 23 luvun 9 §:n mukaisesti eli samassa muodossa kuin ositus tai perinnönjako. Perintökaaren 23 luvun 9 § kuuluu seuraavasti: ”Perinnönjaosta on laadittava jakokirja. Milloin pesänjakaja on toimittanut jaon, on jakokirja hänen allekirjoitettava. Muussa tapauksessa on jakokirja osakasten allekirjoitettava ja kahden esteettömän henkilön todistettava oikeaksi. Pesänjakajan on viivytyksettä toimitettava kappale jakokirjaa kullekin osakkaalle.” Avopuolisoiden tai toisen avopuolison ja kuolleen avopuolison perillisten tulee siis allekirjoittaa kirjallinen erottelukirja. Omaisuuden erottelu vaikuttaa myös kuolleen avopuolison jäämistöön, joten erottelu on tärkeä toimitus myös jäämistöoikeudellisesti.

4.4.4.1.1 Erottelukirjan todistajista

Erottelukirjaan tarvitaan kahden esteettömän todistajan allekirjoitukset. Näiden todistajien tulee lain esitöiden mukaan olla esteettömiä siten kuin oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luvun 43 §:ssä säädetään. Kyseisen pykälän mukaan esteellisiä todistajia ovat sellaiset henkilöt, jotka eivät oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 30 §:n mukaan voi vannoa todistajanvalaa. Todistajanvalaa ei voi vannoa, eikä siten myöskään todistajana allekirjoittaa erottelukirjaa, sellainen henkilö, joka ei ole täyttänyt viittätoista vuotta, henkilö, joka havaitaan mielisairauden, tylsämielisyyden tai muun sieluntoiminnan häiriintymisen vuoksi puuttuvan selvä käsitys valan (tässä tapauksessa

⁴⁰Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 340

⁴¹Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 340

erottelukirjan) merkityksestä tai oikeudenkäymiskaaren 20 §:ssä mainitussa suhteessa rikosasiassa syytettyyn (tässä tapauksessa suhteessa toiseen avopuolisoon) oleva henkilö. Tällaisessa suhteessa avopuoliso on sellainen henkilö, joka on avopuolison suoraan etenevässä tai takenevassa suhteessa oleva sukulainen tai joka on tai on ollut naimisissa avopuolisoon tällaisessa sukulaissuhteessa olevan henkilön kanssa; henkilö, joka on avopuolison sisarus tai sisaruksen aviopuoliso tai avopuolison ottovanhempi tai ottolapsi sekä sellainen henkilö, joka on tai on ollut avioliitossa tai on kihloissa jommankumman avopuolison kanssa. Tästä viimeksi mainitusta henkilöryhmästä kyseeseen ei voi tulla sellainen henkilö, joka on avioliitossa jommankumman avopuolison kanssa. Näin siksi, että avioliitossa ei voi olla henkilö, joka on naimisissa. Käytännössä kukaan tuskin on samaan aikaan myöskään kihloissa toisen henkilön kanssa ja avioliitossa toisen henkilön kanssa.

Lain esitöissä mainitaan edellisiin todistajan esteellisyyksiin kuitenkin poikkeuksena seuraava oikeustapaus:

KKO:1984-II-229

Kanne kuolinpesän osakkaiden toimittaman osituksen ja perinnönjaon julistamisesta mitättömäksi sillä perusteella, että sopimuskirjan toinen todistaja oli toisen osapuolen sisaren miehenä todistajaksi esteellinen, hylättiin, koska todistaja oli kutsuttu paikalle vasta sen jälkeen kun asianosaiset olivat jo sopineet jaosta, joten todistajalla ei ollut mitään vaikutusta sopimukseen pääsemiseen eikä sen sisältöön.

Tästä voidaan päätellä, että myös avioliiton päättyessä tehtävän omaisuuden erottelukirjan voisi todistajana allekirjoittaa muutoin esteellinen henkilö, mikäli hänet on kutsuttu paikalle vasta kun erottelusta on jo sovittu, eikä hän siten enää voi vaikuttaa erottelukirjan sisältöön. Turvallisempaa on kuitenkin käyttää esteetöntä todistajaa erottelukirjan allekirjoittajana, jotta välttyään turhilta epäilyiltä erottelukirjan oikeellisuudesta ja sitovuudesta.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 43 §:n mukaan esteellinen todistajana allekirjoittamaan erottelukirjaa on myös sellainen henkilö, joka on itse toimituksessa asianosainen tai jonka oikeutta toimitus koskee tai sellainen henkilö, joka itse on oikeustoimeen osallinen tai jonka hyväksi oikeustoimi tehdään. Todistajana erottelukirjaa ei siis voi allekirjoittaa kumpikaan avopuolisoista tai kuolleen avopuolison perilliset. Esteellinen on myös sellainen henkilö, joka jollain tavalla hyötyisi tehtävästä erottelukirjasta. Tällainen henkilö voi olla esimerkiksi sellainen taho, jolle avopuolisot yhteisomistuksen purkamisen jälkeen myyvät erottelukirjaan kirjattua

omaisuutta. Yhtäläillä esteellisiä ovat tässäkin tapauksessa sellaiset henkilöt, jotka ovat edellä mainitun oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n mukaisessa suhteessa edellä kuvattuihin henkilöihin, jotka ovat jollain tapaa osallisena oikeustoimessa tai hyötyvät siitä jotenkin. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n mukaan esteellinen on myös pesänjakajaan tällaisessa suhteessa oleva henkikö. Tämä ei sinänsä liity sopimuserotteluun, vaan tulee kyseeseen pykälän toisen momentin mukaisissa tapauksissa, joissa erottelun suorittaa pesänjakaja.

4.4.4.2 Avopuolisoiden välisten omistussuhteiden muuttaminen erottelussa

Lain esitöiden mukaan omaisuuden erottelu ei lähtökohtaisesti muuta omaisuuden omistussuhteita, vaan siinä ainoastaan erotellaan avopuolisoiden omaisuudet toisistaan. Samassa yhteydessä on kuitenkin mahdollista myös muuttaa avopuolisoiden välisiä omistussuhteita. Omistussuhteita voidaan muuttaa esimerkiksi siten, että toinen avopuolisista lunastaa toiselta tämän osuuden yhteisestä omaisuudesta. Omistussuhteiden muuttaminen voi tulla tarpeelliseksi esimerkiksi tilanteissa, joissa omaisuuden yhteisomistussuhteet pitää saada purettua. Avopuolisoiden keskinäinen yhteisomistaminen kun lienee erittäin hankalaa avoliiton päättymisen jälkeen. Lain esitöiden mukaan omaisuutta voi siirtyä avopuolisolta toiselle tai omaisuuden omistussuhteet voivat muuttua. Tällaisissa tapauksissa erottelukirja toimii samalla myös saantokirjana esimerkiksi kiinteää omaisuutta tai muuta rekisteröintikelpoista omaisuutta rekisteröitäessä. Tästä syystä erottelukirja on tärkeää tehdä määrämuotoisena. Erottelukirja on siis avoliittolain voimaantulon myötä syntynyt uusi saantokirjatyyppe.

Omaisuuden vaihtaessa omistajaa on syytä kiinnittää huomiota avopuolisoiden velkavastuuseen. Mikäli toinen avopuolisista esimerkiksi lunastaa toisen avopuolison osuuden yhteisestä omaisuudesta ja ottaa samalla vastatakseen toisen avopuolison velan, joka on tehty yhteisen omaisuuden hankkimista varten, ei tämä vapauta omaisuuden luovuttanutta avopuolisoa velkavastuusta velkojaan nähden. Velallisen vaihdokseen tulee olla velkojan nimenomainen suostumus.⁴²

4.4.4.3 Käyttöoikeuden pidättäminen

Yhdessä asuvien tai avioliitossa elävien puolisoitten kannalta ongelmallinen tilanne syntyy

⁴² Kangas, Urpo – Perhe- ja jäämistöoikeuden alkeet, 2012, s 341

välirikon tapahtuessa kun puoliset ovat pidättäneet elinikäisen käyttöoikeuden samaan kohteeseen.⁴³ Lainsäädännössä ei ole käyttöoikeuksien lakkaamista koskevaa sääntelyä. Käyttöoikeuden lakkaamisen edellytyksiä tuleekin selvittää tulkitsemalla sitä oikeustoimea, jolla oikeudet on perustettu. Mikäli puoliset sopivat käyttöoikeuden pidättämisestä kirjallisesti, kannattaisi siihen kirjata myös käyttöoikeuden lakkaaminen esimerkiksi avio- tai avoerotapauksessa. Kummallakaan avopuolisolla ei ole oikeutta pakottaa toista menettämään käyttöoikeuttansa, ellei edellä mainittua kirjausta ole tehty. Tällöin ainoa ratkaisumahdollisuus on osapuolten sovinto asiassa. Sovintoa voi kuitenkin olla erittäin vaikea saavuttaa, mikäli osapuolten välit ovat tulehtuneet eroprosessissa.

4.4.4.4 Pesänjakajan toimittama omaisuuden erottelu

Ennen uuden avoliittolain voimaan tuloa avopuolisot eivät ole voineet hakea toimitusmiehen määräämistä.⁴⁴ Uusi avoliittolaki toi tähän muutoksen. Lain 7 §:n toisessa momentissa säädetään avopuolison tai kuolleen avopuolison perillisen mahdollisuudesta hakea pesänjakaja toimittamaan omaisuuden erottelu. Tästä oikeudesta avopuolisot eivät voi edes keskinäisin sopimuksin luopua. Mikäli avopuolisot pesänjakajan hakemisesta huolimatta ovat tehneet keskinäisen sopimuksen avoeron varalta, tulee pesänjakajan ottaa tämä sopimus huomioon suorittaessaan jakoa.⁴⁵ Avopuolisoiden tekemä sopimus omaisuuden erottelusta sen sijaan estää pesänjakajan määräämistä.⁴⁶ Pesänjakajan määräämistä ei estä hyvityksen vaatimista koskevan erilliskanteen vireilläolo. Tämä estää kuitenkin pesänjakajaa ratkaisemasta hyvitysvaatimusta omaisuuden erottelussa.⁴⁷ Avoliittolain sääntelyn ulkopuolelle jäävillä avopuolisoilla ei edelleenkään ole oikeutta hakea pesänjakajan määräämistä.

Pesänjakajan määräämistä haetaan toimivaltaisesta käräjäoikeudesta. Pykälässä viitataan perintökaareen mainitsemalla, että pesänjakaja määrätään ja hän toimittaa omaisuuden erottelun siten kuin perinnönjaosta säädetään. Lain esitöiden mukaan tässä viitataan lähinnä perintökaaren 23 lukuun, josta ilmenee perinnönjaon vaiheet ja pesänjakajan velvollisuudet. Kyseiseen perintökaaren lukuun kuuluu myös edellä käsitelty 9 §. Myös pesänjakajan tekemää erottelukirjaa koskee kaikki samat avoliittolain 7.1 §:ää käsiteltäessä mainitut muotovaatimukset.

⁴³Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus, 2008, s. 140

⁴⁴Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus, 2008, s. 150

⁴⁵www.oikeusministerio.fi

⁴⁶Kangas, Urpo – Perhe- ja jäämistöoikeuden alkeet, 2012, s. 340

⁴⁷Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus-oikeus, 2010, s. 276

Mikäli erottelussa ei päästä sovintoon edes pesänjakajan avustukselle, allekirjoittaa pesänjakaja omaisuuden erottelukirjan yksin.⁴⁸

Perintökaaren 23 luvun 4 §:stä löytyy myös säännös, jonka mukaan pesänjakajalla on oikeus saada pesän varoista pesän laatuun ja laajuuteen sekä tehtävän suorittamiseen käytettyyn työhön nähden kohtuullinen palkkio sekä korvaus kuluistaan. Pulmallista avoliittojen kannalta on, ettei avopuolisoiden eroteltava omaisuus muodosta minkäänlaista pesää, josta pesänjakajan palkkio voitaisiin määrätä. Avopuolisot vastaavatkin pääsäännön mukaan näiden kustannusten suorittamisesta yhteisvastuullisesti puoliksi.⁴⁹ Tämä vastaa aviopuolisoiden yhteisvastuullisuutta suorittaa osituksesta aiheutuneet kulut puoliksi.

Mahdollisuus hakea pesänjakajaa toimittamaan omaisuuden erottelu on varmasti kaivattu vaihtoehto riitaisiin avoeroihin. Kun avopuolisot avoliiton päättyessä joissain tapauksissa ajautuvat tilanteeseen, jossa heidän keskinäiset välinsä ovat kokonaan rikkoutuneet eikä asioista keskenään sopiminen ole mahdollista, on hyvä, että tilanteeseen voi hakea ratkaisijan kariutuneen parisuhteen ja rikkoutuneiden yhteisten unelmien ulkopuolelta. Jokainen parisuhteen joskus päättänyt ymmärtää, että aina ei ehkä voi käsitellä asioita enää puhtaasti järjellä vaan sinänsä yksinkertaiset asiat mutkistuvat tilanteessa, jossa tunteet ovat voimakkaasti läsnä. Vaikka pesänjakajan käyttäminen tuokin lisäkuluja, saattaa se säästää jo muutenkin huonoissa tai jopa olemattomissa väleissä olevat avopuolisot uusilta riidoilta.

4.4.4.4.1 Pesänjakajaa koskevat vaatimukset

Myöskin pesänjakajaa koskevat tietyt vaatimukset ja esteellisyyssäännökset. Nämä löytyvät perintökaaren 23 luvun 4 §:stä. Pesänjakajaksi tulee 4 §:n mukaan määrätä sopiva henkilö. Jos pesän laatu tai laajuus huomioon ottaen tai jostain muusta erityisestä syystä on tarpeen, voidaan määrätä myös useampi pesänjakaja. Osakkaiden, eli tässä tapauksessa avopuolisoiden, tulee olla yksimielisiä pesänjakajaksi määrättävästä henkilöstä.

⁴⁸Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 69

Pesänjakajan tekemän erottelukirjan moittimista sääntelee avoliittolain 10 §, jota käsitellään tämän tutkielman sivulla 37.

⁴⁹Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 69

Pesänjakajan esteellisyydestä on olemassa verrattain uusi korkeimman oikeuden tapaus (KKO:2011:31). Tapauksessa oli kyse aviopuolisoiden välillä tehtävän osituksen suorittavan pesänjakajan esteellisyydestä. Pesänjakajaksi esitetty asianajaja katsottiin esteelliseksi tehtävään, koska hakemuksen pesänjakajan määräämiseksi oli tehnyt lakimies, joka työskenteli ehdotetun henkilön kanssa samassa asianajotoimistossa. Pesänjakajasta ei sinänsä tehnyt esteellistä pelkästään se seikka, että pesänjakaja työskenteli häntä ehdottaneen henkilön kanssa samassa asianajotoimistossa, vaan se seikka, että häntä ehdottanut samassa toimistossa työskentelevä asianajaja oli myös tehnyt hakemuksen pesänjakajaksi määräämiseen toisen aviopuolison edustajana.

Korkeimman oikeuden mukaan pesänjakajan toimivalta on laaja ja yksinomainen. Osituksen on tarkoitus jäädä asiassa lopulliseksi ratkaisuksi ja näiden seikkojen vuoksi on Korkeimman oikeuden mukaan edellytettävä, että pesänjakajaksi määrättävä henkilö on asiantunteva ja ettei perusteltuja epäilyksiä hänen puolueettomuudestaan ole. Pesänjakajan tehtävä voidaan Korkeimman oikeuden mukaan rinnastaa tuomarin tehtävään ja siten tuomaria koskevat esteellisyysperusteet antavat hyvän lähtökohdan arvioida pesänjakajan sopivuutta. Oikeudenkäymiskaaren 13 luvun 4 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan tuomari on esteellinen asiassa, jossa tuomari tai hänen läheisensä toimii tai on toiminut asianosaisen edustajana, avustajana tai asiamiehenä. Saman luvun 7 §:n 3 momentin mukaan tuomari on esteellinen myös, jos jokin muu kyseisessä luvussa tarkoitettuun seikkaan rinnastettava seikka antaa perustellun aiheen epäillä tuomarin puolueettomuutta asiassa.

Korkeimman oikeuden perusteluissa todetaan seuraavaa: ”Toimeksiannosta syntyvä velvollisuus edistää toimeksiantajan etua on ristiriidassa ja yhteensovittamaton sen korostetun puolueettomuuden kanssa, jota edellytetään silloin, kun tehtävänä on tehdä oikeudenmukaisia, kaikkien osapuolten lailliset edut huomioon ottavia ratkaisuja. Tämän vuoksi onkin säädetty, että tuomari on esteellinen käsittelemään asiaa, jossa hänen puolueettomuuttaan rasittaa mainitunlainen toimeksiantosuhde. Samasta syystä asiamiestehtävästä johtuva esteellisyysperuste soveltuu myös arvioitaessa pesänjakajaksi ehdotetun henkilön sopivuutta tehtävään.”

Korkein oikeus perustelee ratkaisuaan arvioimalla myös asiamiehen esteellisyyttä. Korkeimman

oikeuden mukaan, jos asianajaja itse on esteellinen toimimaan pesänjakajana, esteellisiä ovat myös hänen yhtiökumppaninsa ja toimistonsa työntekijät. Näiden perusteluiden nojalla Korkein oikeus katsoo, että se seikka, että hakemuksen toisen aviopuolison asiamiehenä tehnyt asianajaja työskentelee samassa toimistossa kuin hakemuksessa pesänjakajaksi ehdotettu asianajaja, on antanut perustellun aiheen epäillä ehdotetun henkilön puolueettomuutta pesänjakajaksi. Pesäjakajaksi ehdotettu ei näin ollen ole ollut sopiva tehtävään.

Tässä tapauksessa esitetyt pesänjakajan esteellisyysulottuvuudet voidaan päätellä koskevan kaikkia perintökaaren 23 luvun 4 §:ssä tarkoitettuja pesänjakajia tapauksesta riippumatta. Näin ollen nämä pesänjakajan esteellisyysulottuvuudet tulevat sovellettaviksi suoraan myös niihin pesänjakajiin, jotka määrätään suorittamaan avopuolisoiden välinen omaisuuden erottelu.

4.5 Hyvitys

3 luku: Hyvitys yhteistalouden hyväksi annetusta panoksesta

8 § Hyvityksen edellytykset

Avopuolisolla on oikeus hyvitykseen, jos hän on yhteistalouden hyväksi antamallaan panoksella auttanut toista avopuolisoa kartuttamaan tai säilyttämään tämän omaisuutta siten, että yhteistalouden purkaminen yksinomaan omistussuhteiden perusteella johtaisi perusteettoman edun saamiseen toisen kustannuksella.

Yhteistalouden hyväksi annetuksi panokseksi katsotaan:

- 1) työ yhteisen talouden tai toisen avopuolison omistaman omaisuuden hyväksi;
- 2) varojen käyttö yhteiseen talouteen;
- 3) varojen sijoitus toisen avopuolison omistamaan omaisuuteen; tai
- 4) muu näihin verrattava toiminta.

Oikeutta hyvitykseen ei ole, jos yhteistalouden hyväksi annetusta panoksesta koitunut perusteeton etu on olosuhteet huomioon ottaen vähäinen.

Tässä pykälässä säädetään avopuolison mahdollisuuksista saada hyvitystä sellaisesta yhteisen talouden hyväksi antamastaan panoksesta, josta toinen avopuoliso yhteistalouden purkautuessa hyötyy perusteettomasti. Avopuolison oikeus saada hyvitystä rakentuu siviilioikeudellisen perusteettoman edun palautus-nimisen opin varaan.⁵⁰ Tämän opin mukaan kukaan ei saa perusteettomasti hyötyä toisen kustannuksella. Hyvityksen perustuessa oppiin perusteettoman edun palautuksesta, voidaan edellä perusteetonta etua käsiteltäessä mainittujen oikeustapausten

⁵⁰Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa, 2013, s. 85

katsoa soveltuvan myös avoliittolain mukaiseen hyvitykseen, sillä tapaukset ja niiden ratkaisut eivät ole millään tavalla ristiriidassa avoliittolain säännösten kanssa.

Korvausvaateiden osalta avio- ja avoliittoja yhdistää se, että molemmissa on kyse läheissuhteeseen liittyvästä ratkaisusta. Läheissuhteet tuovat korvausvaateisiin oman haastavuutensa, eikä tilanne ole aina niin selvä kuin miltä se ensikatsomalla vaikuttaa.

Avoliiton yksi edellytys on, että avopuoliset osallistuvat yhteisen talouden hankintoihin ja arkisiin menoihin. Tällaisesta niin sanotusti normaalista osallistumisesta perheen arjen kulujen kattamiseen ei ole mahdollista saada hyvitystä, vaan oikeus hyvitykseen on nimenomaan vain sellaisella panostuksella, joka johtaa toisen avopuolison hyötymiseen perusteettomasti toisen avopuolison kustannuksella. Jos arjen kulut katetaan pitkään merkittävän yksipuolisesti, voi hyvitys kuitenkin tulla kyseeseen.

Pykälän toisessa momentissa luetellaan esimerkkejä yhteisen talouden hyväksi annetuista panoksista, joista voi saada hyvitystä. Tämä luettelo ei ole kattava, vaan neljäs kohta kattaa kaiken muun edellisiin kolmeen kohtaan verrattavissa olevat tilanteet. Lain esitöiden mukaan hyvitykseen oikeuttava panos voi olla annettu yhtä hyvin työnä kuin taloudellisena sijoituksenakin. Sen sijaan oman omaisuuden kartuttamiseen tai ylläpitämiseen annettu panostus ei oikeuta hyvitykseen, koska se ei lain esitöiden mukaan ole panostusta yhteiseen talouteen.

4.5.1 Oikeus hyvitykseen

Lain esitöissä esimerkkinä hyvitykseen oikeuttavasta panoksesta mainitaan tilanne, jossa toinen avopuoliso jää kotiin hoitamaan yhteistä taloutta ja mahdollisia yhteisiä lapsia, mahdollistaen näin toisen avopuolison keskittymisen työelämään ja siten omaisuuden kartuttamiseen. Monesti tällaisessa tilanteessa myös perheen yhteisenä kotina käytetty asunto voi olla työelämässä olevan avopuolison nimissä. Tällöin olisi kohtuutonta, että toinen avopuoliso saisi avoliiton päättyessä pitää asunnon kokonaan itsellään eikä kotiin jäänyt avopuoliso saisi mitään hyvitystä. Lain esitöiden sanamuodoista voidaan päätellä, että hyvitystä ei kuitenkaan ole mahdollista saada tilanteessa, jossa toinen avopuoliso on vain hetkellisesti jäänyt kotiin hoitamaan yhteistä taloutta.

Muina esimerkkeinä hyvitykseen oikeuttavista panoksista voidaan mainita tilanteet, joissa toinen avopuoliso on esimerkiksi remontoanut toisen avopuolison omistamaa kiinteistöä tai muutoin panostanut toisen avopuolison omistamaan omaisuuteen. Lain esitöiden mukaan esimerkiksi rakennus- tai korjaustyön tulee kuitenkin olla merkittävää, jotta se oikeuttaisi hyvitykseen. Tavanomaista yhteiseen omaisuuteen panostamista ei siis voida pitää hyvitykseen oikeuttavana panostuksena, ellei panostus ole ollut pitkäkestoisesti merkittävän yksipuolista.

Avoliittolain 8 §:n 3 momentissa tarkennetaan, että oikeutta hyvitykseen ei ole, mikäli yhteistalouden hyväksi annetusta panoksesta koitunut perusteeton etu on olosuhteet huomioon ottaen vähäinen. Lain esitöiden mukaan tämän säännöksen tarkoitus on välttää vähäisten kiistojen ajautuminen käräjäoikeuksien käsiteltäviksi tai pesänjakajien ratkaistaviksi. Hallituksen esityksen mukaan perusteettoman edun vähäisyyttä arvioidaan ottamalla huomioon molempien puolisojen taloudelliset tilanteet. Mikäli puolisojen taloudelliset tilanteet ovat huomattavassa epätasapainossa, voidaan helpommin ajatella toisen hyötynneen avoliiton aikana toisen kustannuksella. Tietysti taloudellisten tilanteiden suuretkin erot on selitettävissä myös esimerkiksi selvästi toisistaan poikkeavilla elämäntyyyleillä ja kulutustottumuksilla. Arvioinnin ratkaiseekin kokonaistilanteiden tarkasteleminen.

Samassa yhteydessä lain esitöissä otetaan kantaa myös hyvityksen määrään. Hyvityksen määrä perustuu kokonaisvaltaiseen harkintaan puolisojen panostuksesta avoliiton aikana.⁵¹ Hyvityksen määrään ei lain esitöiden mukaan tarvitse perustua esimerkiksi olemassa oleviin tositteisiin, vaan hyvityksen määrää harkittaessa otetaan huomioon puolisojen omaisuuden omistussuhteet, avoliiton aikainen panostus yhteistalouteen, tämän panostuksen vaikutus omaisuuden säilymiseen ja karttumiseen sekä muut puolisojen talouteen vaikuttavat seikat. Pelkästään siis se, että toinen omistaa toista avopuolisoa enemmän, ei oikeuta ketään saamaan hyvitystä. Perusteettoman edun vähäisyyden ja hyvityksen määrän arvioiminen voi olla hyvinkin vaikeaa, sillä niiden ratkaisemiseksi joudutaan perehtymään useisiin avopuolisojen yksityiselämään liittyviin seikkoihin.

Oikeus hyvitykseen ei ole henkilökohtainen.⁵² Oikeus hakea ja saada hyvitystä siirtyy

⁵¹HE 37/2010, s. 24

⁵²HE 37/2010, s. 24

avopuolison kuoleman jälkeen tämän perillisille. Yhtäläillä hyvitysvaatimuksen voi tehdä myös kuolleen avopuolison perillisille ja hyvityksen tullessa ajankohtaiseksi, suoritetaan se kuolinpesän varoista. Näin ollen avoliitolla voi nykyään olla myös merkittäviä jäämistöoikeudellisia merkityksiä. Hyvitystä koskeva säännöstö tulee nykyisin ottaa huomioon kuolleen avopuolison jäämistöä jaettaessa, sillä on mahdollista, että hyvitys vaikuttaa jäämistön määrään.

4.5.2 Korvaus omaisuuden käytöstä

Avoliiton päättyessä saattaa eteen tulla myös tilanne, jossa toinen puolisoista käyttää toisen omistamaa tai yhteisesti omistettua omaisuutta yksin siihen asti, kunnes puolisoiden omaisuudet on saatu eroteltua. Kyse voi olla esimerkiksi autosta tai asunnosta. On myös mahdollista, että asunnon yksin omistava velvoittaa toisen muuttamaan pois asunnosta.

Yhteisomistuslaista voidaan päätellä, että sellainen yhteisomistaja, joka käyttää yhteistä omaisuutta niin, että se estää muita yhteisomistajia käyttämästä sitä, voi joutua maksamaan korvauksia muille yhteisomistajille (3 §). Saman pykälästä voidaan johtaa päätelmä, että sellainen yhteisomistaja, joka vapaaehtoisesti käyttää yhteisomistettua esinettä vähemmän kuin mihin hänen osuutensa oikeuttaisi, ei voi saada korvausta esinettä enemmän käyttävältä omistajalta. Avoliiton päättyessä puolisoiden välinen tilanne on usein hankala eikä yhdessä asuminen rikkoutuneiden välien takia enää onnistu ja toisen on pakko muuttaa pois yhteisestä asunnosta. Aina ei siis ole yhteisomistajan niin sanottu oma valinta käyttää omaisuutta vähemmän, eikä poismuutto siis aina ratkaise oikeutta saada korvausta toiselta yhteisomistajalta. Näin ollen poismuuttava avopuoliso on siis ennen uutta avoliittolakia voinut saada korvausta asuntoon asumaan jääneeltä avopuolisolta, vaikka onkin itse päättänyt muuttaa pois. Avopuolisoiden välisistä riidoista tällaisista korvauksista on olemassa oikeustapauksia vain ajalta ennen uutta avoliittolakia.

KKO:1992:48

A ja B olivat avoliittonsa aikana hankkineet ajoneuvot yhteiseen lukuun käyttäen kummankin varoja autojen maksamiseen. Tämän vuoksi vahvistettiin, että A ja B omistivat ajoneuvot yhteisesti, vaikka ne oli rekisteröity B:n nimiin.

B:n otettua ajoneuvot hallintaansa avoliiton päättyttyä hän oli velvollinen suorittamaan A:lle korvausta

ajoneuvojen arvonalennuksesta ja A:n käytön estymisestä.

KKO:2000:114

A ja B omistivat yhdessä asunnon. Välirikon vuoksi B muutti pois ja A jäi asumaan huoneistoon. Kun B ei ollut voinut käyttää asuntoa ja hänelle siten aiheutui haittaa ja vastaavasti A:lle asumisen jatkuessa pitempään taloudellista hyötyä siitä, että A yksin käytti yhteistä omaisuutta, A velvoitettiin suorittamaan B:lle korvausta siihen saakka, kunnes asunto oli myyty. (Ään.)

Kuten jo aiemmin on todettu, yhteisomistussuhteiden hallinnointiin ja purkamiseen avoliiton aikana sovelletaan eräistä yhteisomistussuhteista annetun lain säädöksiä. Avoliiton päättyessä yhteisomistussuhteen purkamiseen sovelletaan avoliittolain 7 §:n säännöksiä. Avoliittolaki ei kuitenkaan tarjoa vastausta edellä mainitun kaltaisiin tilanteisiin, joissa toinen avopuoliso avoliiton varsinaisen päättymisen jälkeen ennen omaisuuden erottelua hyötyy perusteettomasti toisen avopuolison kustannuksella.

Avoliittolaki on erityislaki ja siksi ensisijainen ohjenuora muihin varallisuus oikeudellisiin säädöksiin nähden avopuolisoiden välisten riitaisuuksien ratkaisemisessa. Kuitenkin tällaisissa tapauksissa, joissa erityislaki ei tarjoa säätelyä, tulee sovellettavaksi muut yleiset varallisuus oikeudelliset säännökset. Näin ollen edellä mainittu yhteisomistajan mahdollisuus saada korvausta toiselta yhteisomistajalta siitä, että hän on ollut estynyt käyttämästä yhteistä omaisuutta, voidaan mielestäni katsoa myös uuden avoliittolain soveltamisalaan kuuluvien avopuolisoiden oikeudeksi. Avopuolisolla on siis mahdollisuus hakea korvausta toiselta avopuolisolta myös avoliiton päättymisen jälkeen, mikäli toinen avopuoliso saa taloudellista hyötyä toisen avopuolison kustannuksella ennen omaisuuden erottelua.

4.5.3 Hyvityksen vaatiminen

9 § Hyvityksen vaatiminen

Hyvityksestä voidaan sopia tai hyvitysvaatimus voidaan tehdä omaisuuden erottelua varten määrätylle pesänjakajalle. Jollei pesänjakajan määräämistä ole haettu, hyvitysvaatimus voidaan saattaa kanteella käräjäoikeuden ratkaistavaksi.

Oikeus hyvitykseen raukeaa, jos hyvitystä ei ole vaadittu omaisuuden erottelussa eikä sitä koskevaa kannetta ole nostettu kuuden kuukauden kuluessa omaisuuden erottelusta.

Jos omaisuuden erottelua ei ole toimitettu, oikeus hyvitykseen raukeaa kuitenkin, jollei sitä koskevaa kannetta ole nostettu tai pesänjakajan määräämistä ole haettu kolmen vuoden kuluessa avopuolison kuolemasta tai siitä, kun avopuolisot muuttivat pysyvästi erilleen.

Avoliittolain 9 § käsittelee hyvityksen vaatimista; sen menettelytapoja ja hyvitysoikeuden raukeamista. Pykälän 1 momentin mukaan hyvityksestä on mahdollista sopia avopuolisoiden kesken tai avopuolison ja kuolleen avopuolison perillisten kesken avopuolisoiden omaisuuden erottelun yhteydessä. Hyvityksestä sopimista voidaankin pitää osapuolten kannalta helpoimpana vaihtoehtona, mutta mikäli sopimukseen asiasta ei päästä voidaan hyvitysvaatimus tehdä myös pesänjakajalle, joka on määrätty omaisuuden erottelua varten. Mikäli puoliset ovat kuitenkin muutoin sopineet omaisuuden erottelusta, ei avopuoliso voi hakea pesänjakajaa ratkaisemaan pelkästään hyvitysvaatimusta.⁵³

Hyvitysvaatimus voidaan saattaa kanteella käräjäoikeuden ratkaistavaksi, mikäli pesänjakajan määräämistä ei ole haettu. Hyvitysvaatimusta ei voi kuitenkaan esittää tuomioistuimelle, mikäli avopuolisot ovat jo hakeneet pesänjakajan määräämistä. Tällöin lain esitöiden mukaan pesänjakaja ratkaisee myös hyvitysvaatimusta koskevan asian. Sen sijaan, jos hyvitysvaatimus on jo tehty tuomioistuimelle, ei sen jälkeen haetulla ja määrättyllä pesänjakajalla ole toimivaltaa ratkaista hyvitysvaatimusta koskevaa asiaa, vaan toimivalta kuuluu tuomioistuimelle.⁵⁴ Näin siksi, että samaa asiaa ei normaalien prosessiperiaatteiden mukaisesti voi saada vireille kahdessa eri viranomaisessa samanaikaisesti.

Hyvitysvaatimuksen esittämiseen tuomioistuimelle liittyy oikeudenkäyntikuluriski. Oikeudenkäymiskaaren 21:1 §:n mukaan asianosainen, joka häviää juttunsa, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimista aiheutuneet kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, mikäli muualla laissa ei ole toisin säädetty. Avoliittolakiin ei sisälly erityismääräystä oikeudenkäyntikuluista. Tämä asettaa hyvitysvaatimuksen esittämisen kynnyksen korkealle. Pelko siitä, että joutuu maksamaan myös toisen osapuolen oikeudenkäyntikulut, estää varmasti useita turhia oikeudenkäyntejä.

4.5.3.1 Pesänjakajan ratkaisu hyvityskysymyksessä

Toimituserottelussa pesänjakaja voi ratkaista kysymyksen siitä, täyttyykö hyvityksen edellytykset ja mikä on hyvityksen suuruus. Pesänjakaja voi velvoittaa avopuolison suorittamaan toiselle avopuolisolle hyvitystä ainoastaan rahassa, mutta hyvitykseen oikeutettu puoliso voi

⁵³HE 37/2010, s. 24

⁵⁴HE 37/2010, s. 24

suostua hyvityksen suorittamiseen omaisuuden erottelun piiriin kuuluvalla omaisuudella.⁵⁵

Mikäli pesänjakaja katsoo toisen avopuolison olevan velvollinen suorittamaan hyvitystä, tulee pesänjakajan määrätä tämä suorittamaan hyvitys määräajassa omaisuuden erottelun jälkeen. Samalla pesänjakajan tulee määrätä korosta, jota hyvitykseen velvoitettu avopuoliso joutuu maksamaan, mikäli hyvitystä ei ole suoritettu määräajassa. Mikäli hyvitystä ei makseta määräajassa, ei hyvitykseen oikeutettu puoliso voi hakea ulosmittausta hyvitysvollisen omaisuudesta lainvoiman saaneen erottelukirjan nojalla. Saadakse sellaisen tuomion, jonka perusteella ulosmittaus on mahdollista toimittaa, tulee hyvitykseen oikeutetun nostaa kanne ja vaatia suoritustuomiota hyvitysvollista vastaan.⁵⁶

Mikäli avopuoliso ei tee hyvitysvaativuorokirjasta toimituserottelussa, ei hän voi moittia omaisuuden erottelua pelkästään sillä perusteella, että avopuolisolla olisi ollut mahdollista saada hyvitystä, jos hän olisi esittänyt hyvitysvaativuorokirjan. Hyvitysvaade prekludoituu, ellei sitä esitetä ennen kuin pesänjakajan suorittama toimituserottelu päättyy.⁵⁷

4.5.3.2 Hyvityksen vaatimisen määräajat

Avoliittolain 9 §:n 2 momentti antaa mahdollisuuden hyvityskysymyksen ratkaisemiseen myös omaisuuden erottelun suorittamisen jälkeen. Erottelun suorittamisen jälkeen ainoa mahdollinen ratkaisuinstantssi on tuomioistuimissa. Hyvitysvaativuorokirjan tekemiselle eli kanteen nostamiselle tuomioistuimissa asetetaan takarajaksi kuusi kuukautta omaisuuden erottelun suorittamisesta.

Mikäli omaisuuden erottelusta on tehty kirjallinen erottelukirja, on omaisuuden erottelun ajankohta, ja siten myös kuuden kuukauden määräajan alkamisen ajankohta, helposti tästä määriteltävissä. Kirjallisen erottelukirjan tekeminen ei kuitenkaan ole pakollista, eikä omaisuuden erottelun suorittamiselle ole laissa asetettu määräaika. On siis mahdollista, että hyvitysvaativuorokirjan tekemisen määräaika jatkuisi loputtomiin tällaisissa tapauksissa. Tämän takia 9 §:n 3. momenttiin on otettu säädös, jonka mukaan tapauksissa, joissa erottelua ei ole toimitettu, raukeaa oikeus hyvitykseen, jollei sitä koskevaa kannetta ole nostettu tai pesänjakajan

⁵⁵Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuuslaki, 2010, s. 273

⁵⁶Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuuslaki, 2010, s. 273 - 274

⁵⁷Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 344 - 345

määräämistä ole haettu kolmen vuoden kuluessa avopuolison kuolemasta tai siitä hetkestä, kun avopuolisot muuttivat pysyvästi erilleen. Tämä kolmen vuoden raukeamisaika vastaa velan vanhentumisesta annetun lain (728/2003) 4 §:n mukaista yleistä vanhentumisaikaa.⁵⁸ Lain esitöiden mukaan tätä samaa kolmen vuoden vanhentumisaikaa sovelletaan myös avoliittolain 7 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan perusteettoman edun palautukseen.

4.6 Muutoksenhaku

4 luku: Erinäiset säännökset ja voimaantulo

10 § Muutoksenhaku pesänjakajan ratkaisuun

Avopuoliso tai kuolleen avopuolison perilliset voivat moittia pesänjakajan toimittamaa omaisuuden erottelua ja pesänjakajan hyvitysvaatimuksen johdosta tekemää ratkaisua siten kuin perintökaaren 23 luvun 10 §:ssä säädetään.

Avoliittolain 10 §:ssä säädellään muutoksenhakua pesänjakajan ratkaisuun. Pesänjakajan toimittamaa omaisuuden erottelua moititaan samassa järjestyksessä kuin ositusta tai perinnönjakoa.⁵⁹ Säädos perinnönjaon moittimisesta löytyy perintökaaren 23. luvun 10 §:stä. Tämän pykälän 1 momentti kuuluu seuraavasti: ”Osakkaan, joka tahtoo moittia pesänjakajan toimittamaa jakoa, on nostettava kanne muita osakkaita vastaan kuuden kuukauden kuluessa jaon toimittamisesta.” Näin ollen pesänjakajan tekemään jakoon tyytymättömän avopuolison tai kuolleen avopuolison perillisten tulee nostaa kanne toista avopuolisoa tai kuolleen avopuolison perillisiä vastaan kuuden kuukauden kuluessa jaon toimittamisesta. Mikäli kannetta ei ole nostettu määräajassa, saa pesänjakajan toimittama omaisuuden erottelu ja hyvitysvaatimuksen ratkaisu lainvoiman.

Pesänjakajan toimittamaa omaisuuden erottelua ja pesänjakajan ratkaisua hyvitysvaatimusta koskevassa asiassa voivat moittia samat henkilöt, jotka ovat olleet osallisina omaisuuden erottelussa tai hyvitysvaatimusasiassa, eli henkilöt, jotka ovat perintökaaren 23 luvun 10 §:n tarkoittamia osakkaita. Tällaisia henkilöitä ovat avopuolisot tai kuolleen avopuolison perilliset.

⁵⁸HE 37/2010, s. 25

⁵⁹Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 69

4.7 Takaisinsaanti

11 § Takaisinsaanti

Jos avopuoliso on omaisuuden erottelussa tai suorittamalla 8 §:ssä tarkoitettua hyvitystä luovuttanut avopuolisolleen tai tämän perillisille omaisuuttaan huomattavasti enemmän kuin hän olisi ollut velvollinen luovuttamaan, omaisuuden erottelu tai hyvitys voidaan peräyttää konkurssipesään siten kuin takaisinsaannista konkurssipesään annetussa laissa (758/1991) säädetään.

Jotta 1 momentissa tarkoitettulla tavalla omaisuutta saanut avopuoliso tai tämän perilliset voisivat saada suojaa toisen avopuolison velkojien takaisinsaantivaatimuksilta konkurssissa ja ulosotossa, omaisuuden erottelukirja taikka hyvitystä koskeva sopimus tai muu asiakirja on jätettävä maistraattiin rekisteröitäväksi siten kuin maistraattien eräistä henkilörekistereistä annetussa laissa (57/2005) säädetään.

Ensimmäisessä momentissa tarkoitettu säädös löytyy takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain 9a §:stä. Velkojien suojaksi on säädetty, että konkurssiin ajautuneen avopuolison suorittama hyvitys tai omaisuuden erottelussa tekemä luovutus voidaan peräyttää takaisin konkurssipesään, mikäli avopuoliso on hyvityksenä tai omaisuuden erottelun yhteydessä luovuttanut avopuolisolleen tai tämän perillisille omaisuutta huomattavasti enemmän kuin hän olisi ollut velvollinen luovuttamaan.⁶⁰ Jotta 2. momentissa tarkoitettu erottelukirjan rekisteröiminen maistraattiin olisi mahdollinen, tulee erottelukirjan olla tehty määrämudossa. Avoliittolain säätämisen myötä maistraattiin on perustettu uusi avoliittoasioiden rekisteri. Tähän rekisteriin tallennetaan esimerkiksi omaisuuden erottelukirjoja, hyvitystä koskevia sopimuksia sekä muita avoliittoja koskevia asiakirjoja.⁶¹ Avoliittoja itsessään ei kuitenkaan rekisteröidä. Laissa maistraattien eräistä henkilörekistereistä säädetään rekisterin käyttötarkoitukseksi avoliittoa koskevien asiakirjojen rekisteröitäväksi jättämiseen liittyvien oikeusvaikutusten voimaan saattaminen sekä tietojen saattaminen julkisiksi. Asiakirjojen rekisteröiminen suojaa avopuolisoa tai avopuolison perillisiä velkojien takaisinsaantivaatimuksilta konkurssissa tai ulosotossa.

4.8 Voimaantulo

12 § Voimaantulo ja siirtymäsäännös

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä huhtikuuta 2011.

Tätä lakia ei sovelleta, jos avoliitto on päättynyt ennen tämän lain voimaantuloa.

Ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

⁶⁰ Mäkelä, Sauli – Perimyksestä Suomessa, 2013, s. 86

⁶¹ Maistraatin internetsivuilta (<http://www.maistraatti.fi/fi/lomakkeet/>) löytyy lomake, jolla voi hakea näiden asiakirjojen rekisteröintiä. Asiakirjat voidaan jättää rekisteröitäväksi mihin tahansa maistraattiin.

Vaikka avoliittolaki onkin taannehtiva, ei sitä voida soveltaa avoliittoihin, jotka ovat päätyneet ennen 1.4.2011. Kaikkiin tuon ajankohdan jälkeen päätyviin avoliittoihin, jotka kuuluvat avoliittolain sääntelyn piiriin, sitä sen sijaan sovelletaan.

5 AVOLIITTOLOIN MUKANAAN TUOMIA MUITA MUUTOKSIA

5.1 Harkinnanvarainen avustus

Uuden avoliittolain säätämisen lisäksi samaan aikaan tuli voimaan muutoksia myös muutamiin muihin lakeihin. Näiden muutosten esityöt sisältyvät avoliittolain kanssa samaan hallituksen esitykseen (HE 37/2010). Tärkein näistä muutoksista tuli perintökaaren 8 luvun 2 ja 8 §:iin. Nämä muutokset antavat avoleskelle oikeuden harkinnanvaraiseen avustukseen kuolleen puolison jäämistöstä. Tämä muutos on erityisen tärkeä, sillä avoliiton päättyessä toisen avopuolison kuolemaan, ei avopuolisolla ole perintöoikeutta ensiksi kuolleen avopuolison jälkeen.

PK 8:2 §:

Perittävän kihlakumppanille, eloonjääneelle puolisolle 3 luvun 7 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa tai perittävän avopuolisolle voidaan antaa jäämistöstä avustuksena rahaa, muuta omaisuutta tai käyttöoikeus omaisuuteen sen mukaan kuin harkitaan kohtuulliseksi, jos hänen toimeentulonsa perittävän kuoleman vuoksi on heikentynyt ja avustus on tarpeen hänen toimeentulonsa turvaamiseksi.

Avustusta voidaan antaa eloonjääneelle puolisolle myös siinä tapauksessa, että hänelle ei 3 tai 25 luvun nojalla voida antaa riittävään toimeentuloon tarvittavaa omaisuutta.

Jollei painavia syitä ole, avustuksen antamisella ei saa loukata perillisen oikeutta lakiosaan.

Avustuksen tarvetta ja määrää harkittaessa on otettava huomioon perittävän kihlakumppanin, eloonjääneen puolison tai avopuolison mahdollisuudet turvata toimeentulonsa varallisuudellaan sekä ansio- ja muilla tuloillaan, ikä, parisuhteen kesto sekä muut näihin verrattavat seikat.

Avopuolisolla tarkoitetaan tässä luvussa henkilöä, joka on perittävän kuollessa ollut tämän kanssa avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta annetussa laissa (26/2011) tarkoitettussa avoliitossa.

PK 8:8 § 1 mom.

Avustusta, josta säädetään 1 ja 2 §:ssä, sekä 5 §:n mukaista hyvitystä on vaadittava viimeistään perinnönjakoissa. Jos perinnönjakoa ei ole toimitettava, avustusta on 2 §:n nojalla vaadittava viimeistään puolisojen omaisuuden osituksessa tai avopuolisoiden omaisuuden erottelussa. (14.1.2011/27)

Avoleskellä on oikeus saada kohtuullinen avustus kuolleen puolison jäämistöstä, mikäli hänen toimeentulonsa on avopuolison kuoleman johdosta heikentynyt ja avustus on tarpeen turvaamaan avolesken toimeentulo. Avustuksen on tarkoitus pehmentää avopuolison kuoleman aiheuttamia muutoksia taloudellisesti. Lain esitöiden mukaan avustuksen tarvetta ja määrää arvioitaessa tulee ottaa huomioon avolesken mahdollisuudet turvata toimeentulonsa omilla varoillaan, omilla ansiotuloillaan ja muilla tuloillaan, hänen ikänsä, parisuhteen kesto sekä muut näihin verrattavat seikat. Jotta avustus voi tulla kyseeseen, tulee avoliiton kuulua avoliittolain sääntelyn piiriin.

Tämä rajaus asettaa avoliittolain sääntelyn piiriin kuulumattomassa yhteistaloudessa asuvat raskaana olevat naiset turvattomaan asemaan. Jollei avoliitto kuulu avoliittolain sääntelyn piiriin, ei eloonjääneellä raskaana olevalla avopuolisolla ole oikeutta avustukseen toisen puolison menehtyessä ennen lapsen syntymää.

Avustuksena voidaan antaa rahaa tai muuta omaisuutta jäämistöstä. Avustus voidaan toteuttaa myös myöntämällä avoleskelle käyttöoikeus omaisuuteen. Avustus voidaan siten toteuttaa esimerkiksi myöntämällä avoleskelle määräaikainen käyttöoikeus avopuolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. Mikäli kyseessä on iäkäs avoleski, voidaan käyttöoikeus myöntää avolesken eliniäksi, jos katsotaan kohtuuttomaksi, että avoleski joutuisi muuttamaan yhteisestä kodista. Avoleskellä ei kuitenkaan ole subjektiivista oikeutta saada avustuksena käyttöoikeutta avopuolisoiden yhteiseen kotiin.⁶² Avustusta voidaan antaa vain sen verran kuin avolesken toimentuloon kannalta on tarpeellista. Avustussäädökset eivät siis mahdollista avopuolison rikastumista kuolleen avopuolison jäämistöllä.

Avustusta tulee vaatia viimeistään perinnönjaossa. Mikäli perinnönjakoa ei ollenkaan toimiteta, tulee avustusta vaatia viimeistään silloin kun avopuolisoiden omaisuuden erottelu toimitetaan.⁶³ Avoleskellä on oikeus vaatia puolisonsa kuolinpesän luovuttamista pesänselvittäjän hallintoon ja pesänjakajan määräämistä avustusvaatimuksen toteuttamiseksi.⁶⁴ Poikkeustapauksessa avustuksen myöntäminen avoleskelle voi johtaa siihen, että rintaperillisen oikeus lakiosaan joutuu väistymään. Perittävä ei voi testamentilla estää avopuolisolle annettavan avustuksen toteutumista.⁶⁵

5.2 Verotuksesta

Avoleskiä kohdellaan verotuksellisesti eriarvoisesti riippuen siitä oliko avopuolisoilla lapsia vai ei. Mikäli laissa sääntelemätön avoliitto purkautuu toisen puolison kuoleman johdosta ja menehtynyt avopuoliso on tehnyt testamentin eloonjääneen puolison hyväksi, kuuluu avoleski

⁶²Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus-oikeus, 2010, s.422

⁶³Lain esitöiden mukaan tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin kun avopuolisolla on vain yksi perillinen. (HE 37/2010)

⁶⁴Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 345

⁶⁵Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 345 - 346

toiseen veroluokkaan.⁶⁶ Tämän johdosta avoleski joutuu aviopuolisoon verrattuna maksamaan yli kaksinkertaisen perintöveron. Verovuonna yhteisessä taloudessa avioliittoa solmimatta jatkuvasti eläneet henkilöt, jotka ovat aikaisemmin olleet keskenään avioliitossa tai joilla on tai on ollut yhteinen lapsi luetaan tuloverolain (1535/1992) 7.3 §:n mukaan puolisoiksi. Tällainen avopuoliso maksaa toiselta puolisoilta saadusta testamenttisaannostaan perintöveroa ensimmäisen veroluokan mukaan. Ensimmäiseen veroluokkaan kuuluvat siis vain avoliittolain sääntelyn piiriin kuuluvat avolesket. Muihin pohjoismaihin verrattuna avopuolisoiden verokohtelu on Suomessa ankaraa.⁶⁷

Mikäli avoliittolain sääntelyn piiriin kuuluva avoleski saa jäämistöstä harkinnan varaista avustusta, kuuluu hän silloinkin ensimmäiseen perintöveroluokkaan (perintö- ja lahjaverolaki [378/1940] 11 §). Avoliittolain sääntelyn ulkopuolelle jäävä avoleski joutuu maksamaan jäämistöstä saamastaan vapaaehtoisesta avustuksesta lahjaveroa toisen lahjaveroluokan mukaan.⁶⁸

5.2.1 Perintöverokarhun peijaiset?

Suomessa on vireillä keskustelua perintöverotuksen oikeellisuudesta ja tärkeydestä sekä mahdollisuuksista korvata perintö- ja lahjaverotusta muilla verotuksellisilla ratkaisulla. Lausuntoja löytyy niin perintöveron puolesta kuin sitä vastaan. Ainakin avopuolisoita ja heidän välisiä oikeustoimia koskeva verotus on uudistuksesta huolimatta selvästi jäänyt jo junasta. Osa perintöverotuksen vastustajista suunnitteleeekin jo perintöverokarhun peijaisia. Näitä juhlia jouduttaneen kuitenkin odottamaan vähintään uuteen hallituskauteen eli vuoteen 2016 asti.⁶⁹

5.3 Avopuolisoiden sukunimi

Avoliittolaki ei sisällä sukunimiä koskevia säännöksiä. Myöskään nimilaista ei löydy vastausta avopuolisoiden osalta. Nimilautakunta on kuitenkin uusimmissa ratkaisuisaan suhtautunut avoliittoihin samoin kuin rekisteröityyn parisuhteeseen. Tästä johtuen uuden lain mukaisen

⁶⁶ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 255

⁶⁷ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 337

⁶⁸ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 255

⁶⁹ Linnakangas, Esko – Perintöverotuksen synty, nykytila ja tulevaisuus, s. 101

avoliiton voidaan katsoa muodostavan hyväksyttävän perusteen sukunimen muutokseen.⁷⁰
Sellaiset avopuolisot, joilla on yhteinen lapsi, voivat saada yhteisen sukunimen hakemuksesta.⁷¹
Ennen uutta lakia avopuolisoilla ei ole ollut tätä mahdollisuutta.⁷²

⁷⁰ Saarenpää, Ahti – Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus, 2012, s. 303 Vrt. kuitenkin Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 59

⁷¹ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuusosoikeus, 2010, s. 240

⁷² KHO 1990 A 47 ”Avoliitto ei sellaisenaan ollut riittävä peruste sukunimen muuttamiseen avopuolison sukunimeksi.”.

6 AVOLIITTOA KOSKEVIA EPÄKOHTIA

Avoliiton solminen, päättäminen ja sen pelisäännöistä sopiminen on uuden lain voimaantulon jälkeenkin suurelta osin avopuolisoiden yksityisasiä. Avopuoliso ei voi hakea tuomioistuimelta avoeroa koskevaa päätöstä tai vaatia tuomioistuinta määräämään yhteiselämän lopettamisesta. Avopuolisolla ei ole oikeutta vaatia, että hänet oikeutettaisiin asumaan avopuolisensa omistamassa asunnossa.⁷³ Tämä on epäkohta sellaisissa avoliitoissa, joissa on ajauduttu väkivaltakierteeseen. Perheen sisäinen lähestymiskielto (laki lähestymiskiellosta 898/1998) antaa mahdollisuuden poistaa uhaksi olevan henkilön yhteisestä kodista ilman oikeutta palata sinne, vaikka se olisi kyseisen henkilön omistama. Tällöin toinen puolisoista saa jäädä asumaan kyseiseen asuntoon. Avoliittolaista ei kuitenkaan löydy tätä tukevaa säädöstä, joten avopuolisoa ei voida kieltää palaamasta omaan asuntoonsa eikä toista avopuolisoa voida oikeuttaa jäämään asumaan tällaiseen asuntoon, olipa tilanne kuinka tulehtunut tahansa.

Suomessa on edelleen yhdessä saman katon alla eläviä pariskuntia, joiden siviilioikeudellista suhdetta ei ole säännelty erityislaita. Tällaisia pariskuntia ovat siis alle viisi vuotta yhdessä asuneet avoparit, joilla ei ole yhteisiä lapsia. Tällaisia pariskuntia kohdellaan siviilioikeudellisesti samalla tavalla kuin toisilleen tuntemattomia henkilöitä. Minusta tässä on edelleen suuri aukko suomalaisessa lainsäädännössä. Nykyisin kun trendinä varsinkin nuorten keskuudessa näyttää olevan yhteenmuuttaminen jo varsin varhaisessa vaiheessa. On outoa, että henkilöt voivat jakaa koko elämänsä ja omaisuutensa useiden vuosien ajan ilman, että sitä varsinaisesti lainsäädännöllisesti huomioidaan. Se, että pariskunnilla on mahdollisuus itse sopia omaisuudestaan eron varalta, on riittämätön keino etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa pariskunnan osapuolet ovat erittäin nuoria tai toinen osapuoli selvästi dominoi toista.

Nykyinen avoliittolainsäädäntö asettaa lyhyet ja lapsettomat avoliitot sääntelyn piiriin kuuluvien avoliittojen kanssa eriarvoiseen asemaan. Tämä on sinänsä mielenkiintoista, koska kansankielessä myös tällaiset lyhyemmät tai lapsettomat "pariskuntina yhdessä asumiset" luetaan avoliitoiksi. Myös kansaneläkelaitos eli Kela on omaksunut lain määräyksistä poikkeavan avopuolison määritelmän. Kelan [www-sivuilta](#) löytyvältä muutto yhteen -sivulta löytyy Kelan määritelmä avopuolisista (sivu päivitetty 7.5.2013): ”Avopuolisiksi katsotaan mies ja nainen,

⁷³ Vrt. avoliittolain yhteiselämän lopettamista koskeva 24 §.

jotka elävät jatkuvasti yhteisessä taloudessa ja avioliitonomaisissa olosuhteissa, mutta eivät ole naimisissa. Jos samaa sukupuolta olevat henkilöt elävät yhteisessä taloudessa mutta eivät ole rekisteröineet parisuhdettaan, heitä ei katsota avio- eikä avopuolisoiksi.”⁷⁴ Kela siis katsoo avoliiton olevan edelleen vain miehen ja naisen välinen. Tämä on perin outoa, sillä lain määritelmän mukaan myös keskenään samaa sukupuolta olevat henkilöt katsotaan avopuolisoiksi. Kela kuitenkin edellyttää keskenään samaa sukupuolta olevilta henkilöiltä suhteen rekisteröintiä, jotta heidän suhteensa katsotaan Kelan silmissä virallisesti olevan olemassa.⁷⁵ Ihmetyttää, kuinka näinkin keskeinen taho voi jatkuvasti sukupuolineutraalimmaksi tulevassa yhteiskunnassa näin räikeästi asettaa keskenään samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteet näinkin eriarvoiseen asemaan.

Samaisella sivulla Kela myös listaa etuudet, joihin avoliitossa eläminen vaikuttaa. Suurin osa näistä ylläluetelluista etuuksista pienenee henkilön solmiessa Kela:n silmissä avoliitoksi katsottavan avoliiton. Kelan sivulla annetaan tietoa myös kimppekämpässä asumisen vaikutuksista etuuksiin: ”Jos muutat ns. kimppekämpään, eli sinulla ei ole yhteistä taloutta asuinkumppaneidesi kanssa, Kela katsoo teidän kuuluvan samaan ruokakuntaan, jos teillä on yhteinen vuokrasopimus. Tällöin Kela maksaa yleisen asumistuen teille yhteisesti, ja sekä sinun että asuinkumppaneidesi tulot vaikuttavat tukeen. Jos teillä on erilliset vuokrasopimukset, teidät lasketaan eri ruokakuntiin kuuluviksi, ja mahdollinen asumistuki maksetaan kullekin erikseen.” Näin ollen yhteisen vuokrasopimuksen omaavien henkilöiden etuuksiin voi kohdistua samankaltaisia vaikutuksia kuin keskenään avoliitossa elävien henkilöiden etuuksiin. Henkilöt voivat kuitenkin yhdessä asuessaan valita erillistalouden ja viranomaisten tulee tämä hyväksyä, sillä henkilöllä pitää olla oikeus itse määrittellä suhteensa laatu.

6.1 Avoliittoa koskevan lisäsääntelyn tarve

6.1.1 Nykyistä laajempi avoliitto-käsite

Nykyinen avoliittojen kahtiajako asettaa laissa sääntelemättömät avoliitot ja lakisäänteiset

⁷⁴ www.kela.fi

⁷⁵ Käytännössähän tästä lienee kuitenkin enemmän etua kuin haittaa näille keskenään samaa sukupuolta oleville pareille, sillä vaikka he todellisuudessa avoliittolain määritelmienkin mukaan eläisivät keskenään avoliitossa, ei heidän avoliittonsa tai avopuolisonsa tulot vaikuta heidän Kela:lta saamiinsa etuuksiin. Keskenään eri sukupuolta olevia avopuolisoita kohtaan tämä sen sijaan on varsin syrjivää, sillä heidän avoliittonsa ja asuinkumppaninsa tulot vaikuttavat heidän saamiinsa etuuksiin huolimatta siitä, elävätkö he todellisuudessa avoliitossa vai eivät.

avoliitot keskenään huomattavan eriarvoiseen asemaan. Esimerkiksi avoleski jää laissa sääntelemättömissä avoliitoissa hälyttävän turvattomaan asemaan. Luultavasti myös monilla lain sääntelyn ulkopuolelle jäävillä avopareilla on yhteistä omaisuutta ja erotilanteessa ilmenee riitoja yhtäläillä kuin pidempäänkin kestäneiden avoliittojen avopuolisoiden kesken. Näin ollen myös lyhemmissä ja lapsettomissa avoliitoissa olisi varmasti tarvetta jonkin asteiselle sääntelylle.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, ettei yhteiskunnan tule ottaa kantaa ihmisten yhteiselämän muodon valintaan, vaan yhteiskunnan pitäisi ainoastaan helpottaa ihmisten mahdollisuutta elää toiveidensa ja taipumustensa mukaisesti.⁷⁶ Tämän johdosta yhteiskunnan tulisi mahdollisuuksien mukaan helpottaa myös avopuolisoiden elämää. Yleisesti hyväksytyyn käsitykseen mukaan yhteiskunta ei saa jättää liian suuria ja odottamattomia riskejä yksittäisen henkilön kannettavaksi vaan riskit tulisi jakaa useampien kannettavaksi. Tämä voidaan tehdä ainoastaan puuttamalla suhteen sisältöön.⁷⁷ Avopuolisoiden asemaa voidaan parantaa ainoastaan parantamalla avoliittoa koskevaa lainsäädäntöä. Tämän vuoksi avoliittolain sääntely pitäisi ulottaa koskemaan myös tällä hetkellä lain ulkopuolelle jääviä avopareja.

Avoliittolain sääntelyn ulottaminen koskemaan myös tällä hetkellä lain sääntelyn ulkopuolelle jääviä avopareja tekisi avoliitto-käsitteen määrittämisen ongelmalliseksi; kenet tulisi katsoa avopuolisoiksi? Tästä syystä tietyn vähimmäiskestovaatimuksen (tai vaatimuksen yhteisestä lapsesta) asettaminen avoliitolle on ymmärrettävää, helpottaahan se avoliiton määrittämistä. Ilman tällaista rajausta, tulisi varmasti ongelmia muun muassa tilapäisen yhdessä asumisen määrittämisen kanssa.

Oikeuskirjallisuudessa avoliiton määrittämisen ongelmien ratkaisemiseksi on esitetty niin kutsuttua *à la carte* -avoliittoa.⁷⁸ Tällä tarkoitetaan avopuolisoille annettavaa mahdollisuutta rekisteröinnin muodossa ilmoittaa, että heihin sovelletaan avoliittolain säännöksiä. Tämä mahdollisuus kuitenkin hämärtäisi avio- ja avoliittojen välistä rajaa. Tätä ajatusta voidaan kritisoida myös avoliiton solmimisen helppoudella; avoliiton rekisteröiminen avoliittolain sääntelyn piiriin kuuluvaksi aiheuttaa vähintään yhtä suuren vaivan kuin avoliittoon vihkiytyminen. Avioituminen myös takaa, että avoliittolain sääntely soveltuu ongelmitta

⁷⁶ Pohjonen, Soile – Parisuhde yksityisoikeudellisessa ajattelussa, 1998, s. 146

⁷⁷ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Suomen jäämistöoikeus I, 2009, s. 125

⁷⁸ Karimaa, Eija – Perittävän avopuolison ja siihen rinnastuvan henkilön asema, 2004, s. 714

puolisoiden suhteeseen.

Paras tällä hetkellä tarjolla oleva vaihtoehto laajemman avoliitto-käsitteen määrittämisen ongelmaan löytynee Ruotsista. Ruotsin esimerkin mukaisesti voitaisiin katsoa, että avoliitto kuuluisi sääntelyn piiriin silloin kun avopuolisoiden on tarkoitus pariskuntana asua yhdessä ja yhteisessä taloudessa pidemmän aikaa ja avoliitto siten olisi heidän välillään tarkoitettu pysyväksi järjestelyksi. Ilman määräystä parisuhteessa olemisesta, tulisi ”aitojen” avoliittojen erottaminen muunlaisesta yhdessä asumisesta mahdottomaksi. Tämäkin määritelmä aiheuttaa toki omat ongelmansa, mutta ainakaan Ruotsissa niiden ratkaiseminen ei ole osoittautunut mahdottomaksi.

6.1.2 Muun lisäsääntelyn tarve

Pohdinnan arvoista on myös se, tulisiko avoliittoa jo sen kestäessä säännellä lailla. Tällaisen sääntelyn puolesta puhuu esimerkiksi avopuolison mitättömät mahdollisuudet tällä hetkellä edes avopuolisoiden välisin sopimuksin vaikuttaa siihen, miten toinen puoliso disponoi yhteistä omaisuutta. Harvoin avopuoliso myydä huitaisee toiselta puolisoilta kodin alta, muttei tämäkään mahdotonta ole. Tässäkin tapauksessa ruoho on vihreämpää aidan toisella puolella eli Ruotsissa. Yhteisenä kotina käytetyn asunnon ja yhteisen koti-irtaimiston disponoinnin pitäisi myös Suomessa olla mahdollista ainoastaan molempien avopuolisoiden suostuessa siihen. Tämä takaisi avopuolisolle nykyistä huomattavasti paremman turvan. Muutoin avoliiton pelisääntöjen laatiminen suhteen kestäessä voitaisiin jättää avopuolisoiden oman harkinnan varaan.

Erilaisten avopuolisoiden luokittelu eri veroluokkiin on selkeä epäkohta nykyisessä lainsäädännössä. Perintöverokarhun peijaisia odotellessa tulisi kaikki avopuolisot katsoa tuloverolain 7.3 §:n määritelmän mukaisiksi puolisoiksi ja heitä tulisi verottaa yhdenmukaisesti ensimmäisen veroluokan mukaan.

Avopuolisoiden oikeudesta periä toisensa voidaan olla montaa mieltä. Osa avopuolisosta varmasti kaipaa tällaista turvaa parisuhteelleen, osa taas nimenomaan yrittää välttää tällaiset avioliittolain kaltaiset seuraukset valitsemalla parisuhdemuodoksi avoliiton. Tämän kysymyksen osalta nykyisen avoliittolain voidaan katsoa löytäneen niin sanotun kultaisen keskitien;

avopuolisoiden omaisuus on ja pysyy pitkälti puolison omana, mutta samalla on kuitenkin onnistuttu takamaan heikommalle osapuolelle minimivaatimusten mukainen turva avoliiton päättyessä. Kunhan toisen avopuolison mahdollisuuksia yksin disponoida avopuolisoiden yhteistä omaisuutta rajoitettaisiin, lain ulkopuolelle jäävät avoliitot saataisiin avoliittolain sääntelyn pariin ja sitä myötä myös verotuksellinen epäkohta poistuisi, voisikin olla paikallaan hengähtää hetki ja katsoa mihin suuntaan oikeuskäytäntö lähtee avoliittolain tulkintaa muovaamaan. Korjausliikkeitä voitaisiin suorittaa myöhemmin, mikäli niille ilmenee tarvetta.

7 ENNAKOIVA SOPIMINEN

7.1 Avoliitto sopimussuhteena

Puolisoiden oikeus tehdä keskenään luovutustoimia ja sopimuksia tuntuu nykyään itsestään selvältä. Avioliittolakia säädettäessä pohdittiin kuitenkin vakaasti tulisiko puolisoiden välisiä luovutuksia sallia ollenkaan.⁷⁹ Suomessa vallitsee sopimusvapauden periaate. Lähtökohtaisesti sopimuksen ovat myös sitovia (*pacta sunt servanda*). Avoliitto perustuu varallisuusosoikeudellisille sopimuksille.⁸⁰ Nämä sopimuksen voivat olla joko konkludenttisia tai nimenomaisia.⁸¹ Avoliiton kestäessä avopuolisot voivat tehdä monenlaisia sopimuksia. Avopuoliso voi esimerkiksi valtuuttaa toisen avopuolison toimimaan puolestaan, avopuolisot voivat olla velkasuhteessa toisiinsa tai he voivat lahjoittaa omaisuutta toisilleen.

Myös avoliiton itsessään voidaan katsoa olevan kahden ihmisen välinen sopimus yhdessä asumisesta ja elämisestä ja sitä myötä yhteisen arjen järjestämisestä ja kulujen jakamisesta. Uuden avoliittolainsäädännön piiriin kuuluvien avopuolisoiden kohdalla voidaan avoliiton jatkamisen katsoa olevan suostumus siihen, että avopuolisoiden parisuhteeseen sovelletaan uutta lakia.

7.2 Sopimus avoeron varalta

7.2.1 Mahdollisuus sopimiseen

Perheoikeudellisen sääntelyn voidaan katsoa olevan pitkälti ennakkollista varautumista elämän varrella vastaan tuleviin, joskus yllättäviinkin, tilanteisiin. Elämme pitkälle teknistyneessä maailmassa, jossa arkisimpien sopimusten solmiminen sujuu melkein pä huomaamatta. Harvoin tulee kaupan kassalla ajateltua, että on solmimassa sopimusta. Tästä johtuen onkin hämmästyttävää, että elämän tärkeimmät sopimukset jäävät usein lapsipuolen asemaan tai jopa

⁷⁹ Lohi, Tapani – Ositus, tasinko ja sivullissuoja, 2003, s. 92

⁸⁰ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 330

⁸¹ Konkludenttisia sopimuksia on pidetty mahdollisena jo vuonna 1984, eikä mikään säännös nykyäänkään tee niitä mahdottomiksi. (Mahkonen, Sami – Avoliitto, 1984, s. 102).

kokonaan solmimatta.

Avopareihin pätee hyvin vanha sanonta ”rakkaus on sokea”. Rakkauden eteen ollaan yleensä valmiita tekemään mitä tahansa, mutta oman - varsinkin oikeudellisen - selustan turvaamisen eteen tehdään valitettavan vähän. Turhan usein luotetaan siihen, että kyllä eroaminen sitten aikanaan onnistuu sovussa, jos ylipäättään kyetään ajattelemaan eron olevan mahdollinen. Totuus valkenee usein valitettavasti liian myöhään ja ilmiriidan vallitessa on mahdotonta enää sopia mistään. Tuulikki Mikkola on ilmaissut asian varsin onnistuneesti: ”Kun rakastutaan ja lyödään hynttyyt, ja mahdollisesti myös pankkitili, yhteen on luonnollista, että ei vellota katastrofijattelussa ja mietitä mahdollista eroa. Fiksu kuitenkin muistaa tällöinkin varautua mahdolliseen välirikoon.”⁸²

Kansan kesken on yleisesti tiedossa, että aviopuolisilla on mahdollisuus tehdä avioehtosopimus ja siten ennakoida mahdollista eroa ja sen vaikutuksia. Valitettavan harva tuntuu kuitenkaan tietävän avopuolisoiden mahdollisuudesta tehdä hyvin samankaltaista sopimusta. Avopuolisot voivat tehdä keskenään sopimuksen avoeron varalta (myöhemmin avoerosopimus), jolla he järjestelivät keskinäiset varallisuussuhteensa. Tällainen sopimus voidaan tehdä jo ennen avoliittoa tai viimeistään avoliiton aikana. Avoeron ollessa käsillä, on eroa ennakoiva sopiminen myöhäistä. Silloin kyseeseen tulee erottelukirjan laatiminen. Toki myös erottelukirja voidaan laatia sovussa, mikäli avopuolisot säilyttävät puhevälit eroprosessin ajan.

Avoliittolain lähtökohtana on, ettei avoliitolla ole suoria oikeusvaikutuksia avopuolisoiden omistussuhteisiin tai omistussuhteiden selvittämisessä käytettyjen periaatteiden soveltamiseen. Näin ollen kumpikin avopuoliso pitää avoliiton päättyessä oman omaisuutensa. Tämän vuoksi avopuolisoiden omistuksista kertovilla avopuolisoiden keskenään tekemillä sopimuksilla on erittäin suuri merkitys mahdollisen välirikon tapahtuessa. Tällainen sopimus nimittäin ohittaa avoliittolain sääntelyn.⁸³

Uusi avoliittolaki on valtaosin dispositiivinen eli tahdonvaltainen. Sen sääntelyn piiriin kuuluvien avoparien keskinäisiä sopimuksia rajoittaa kuitenkin kaksi menettelyllistä säännöstä.

⁸² Mikkola, Tuulikki – Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä, 2010, s. 13

⁸³ Mikkola, Tuulikki – Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä, 2010, s. 13

Nämä rajoitukset löytyvät avoliitolain 2 §:stä. Kyseisen pykälän mukaan avopuolisot eivät voi sopimuksin tehokkaasti luopua oikeudestaan vaatia omaisuuden erottelua tai oikeudestaan hakea pesänjakajan määräämistä. Mikäli avopuolisoiden sopimukseen sisältyy näistä poikkeavia määräyksiä, on sopimus siltä osin tehoton. Näitä rajoituksia lukuunottamatta, vallitsee avopuolisoiden välillä sopimusvapaus.

Voidakseen tehdä sitovia sopimuksen avoeron varalta, tulee avopuolisoiden olla oikeustoimikelpoisia. Mikäli avopuolisolla on edunvalvoja, täytyy edunvalvojan hakea maistraatin lupaa, voidakseen sopia päämiehensä puolesta omaisuuden erottelusta.⁸⁴

Vaikka mahdollisen eron varalta sopiminen voikin vasta yhteen muuttaneiden mielestä tuntua kovin epäromanttiselta, säästäisi se monet eroon päätyvät avoparit paljolta ja loisi oikeudellista turvaa muuten kovin turvattomaan parisuhdemuotoon. Avoparien asennetta tulisikin saada muutettua enemmän siihen suuntaan, että eroa ennakoivan sopimisen ehdottaminen katsottaisiin törkeän epäluottamuslauseen sijaan osoitukseksi siitä, että avopuoliso välittää toisesta niin paljon, että tahtoo turvata tämän – ja tietysti myös oman – selustan, tapahtui sitten mitä tahansa.

7.2.2 Sopimuksen sisältö

Avopuolisoiden välinen avoerosopimus voi sisältää lykkäviä ja purkavia ehtoja.⁸⁵ Lykkäävällä ehdolla tarkoitetaan jotain sellaista ehtoa, jonka toteutuessa sopimus tulee voimaan. Purkavalla ehdolla tarkoitetaan sen sijaan ehtoa, jonka toteutuessa sopimus menettää sitovuutensa. Avoerosopimus ei voi sisältää hyvän tavan vastaista ehtoa. Tällainen ehto pakottaisi avopuolison käyttäytymään eettisesti sopimattomasti. Mikäli avoerosopimuksessa on tällainen ehto, ei se sido avopuolisoita. Muu sopimus säilyy tällaisesta ehdosta huolimatta sitovana. Avoerosopimus ei voi sisältää kuolemanvaraisehtoa (mortis causa). Tällainen sopimus tulee tehdä testamentin muodossa.

Avopuolisot voivat avoerosopimuksessa täsmentää sopimuksen piiriin kuuluvan omaisuuden, sopia siitä, vastaako kirjattavissa olevan omaisuuden kirjaamismerkinnät avopuolisoiden

⁸⁴ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 339

⁸⁵ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 332

todellisia omistussuhteita ja rahoituspanoksia, päättää irtaimen omaisuuden jakamisesta, keskinäisistä velkasuhteista ja esimerkiksi yhteisen asunnon käytöstä maksettavasta korvauksesta avoliiton purkautumisen jälkeiseltä ajalta.⁸⁶ Avoerosopimuksessa voidaan ottaa kantaa myös mahdollisesti kyseeseen tulevaan hyvitykseen. Sopimuksessa voidaan sopia maksettavaksi tulevan hyvityksen määrästä tai vastaavasti kirjata sopimukseen, että toisen puolison omaisuuteen sijoitetusta panoksesta on saatu korvaus jo avoliiton aikana, eikä toisella puolisoilla siten enää avoliiton purkautumisen jälkeen ole oikeutta hyvitykseen.

Suurimmat riitaisuudet avoliiton päättyessä koskevat tavallisimmin yhteistä omaisuutta ja sen jakoa. Avoerosopimus on oiva keino sopia tästä jaosta jo hyvissä ajoin ennen eroa ja riitoja. Avopuolisoiden kannattaakin avoerosopimuksessa ottaa kantaa siihen, miten yhteinen omaisuus jaetaan. Kuka saa mitään ja hoidetaanko tavaroiden jakaminen esimerkiksi arpomalla vai vuorotellen valitsemalla. Yhteinen omaisuus voidaan avoerosopimuksessa myös määrätä myytäväksi ja sopia, että saatu tuotto jaetaan puoliksi. Avopuolisot voivat sopimuksessa määrätä yhteisen omaisuuden tulevan jaettavaksi siten, että toinen puolisoista lunastaa toisen osuuden ja saa siten yhteisen omaisuuden itselleen. Huomion arvoista tällaisessa tilanteessa on se, että mikäli yhteisen omaisuuden hankintaa varten on otettu velkaa ja toinen puoliso ottaa omaisuuden lunastaessaan myös toisen puolison osuuden velasta vastattavakseen, ei tällainen avopuolisoiden välinen sopimus velasta sido velkojaa. Sitova velallisen vaihdos edellyttää nimittäin velkojalta nimenomaista suostumusta.⁸⁷ Omaisuutensa toiselle puolisoille luovuttanut avopuoliso ei siis vapaudu velkavastuusta velkojaan nähden ilman tällaista suostumusta.

Mikäli avoerosopimus sisältää sitoumuksen siitä, että toinen avopuoliso antaa puolisolleen osan omaisuudestaan, on sopimus tältä osin lahjanlupaus.⁸⁸ Lahjanlupaus sitoo antajaansa, mikäli lupaus on annettu asiakirjassa, joka on annettu lahjan saajalle (lahjanlupauslaki [625/1947] 1.1 §)

Avopuolisilla ei ole velvollisuutta toisen puolison elatukseen. Avopuolisot eivät siten voi avoliiton aikana kanteella vaatia toisen puolison velvoittamista ottamaan osaa perheen elatukseen. Tällainen kanne avopuolisoiden välillä voi menestyä ainoastaan, jos avopuolisot ovat tehneet keskinäisen sopimuksen elatuksesta. Sopimus elatuksesta voidaan sisällyttää myös

⁸⁶ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuuslaki, 2010, s. 244

⁸⁷ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 341

⁸⁸ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuuslaki, 2010, s. 244

avoerosopimukseen. Näyttösyistä elatussopimus tulisi laatia kirjallisessa muodossa. Mikäli avopuolisot haluavat turvata toisen puolison oikeuden leskeneläkkeeseen avopuolison tapaturmaisen kuoleman varalta, eikä avopuolisoilla ole yhteistä lasta, on sopimuksen kirjallinen muoto välttämätön. Leskeneläkettä koskeva sääntely löytyy tapaturmavakuutuslain (608/1948) 23a §:stä.

Avopuolisot voivat sopia ennakollisesti myös mahdollisten yhteisten lasten elatuksesta ja huollosta. Tällaiset sopimukset tulisi kuitenkin aina erotilanteessa tarkistaa, koska niillä voi olla vaikutuksia hyvinkin pitkän ajan päähän (elatusvelvollisuus jatkuu kunnes lapsi täyttää 18 vuotta).

Avopuolisoiden välisillä varallisuussopimuksilla voi kuitenkin välillä olla seuraamuksia, jotka tulevat avopuolisoille yllätyksenä. Tällainen voi olla esimerkiksi veroseuraamus. Puolisoilla täytyy olla jokin siviilioikeudellinen peruste keskinäiselle luovutukselle (esimerkiksi velka tai kauppa), jotta heille ei koituisi veroseuraamuksia.⁸⁹ Näin siksi, että avopuolisoilla ei ole avioliittolain mukaista avio-oikeutta tai oikeutta saada tasinkoa.

Ennen uutta avoliittolakea tehdyt avopuolisoiden väliset avoliittoa koskevat sopimukset ovat pääsääntöisesti voimassa myös uuden lain voimaantulon jälkeen. Menettelyllisiä osia koskee kuitenkin edellä mainittu kielto tehdä sopimus, jossa kielletään avopuolison oikeus vaatia omaisuuden erottelua tai oikeus hakea pesänjakajaa. Mikäli sopimukseen sisältyy tällainen määräys, on sopimus siltä osin tehoton. Halutessaan avopuolisot voivat laatia uuden sopimuksen, jolla he samalla kumoavat aiemmin tekemänsä sopimuksen. Uudella sopimuksella he voivat myös siirtää suhteensa kaikilta osin avoliittolain alaisuuteen.⁹⁰

7.2.3 Sopimuksen muoto

Avoliittolakiin – tai mihinkään muuhunkaan lakiin – ei sisälly sääntelyä avopuolisoiden avoeron varalle tekemän sopimuksen muodosta. Avoerosopimukselta ei siten edellytetä mitään määrämuotoa ja myös suullinen sopimus on sitova. Todistelun kannalta olisi kuitenkin järkevää

⁸⁹Mikkola, Tuulikki – Yhteisomistus, 2008, s. 151

⁹⁰Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 339

tehdä kirjallinen sopimus. Oikeusministeriö kehottaa www-sivuillaan olevalla yhteistalouden purkamisen -nimisellä sivulla avopuolisoita tekemään sopimuksen kirjallisesti.⁹¹ Kehotuksen mukaan sopimuksessa tulisi olla ainakin päiväys ja molempien avopuolisoiden allekirjoitus. Myös todistajien käyttöä suositellaan.⁹² Sopimusta tulisi tehdä kaksi samansisältöistä kappaletta, jotta molemmille avopuolisolle jää oma kappaleensa.⁹³

Avoerosopimuksen kirjallinenkaan muoto ei välttämättä riitä takamaan sitä, että sopimus voidaan näyttää toteen. Oikeuskäytännössä (KKO:2000:114) on katsottu, ettei sopimus sido osapuolia silloin kun ei voida näyttää, että useampi sivuisen sopimuksen ensimmäinen sivu vastaisi sitä, mitä sopimusta laadittaessa oli sovittu. Tästä johtuen (ja myös sopimuksen selvyyden kannalta) olisi hyvä pitää avoerosopimus mahdollisimman lyhyenä ja ytimekkäänä. Tokikin voidaan harkita myös sellaista vaihtoehtoa, että avopuolisot allekirjoittaisivat sopimuksen jokaisen sivun.

Suomessa ei millään viranomaisella ole sellaista rekisteriä, johon avoerosopimuksen voisi rekisteröidä. Avoerosopimus kannattaakin siis tallettaa visusti muiden omien tärkeiden asiakirjojen joukkoon tai vaikkapa pankin tallelokeroon. Sopimuksen huolellinen säilyttäminen on erityisen tärkeää, sillä sopimuksen olemassaoloa - saatikka sen sisältöä - on vaikea todistaa ilman sopimusasiakirjaa.

7.2.4 Sopimuksen vaikutukset sivullisiin ja velkojiin

7.2.4.1 Sivulliset

Avopuolisot eivät voi keskinäisin sopimuksin heikentää sivullisen asemaa.⁹⁴ Tämä estää avopuolisoita tekemästä sivullista sitovaa sopimusta esimerkiksi siitä, että toisella avopuolisolla olisi oikeus luovuttaa omistamaansa koti-irtaimistoa vain toisen avopuolison suostumuksella. Avopuoliso ei myöskään voi vaatia tällaisen luovutuksen julistamista pätemättömäksi, koska avopuolisolle ei avoliittolaisissa luoda mahdollisuutta tällaiseen suojaan. Täten luovutuksensaaja

⁹¹ www.oikeusministerio.fi

⁹² Nämä kehotukset ohjaavat avopuolisoita tekemään avoerosopimuksen samassa muodossa kuin avioehtosopimus tulee tehdä.

⁹³ Katso malli avoerosopimuksesta tämän tutkielman liitteistä sivulta 78

⁹⁴ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 331

saa aina sopimuksen mukaisen oikeuden luovutettuun omaisuuteen. Yleiset sivullisuojan periaatteet koskevat luonnollisesti myös avopuolisoiden keskenään tekemiä luovutuksia ja sopimuksia.

7.2.4.2 *Velkojat*

Velkojia suojataan ylisuurilta ja perusteettomilta suorituksilta takaisinsaantisäännöksillä.⁹⁵ Avopuolisoiden osalta nämä säännökset sisältyvät takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain (758/1991) uuteen 9a §:ään, jossa säädetään omaisuuden erottelun tai hyvityksen peräytymisestä. Avopuolisoilla on kuitenkin hyvät mahdollisuudet salata keskinäisten omistussuhteidensa jaottelut velkojilta. Avoerosopimus on usein vapaamuotoinen ”pöytälaatikkosopimus”, eikä sitä rekisteröidä minnekään, joten velkojatkaan eivät saa siitä tietoa. Usein myös avopuolisoiden välinen omaisuuden erottelu toimitetaan hiljaisuudessa ilman kirjallista erottelukirjaa.

Mikäli avopuolisot ovat keskinäisellä sopimuksella sopineet yhteisen omaisuutensa puoliksi jakamisesta, on mahdollista, että toisen avopuolison osuus tulee suoraan käytettäväksi hänen velkojensa hyväksi.⁹⁶ Näin siksi, ettei avopuolisoilla ole mahdollisuutta tehokkaasti antaa anteeksi puoliksi jaosta tehtyä sopimusta (eli toisin sanoen antaa toisen puolison pitää koko yhteistä omaisuutta).⁹⁷ Avopuolison menetellessä näin, voidaan toimea joutua arvioimaan lahjana tai omaisuuden siirtämisenä pois velkojien ulottuvilta.⁹⁸

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että avoliittolain mukainen hyvitys on ainoa perheoikeudelliseksi luokitettava suoritusmahdollisuus avopuolisoiden välillä.⁹⁹ Muut vastikkeettomat suoritukset tulisi katsoa lahjoiksi eikä edes avopuolisoiden väliseen sopimukseen perustuvaa oikeutta jakaa yhteinen omaisuus puoliksi voida katsoa rinnastuvan aviopuolisoiden välillä kyseeseen tulevaan henkilökohtaiseen tasinkoon.¹⁰⁰ Näin ollen tällainen tavalliseenkin sopimukseen perustuva saatava voi siirtyä avopuolison velkojille – edellyttäen, että velkojat tietävät saatavan olemassaolon.

⁹⁵ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 100

⁹⁶ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 100

⁹⁷ Vrt. Aviopuolison oikeus luopua tasinko-oikeudestaan ilman, että hänen velkojansa voisivat sitä riitauttaa.

⁹⁸ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 100

⁹⁹ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 101

¹⁰⁰ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 101

7.2.5 Riitaisuuksien ratkaiseminen

Lain sääntelyn piiriin kuuluvissa avoliitoissa avopuolisoiden välillään tekemistä varallisuussopimuksista aiheutuneet riitaisuudet ratkaistaan avoerotilanteessa ensisijaisesti hakemalla pesänjakajaa. Pesänjakaja toimii siis riitaisuuksien ratkaisemisen ensi asteena. Avoerosopimuksen tulkinnasta voidaan luonnollisesti pesänjakajan määräystä hakematta nostaa myös erilliskanne tuomioistuimessa.¹⁰¹ Avopuolisolla on avoliiton purkautumisen jälkeen oikeus ajaa kannetta, jolla hän vaatii avoerosopimukseen liitetyn ehdon täyttämistä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita seuraava Korkeimman oikeuden tapaus:

KKO:1996:147

A ja B olivat eläneet yhdessä. Heidän tekemässään sopimuksessa B oli vahvistanut vastaanottaneensa rahamäärän A:lta ennakkoperintönä heidän yhteisille lapsilleen ja sitoutunut käyttämään rahat talon rakentamiseen vuokraamalleen maa-alueelle sekä, jos yhteiselämä päättyisi, siirtämään talon kaikkine vuokrasopimuksesta johtuvine oikeuksineen mainituille lapsille.

A:lla oli oikeus ajaa kannetta B:n velvoittamiseksi siirtämään talo ja vuokraoikeus heidän lapsilleen.

Mikäli avopuolisoiden tekemä avoerosopimus on kohtuuton, voidaan sitä sovitella kuten mitä tahansa muutakin sopimusta. Näin ollen laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929) soveltuu myös avopuolisoiden välisten sopimusten sovitteluun. Avoerosopimusta koskevissa riitaisuuksissa tulee kyseeseen eritoten varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (myöhemmin oikeustoimilaki) 3. luku, jossa säädetään oikeustointen pätemättömyydestä ja sovittelusta. Edellä mainitusta luvusta avopuolisoiden välisiin sopimuksiin soveltuu erityisesti 36§. Sovittelun voidaan katsoa tulevan kyseeseen etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa avoerosopimuksen tekemisestä kuluu pitkä aika avoliiton päättymiseen. Tällöin avoerosopimus voidaan helposti riitauttaa kohtuuttomana muuttuneisiin olosuhteisiin vedoten.¹⁰²

7.2.6 Avoeron varalta tehdyn sopimuksen ongelmat

Vaikka avoerosopimusta voidaan pitää äärimmäisen hyvänä keinona suojata selustaansa mahdollisen eron koittaessa, on avoerosopimuksessa omat ongelmansa – kuten missä tahansa muussakin sopimuksessa. Yhteiselämän alussa ei vielä yleensä ole tiedossa millainen tilanne

¹⁰¹ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 83

¹⁰² Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 82

mahdollisen avoeron koittaessa tulee vallitsemaan. Näin ollen sopimuksen seurauksia voi olla vaikea hahmottaa. Suhteen alkuvaiheessa tehdyt mahdollista eroa ennakoivat sopimukset ovatkin etenkin kovin hienojakoisina tai abstrakteina omiaan tuottamaan soveltamisvaikeuksia ja ristiriitoja.¹⁰³

Avoliiton aikana kannattaisi pyrkiä siihen, että omaisuutta koskevat sopimukset tehtäisiin jo omaisuutta hankittaessa. Omistussuhteet sekä mahdolliset jakoperusteet tulisi jo tällöin kirjata mahdollisimman yksinkertaisesti ja selkeästi. Omaisuutta hankittaessa tehdyt sopimukset tulisi aina tarpeen mukaan päivittää vastaamaan muuttuneita olosuhteita. Jo omaisuutta hankittaessa tulisi miettiä omistussuhteita. Turvallisinta on rekisteröidä omistussuhteet niin, että kirjaus vastaa todellista omistusta ja todellisia rahoitussuhteita. Tämä minimoi nimiperiaatteesta koituvia ongelmia. Suurista hankinnoista kannattaisi myös aina säilyttää kuitit, jotta rahoitussuhteita olisi helpompi myöhemmin näyttää todeksi.¹⁰⁴

7.3 Sopimus avoliittolain soveltamatta jättämisestä

Avopuolisoiden on mahdollista sopia keskenään, ettei heihin sovelleta avoliittolain tahdonvaltaisia säännöksiä.¹⁰⁵ Tällaisella sopimuksella ei luonnollisesti voida sopia, ettei avopuolisoihin sovellettaisi avoliittolain pakottavaa sääntelyä (avoliittolain 2 §). Tällainen sopimus ei kuitenkaan estä avopuolison mahdollisuutta vaatia perusteettoman edun palautusta toiselta puolisoilta, mikäli sen edellytykset täyttyvät. Tällainen sopimus estää kuitenkin perusteettoman edun palautusta koskevan vaatimuksen esittämistä hyvitysvaatimuksena.¹⁰⁶ Koska sopimus elossa olevan henkilön jäämistöstä on mitätön, ei sopimus estä avoleskeä saamasta avustusta ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä.

Tällaisen sopimuksen muodosta ei löydy määräyksiä avoliittolaista. Sopimus voi siten olla pätevä myös suullisena. Tällainenkin sopimus olisi kuitenkin todistelun vuoksi hyvä tehdä

¹⁰³ Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 82

¹⁰⁴ Vrt. kuitenkin Kouvolan hovioikeuden tapaus S01/854, jonka mukaan yksityiselämässä ei ole tarpeen säilyttää tositteita.

¹⁰⁵ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuusosoikeus, 2010, s. 264

¹⁰⁶ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuusosoikeus, 2010, s. 264

kirjallisena ja mahdollisimman selkeänä.¹⁰⁷ Myöskään tällaista sopimusta ei rekisteröidä mihinkään. Avopuolisoilla on myöhemmin mahdollisuus uudella sopimuksella kumota aiemmin tekemänsä sopimus ja saattaa avoliittonsa avoliittolain sääntelyn pariin.¹⁰⁸

Oikeuskirjallisuudessa on pohdittu avoliittolain sääntelyn ulkopuolelle jäävien avoparien mahdollisuutta sopia siitä, että heihin tulee soveltaa avoliittolain säännöksiä.¹⁰⁹ Ei ole keksitty järkevää perustetta, miksi tällaista sopimusta ei voisi tehdä. Tällainen sopimus siis pääsääntöisesti sitoo osapuolia, vaikka heidän yhteiselonsa olisikin ollut lyhyt. Takavuosina oikeuskirjallisuudessa pohdittiin melko laajastikin avoparien mahdollisuutta sopimuksin saattaa suhteensa avioliittolain säännösten alaisuuteen.¹¹⁰ Nykyisin tätä ajatusta ei pidetä kovinkaan hedelmällisenä, varsinkaan kun viittauksien oikeusvaikutukset jäävät pakostakin epävarmoiksi.¹¹¹

7.4 Edunvalvontavaltuus

Edunvalvontavaltuus on yksityisoikeudellinen tahdonilmaisu. Edunvalvontavaltuutuksen avulla henkilö voi etukäteen järjestää asioidensa hoidon siltä varalta, että hän myöhemmin tulee kykenemättömäksi huolehtimaan omista asioistaan.¹¹² Tyypillinen esimerkki tällaisesta tilanteesta on dementia. Edunvalvontavaltuus rinnastuu siis pitkälti edunvalvojan määräämiseen. Olennainen ero näiden kahden välillä on kuitenkin se, että edunvalvontavaltuutuksessa on kyse henkilön omaan tahdonilmaisuun perustuvasta edustuksesta.¹¹³ Valtuuttajalla on oikeus itse valita keneen hän tuntee niin suurta luottamusta, että haluaa kyseisen henkilön valtuuttaa. Valtuutettu voi siis olla myös valtuuttajan oma avopuoliso.

Edunvalvontavaltuutuksesta annettua lakia (648/2007) sovelletaan valtuutukseen, jonka valtuuttaja on määrännyt tulemaan voimaan siinä tapauksessa, että hän tulee sairauden, henkisen

¹⁰⁷ Katso malli sopimuksesta tämän tutkielman liitteistä sivulta 76

¹⁰⁸ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 264

¹⁰⁹ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 265

¹¹⁰ Lue lisää Mahkonen, Sami – Avoliitto, 1984, s. 103 alkaen

¹¹¹ Lue lisää esimerkiksi Gottberg, Eva – Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 2011, s. 83

¹¹² Antila, Tuomo – Edunvalvontavaltuus, 2007, s.1

¹¹³ Antila, Tuomo – Edunvalvontavaltuus, 2007, s.1

toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavaan syyn takia kykenemättömäksi hoitamaan omia asioitaan. Edunvalvontavaltuutusta ei voi antaa muun syyn vuoksi (esimerkiksi ulkomaille muuttamisen varalle). Edunvalvontamääräys tulee antaa valtakirjassa.¹¹⁴ Valtuuttaja voi lähtökohtaisesti vapaasti määritellä valtuutukseen perustuvan edustamisvallan laajuuden. Valtuutettu voidaan oikeuttaa edustamaan valtuuttajaa tämän taloudellisissa asioissa. Tämän lisäksi edunvalvontavaltuutus voi käsittää myös valtuuttajan henkilöä koskevat asiat. Jotta valtuutettu voi edustaa valtuuttajaa, täytyy päätöksentekotilanteessa valtakirjan olemassa olemisen lisäksi täytyä se ehto, ettei valtuuttaja itse kykene ymmärtämään asian merkitystä (laki edunvalvontavaltuutuksesta 2.1 §). Mikäli valtuuttajalla on siis päätöksentekotilanteessa riittävä kyky ymmärtää asian merkitys, ei valtuutetulla ole kelpoisuutta asiassa, vaan ainoastaan valtuuttaja itse voi päättää asiasta.

Edunvalvontavaltuutus ei oikeuta valtuutettua toimimaan valtuuttajan puolesta korostuneesti henkilökohtaisissa asioissa. Tällainen asia voi olla esimerkiksi suostumus avioliittoon, isyyden tunnustaminen, henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen muuttaminen tai avioehtosopimuksen tekeminen.¹¹⁵ Tämä antaa aiheen suhtautua negatiivisesti myös valtuutetun oikeuteen solmia avoerosopimus. Valtuuttajan ollessa valtuutetun avopuoliso, vallitsee tässä myös eturistiriita, joka tekee avopuolisosta esteellisen tekemään tällaista sopimusta sekä omasta että edustamansa puolison puolesta.

Edunvalvontavaltakirjan voi tehdä 18 vuotta täyttänyt henkilö, joka kykenee ymmärtämään valtakirjan merkityksen eli toisin sanoen valtuuttajan tulee olla oikeustoimikelpoinen (laki edunvalvontavaltuutuksesta 5 §). Edunvalvontavaltakirja tulee tehdä kirjallisesti (laki edunvalvontavaltuutuksesta 6.1 §) ja valtuuttajan tulee se itse allekirjoittaa. Lisäksi valtakirjassa täytyy olla kaksi yhtä aikaa läsnä olevaa todistajaa. Valtakirjasta tulee käydä ilmi seuraavat neljä asiaa: 1. valtuuttamistarkoitus (valtuuttajalla on tarkoitus oikeuttaa valtuutettu edustamaan häntä), 2. valtuutetun kelpoisuus (missä asioissa valtuutetulla on oikeus edustaa valtuuttajaa), 3. valtuuttajan ja valtuutetun henkilöllisyys sekä 4. voimaantuloehto (Eli määräys siitä, että valtuutus tulee voimaan siinä tapauksessa, että valtuuttaja tulee sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavaan syyn takia kykenemättömäksi

¹¹⁴ Antila, Tuomo – Edunvalvontavaltuutus, 2007, s. 9

¹¹⁵ Antila, Tuomo – Edunvalvontavaltuutus, 2007, s. 19

hoitamaan omia asioitaan.).¹¹⁶ Muodoltaan edunvalvontavaltuus on hyvin lähellä testamenttia. Valtuuttajalla on mahdollisuus muuttaa antamaansa edunvalvontavaltuutusta ollessaan oikeustoimikelpoinen.¹¹⁷

Edunvalvontavaltuus tulee voimaan vasta silloin kun valtuuttaja menettää kykynsä huolehtia asioistaan. Voimaantulo edellyttää viranomaisvahvistusta eli maistraatin tulee vahvistaa valtuutus (laki edunvalvontavaltuutuksesta 10.1 §). Vahvistuksen saadakseen, tulee valtuuttajan esittää maistraatille alkuperäinen valtakirja sekä lääkärinlausunto tai muu luotettava selvitys valtuutuksen vahvistamisedellytyksien olemassa olosta. Valtuuttajan tulee siis todistaa olevansa kyvytön huolehtimaan omista asioistaan. Terve ihminen ei koskaan voi saattaa edunvalvontavaltuutusta voimaan.¹¹⁸

7.5 Keskinäinen testamentti

Ainoa suojakeino kuoleman varalta on testamentti. Pääsääntöisesti puolisojen välinen yhteisomistus puretaan heti toisen puolison kuoltua. Avopuolisot voivat kuitenkin testamentata toiselle puolisolle esimerkiksi oikeuden jäädä asumaan toisen puolison omistamaan asuntoon tai yhteisesti omistettuun asuntoon puolison kuoleman jälkeen. Ilman tällaista testamenttia avoleski joutuu lunastamaan kuolleen avopuolison osuuden yhteisesti omistetusta asunnosta perillistaholta, mikäli haluaa jäädä asumaan kyseiseen asuntoon. Tämä tietysti edellyttää perillistahon suostumista lunastukseen. Avoleski voi joutua maksamaan korvauksia toisen puolison perillistaholle omistusosuuden käyttämisestä, mikäli jää asumaan yhteisesti omistettuun asuntoon toisen avopuolison kuoltua.

Suomessa keskinäisen testamentin voi tehdä missä henkilörelaatiossa tahansa. Euroopan Neuvosto hyväksyi 7.3.1988 suosituksen avoliitossa elävien henkilöiden syrjinnän estämiseksi. Suosituksen mukaan avopuolisoiden tekemää keskinäistä testamenttia ei tule pitää pätemättömänä sen takia, että se on avopuolisoiden tekemä.¹¹⁹

¹¹⁶ Antila, Tuomo – Edunvalvontavaltuus, 2007, s. 39 - 40

¹¹⁷ Kolehmainen, Antti – Edunvalvontavaltuus, lahja ja lahjansaajan asema, 2010, s. 273

¹¹⁸ Kangas, Urpo – Perhe- ja perintöoikeuden alkeet, 2012, s. 211

¹¹⁹ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo - Suomen jättämistöikeus II, Testamenttioikeus, 2008, s. 459

Molemminpuolinen testamentti (testamentum reciprocum) eli keskinäinen testamentti on vastavuoroinen.¹²⁰ Tämä tarkoittaa sitä, että molemmat testamentin tekijät antavat määräyksiä toistensa hyväksi. Olennaista keskinäisessä testamentissa on, että testamentin tekijät ovat tarkoittaneet testamenttimääräyksiensä olevan molemminpuolisesti ehdollisia, eli tietyn testamenttimääräyksen pysyvyys riippuu toisen testamenttimääräyksen pysyvyydestä. Testamenttausvapautteen kuuluu kuitenkin olennaisena osana myös vapaus peruuttaa testamentti.¹²¹ PK 10:7§:ssä todetaan, että ”joka yksipuolisesti peruuttamalla tai muuttamalla keskinäistä testamenttia ilmeisesti toimii molemminpuolisen määräyksen olennaisten edellytysten vastaisesti, menettäköön testamenttiin perustuvan oikeutensa”. Tämä jättää tulkinnalliseksi ongelmaksi sen, milloin henkilö on menetellyt molemminpuolisten määräysten olennaisten edellytysten vastaisesti. Yleensä jälkissädöksiä tulkitaan kuitenkin leskelle suopeasti.¹²²

Keskinäiseen testamenttiin voidaan usein ottaa myös toissijaismääräys eli määräys siitä, kenelle omaisuus menee molempien kuoltua. Keskinäinen testamentti voidaan tehdä myös käyttöoikeustestamentin muodossa. Käyttöoikeustestamentti antaa nimensä mukaan edunsaajalle vain käyttöoikeuden, ei omistusoikeutta. Käyttöoikeustestamentti ei siten oikeuta edunsaajaa määräämään omaisuudesta elinaikanaan, ei siis myöskään testamentilla. Käyttöoikeustestamentissa on yleensä aina määräys siitä, kenelle omaisuuden omistusoikeus siirtyy käyttöoikeuden saajan kuoltua. Näin ollen käyttöoikeusmääräyksiin ohjataan perintövero omistajataholle, sillä käyttöoikeuden saaja ei ole saannostaan verovelvollinen.¹²³ Erityisesti verotuksellisista syistä tällainen käyttöoikeustestamentti on avopuolisille erittäin kannattava järjestely. Keskinäinen testamentti voi olla osa oikeustoimikokonaisuutta. Tällainen kokonaisjärjestely voi olla esimerkiksi sopimus avoliiton päättymisen varalta ja keskinäinen testamentti.

Avopuolisoiden – ja muunlaistenkin puolisoitten – kohdalla on yleensä viisainta ja helpointa tehdä testamentti keskinäisen testamentin muotoon. Mikään ei kuitenkaan estä esimerkiksi vain toista avopuolisoa tekemästä omaa testamenttia, jossa testamenttaa avopuolisolleen

¹²⁰ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo - Suomen jäämistöoikeus II, Testamenttioikeus, 2008, s. 457

¹²¹ Testamenttimääräyksiä ei voi sitouttaa pysymään voimassa edes testamentin tekijöiden keskinäisin sopimuksin.

¹²² Mikkola, Tuulikki – Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa, 2010, s. 105

¹²³ Mikkola, Tuulikki – Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa, 2010, s. 103

omaisuuttansa tai esimerkiksi käyttöoikeuden omistamaansa asuntoon. Toisen avopuolison yksin laatima testamentti ei kuitenkaan voi olla ristiriidassa avopuolisoiden mahdollisesti tekemien keskinäisten sopimuksien kanssa.

Keskinäinen testamentti tulee laatia testamenttia koskevien muotomääräysten mukaisesti. Testamentti tulee laatia kirjalliseen muotoon¹²⁴ ja testaattorin tulee se allekirjoittaa. Lisäksi vaaditaan kahden yhtä aikaa läsnä olevan esteettömän todistajan allekirjoitukset.¹²⁵

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että perintökaaren 11:8 §:llä voi olla vaikutusta myös avopuolisoihin.¹²⁶ Kyseisen pykälän mukaan kihlakumppanin tai aviopuolison hyväksi tehty testamentti raukeaa, jos kihlaus tai avioliitto myöhemmin purkautuu muusta syystä kuin testamentin tekijän kuoleman johdosta. Avopuolisoiden osalta tästä ei ole erikseen säädetty lailla, mutta periaatetta on lainkäytössä sovellettu analogisesti myös avopuolisoihin.¹²⁷ Näin ollen sellaisessa tapauksessa, jossa avioliitto on myöhemmin purkautunut muun syyn kuin avopuolison kuoleman johdosta, ei testamentissa mainittu entinen avopuoliso voi tehokkaasti vedota hyväkseen tehtyyn testamenttiin.

Avopuolisot voivat parantaa avolesken asemaa huomattavasti laatimalla keskinäisen testamentin. Valitettavan usein testamentti jää kuitenkin kokonaan tekemättä ja kuoleman varainen suoja siten saamatta. Testamentti mielletään monesti tehtäväksi vasta vanhalla iällä. Varsinkin nuorten avoparien tulee varmasti harvoin ajateltua mahdollisuutta siihen, että avopuoliso menehtyisi yllättäen jo nuorella iällä. Elämä on kuitenkin täynnä yllätyksiä ja valitettavan usein yllätys ei ole mieluinen. Mitä paremmin elämän mukanaan tuomiin yllätyksiin varautuu, sitä turvallisemmin mielin niitä voi odotella.

7.5.1 Testamenttimääräys todisteena

Joskus testamentilla tai peruutetuilla testamenttimääräyksillä voi olla todistusrvoa myös yllättävillä tavoilla. Tästä esimerkkinä mainittakoon Kouvolan hovioikeuden 10.10.2002 antama

¹²⁴ Kirjallisesta muodosta voidaan poiketa vain hätätilatestamentin kohdalla.

¹²⁵ Katso malli keskinäisestä testamentista tämän tutkielman sivulta 79

¹²⁶ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 516

¹²⁷ Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus, 2010, s. 516

tapaus S01/854. Tapauksessa keskenään parisuhteessa eläneet mies ja nainen olivat tehneet järjestelyjä välirikon varalle. Osa järjestelyistä oli tehty kuoleman varalta ja kyseessä oli siltä osin testamentti.

Tapauksessa mies purki naisen kiinteistöllä olleen rantasaunan ja rakensi tilalle uuden. Vastikkeeksi miehen tekemästä työstä nainen oli luvannut testamentata saunan miehelle tai tarjota miehelle etuosto-oikeutta luopuessaan saunasta. Etuosto-oikeuden toteutuessa miehen oli sovittu myös saavan alennusta ostamiensa rakennustarvikkeiden arvon verran. Sauna ja testamentti valmistuivat, mutta pari kuitenkin erosi. Eron jälkeen nainen poisti miehen testamentista. Etuosto-oikeudesta ei ollut tehty kirjallista sopimusta. Mies nosti kanteen. Käräjäoikeuden ja hovioikeuden mukaan naisella oli oikeus peruuttaa sopimus, mutta miehellä on tästä huolimatta oikeus saada korvausta saunan rakentamisesta aiheutuneista kuluista. Koska osapuolet olivat läheissuhteessa keskenään, tuli summat harkittavaksi ilman tositteita, sillä käräjäoikeuden mukaan yksityiselämässä ei säilytetä vanhoja tositteita. Tässä tapauksessa peruutettu testamenttimääräys katsottiin todisteeksi siitä, että työn oli tarkoitus olla vastikkeellista.

Huomion arvoista tässä tapauksessa on, että läheissuhteissa keskenään olevin henkilöiden joutuessa maksamaan korvausta suhteen toiselle osapuolelle, ei summaa tarvitse todistaa tositteilla. Mikäli siis jonkin suoritettavan työn hinnasta ei ole sovittu suorituksesta sopiessa, tulee yleensä maksettavaksi vaadittu summa, jollei maksuvelvollinen näytä hinnan olevan kohtuuton. Toinen huomion arvoinen seikka on se, että peruutettu testamenttimääräys katsottiin ratkaisevaksi todisteeksi. Mikäli testamenttimääräystä ei koskaan olisi ollutkaan, olisi miehen varmasti ollut vaikeampi todistaa, että hänen tekemänsä työn oli tarkoitus olla vastikkeellista.

Tämä tapaus on muistutus siitä, että kaikki sopimukset tulisi aina tehdä kirjallisesti. Tämäkin tapaus olisi ollut huomattavasti helpompi ratkaista, mikäli mies ja nainen olisivat tehneet etuosto-oikeussopimuksen kirjallisesti. Paitsi että se olisi turvannut miehelle etuosto-oikeuden saunaan, olisi se ollut vankka todiste myös siitä, ettei miehen ollut määrä tehdä työtä ilman vastiketta.

8 AVOLIITON SÄÄNTELY MUUALLA

8.1 Ruotsi

Vuonna 1969 Ruotsin yhdessä asuvista pareista laskettiin 6 - 7 % olevan sellaisia, jotka eivät olleet naimisissa. Tuolloin avoliittojen määrä alkoi voimakkaasti kasvaa ja vuonna 1980 avopareja olikin jo 15 %. Vuonna 1998 avopareja arveltiin olevan 25 %. Voidaan siis sanoa avoliiton tulleen huomattavan yleiseksi Ruotsissa. Vuosina 1926 ja 1946 Ruotsissa syntyi avioliiton ulkopuolella 15 % kaikista lapsista. Viimeisen vuosikymmenen aikana suurimmalla osalla (50 – 60 %) vastasyntyneistä lapsista oli äiti, joka ei lapsen syntyessä ollut naimisissa.¹²⁸

Ruotsissa ensimmäinen viittaus avoliittoon oli jo vuonna 1946 kansaneläkettä koskevassa laissa (lag om folkpensionering). Laki sisälsi tuolloin käsitteen avioliitonomaisissa olosuhteissa (under äktenskapsliknande förhållanden).¹²⁹ Erityislaille avopuolisoiden keskinäisistä suhteista on säädetty jo vuonna 1973. Vuonna 1987 annettiin sambolag (avoliittolaki), joka 1.7.2003 korvattiin uudella lailla (sambolag 2003:376).¹³⁰

Ruotsin avoliittolaissa avopuolisilla (sambor) tarkoitetaan lain 1 §:n mukaan kahta henkilöä, jotka pysyvästi asuvat yhdessä parisuhteessa ja joilla on yhteinen talous. Jotta yhteiselämä voitaisiin katsoa avoliitoksi, tulee sen täyttää kolme vaatimusta. Yhdessäasumisen tulee olla luonteeltaan pysyvää, yhdessä asuvien henkilöiden tulee olla keskenään parisuhteessa ja yhdessä asuvilla tulee olla yhteistalous, joka edellyttää työnjakoa ja molempien osallistumista kustannuksiin.¹³¹ Ruotsissa parisuhteeseen on normaalisti katsottu kuuluvan myös seksuaalista kanssakäymistä (sexuellt samliv).¹³² Ruotsin avoliittolaki on sukupuolineutraali, eli myös samaa sukupuolta keskenään olevien henkilöiden on mahdollista muodostaa avopari.

Sambolag:in 2 §:n mukaan avoliitto katsotaan päättyneeksi kun avopuolisot tai toinen avopuoliso

¹²⁸ Agell, Anders; Brattström, Margareta – Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 18

¹²⁹ Agell, Anders; Brattström, Margareta – Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 248

¹³⁰ Sambolag; www.riksdagen.se

¹³¹ Karimaa, Eija – Perittävän avopuolison ja siihen rinnastuvan henkilön asema, 2004, s. 713

¹³² Regeringens proposition 2002/3:80, 2002, s. 27

solmii avioliiton, avopuolisot muuttavat erilleen tai kun avopuoliso kuolee. Edellä mainittujen lisäksi avoliitto katsotaan päättyneeksi myös silloin, jos toinen avopuoliso hakee pesänjakoa, vaatii itselleen oikeutta saada jäädä asuntoon tai oikeutta saada asunto itselleen.

Avioliitto-oikeudellisten säännösten ei katsota Ruotsissa koskevan avopuolisoita.¹³³ Sen sijaan Ruotsin perintölaista löytyy säädöksiä, jotka koskevat muun muassa avolesken suhdetta kuolinpesään ja perinnönjakoon. Ruotsissa avopuolisoilla ei kuitenkaan ole toistensa jälkeen perintöoikeutta, vaan avopuolisoiden tulee halutessaan tehdä testamentti. Vuoden 1987 sambolag:in esitöissä katsottiin, ettei jälkeen elävälle avopuolisolle ole sopivaa antaa perintöoikeutta, sillä tällaiset puoliset ovat harkitusti valinneet yhteiselämänsä muodon ja ovat siten itse velvollisia suojaamaan jälkeen elävää testamentin avulla.¹³⁴

Ruotsissa avopuolisoiden omaisuus on pääsääntöisesti puolison omaa. Avopuolisoilla on kuitenkin myös niin kutsuttua avo-omaisuutta (samboegendom). Tähän katsotaan kuuluvan yhteisenä kotina käytetty asunto ja koti-irtaimisto, huolimatta siitä, kuka omaisuuden hankinnan on maksanut.¹³⁵ Yhteiseksi kodiksi ei voida katsoa sellaista kiinteistöä, jota käytetään pääsääntöisesti vapaa-ajan tarkoituksiin (esimerkiksi kesämökki). Tästä esimerkkinä voidaan mainita seuraava oikeustapaus:

Högsta Domstolen 2008-07-18 T 2684-07

En sambo har för båda sambornas gemensamma bruk förvärvat en fritidsfastighet med ekonomiskt bidrag från den andra sambon. Föreligger s.k. dold samäganderätt?

Yhteisenä kotina ei voida pitää myöskään toisen avopuolison omistamaa asuntoa, johon toinen avopuoliso on muuttanut avioliiton alkaessa. Sen sijaan, jos tällainen asunto myydään ja rahat sijoitetaan uuteen asuntoon, jota on tarkoitus käyttää yhteisenä kotina, kuuluu uusi asunto yhteisomaisuuden piiriin. Aiheesta löytyy myös melko tuore Ruotsin Korkeimman oikeuden tapaus:

Högsta Domstolen 2013-04-04 T 1238-11

En sambo som sedan lång tid ensam innehaft en bostad med hyresrätt har när denna omvandlats till bostadsrätt förvärvat bostadsrätten med ekonomiskt bidrag från den andra sambon. S.k. dold samäganderätt

¹³³ Agell, Anders; Brattström, Margareta – Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 254

¹³⁴ Agell, Anders; Brattström, Margareta - Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 286

¹³⁵ Regeringskansliet - Sambor och deras gemensamma hem - kortfattad information om sambolagen; 2012, s. 5

har inte ansetts föreligga.¹³⁶

Yhteiseen koti-irtaimistoon katsotaan kuuluvan huonekalut, kodinkoneet ja normaali koti-irtaimisto. Yhteiseen koti-irtaimistoon ei katsota kuuluvan omaisuutta, jota pääsääntöisesti vain toinen avopuolisoista käyttää (esimerkiksi auto). Yhteiseen käyttöön ostetun muun kuin yhteisenä kotina käytetyn asunnon tai koti-irtaimistoon kuuluvan omaisuuden omistusosuuksien on oikeuskäytännössä katsottu jakautuvan sijoitusten suhteessa:

Högsta Domstolen 2012-06-13 T 3108-10

Sambor förvärvade gemensamt en segelbåt. Med tillämpning av 1 § lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt har ägarandelarna bestämts utifrån vardera sambons ekonomiska insats vid köpet.

Kun avoliitto päättyy, noudatetaan yhteisenä kotina käytetyn asunnon ja koti-irtaimiston eli niin kutsutun avo-omaisuuden jakamisessa tasajaon periaatetta, mikäli näiden omaisuuksien katsotaan kuuluvan yhteiseen avo-omaisuuteen. Ennen jakoa tästä määrästä katetaan velat. Tästä jaosta ei käytetä termiä ositus, vaikka se sitä pitkälti muistuttaakin.¹³⁷ Tasajaon periaatteesta voidaan poiketa erityisistä syistä, jos tasajako olisi kohtuuton, eritoten silloin, jos avoliiton kesto antaa siihen aihetta. Tasajaon periaatteesta poiketaan myös silloin, kun pesänjako tehdään ensiksi kuolleen avopuolison kuolinpesän ja eloonjääneen avopuolison välillä. Mikäli toinen avopuoliso ottaa asunnon osuuteensa ja se ylittää avopuolisolle kuuluvan arvomäärän, on puoliso velvollinen maksamaan lunastusta ylimenevästä osasta.

Ruotsin avoliittolain 18 §:stä löytyy erityinen avolesken suojasäännös, jota kutsutaan nimellä lilla basbeloppsregeln.¹³⁸ Kyseisen säännöksen mukaan avoleski on oikeutettu vähimmäismäärään (prisbasbeloppet) yhteisenä kotina käytetyn asunnon ja irtaimiston arvosta, vaikka se olisi enemmän kuin puolet jaon kohteena olevan omaisuuden (kodin ja koti-irtaimiston) arvosta. Tuo vähimmäismäärä vastaa kuolematapauksessa maksettavaa vähimmäismäärää kaksinkertaisena. Vuonna 2011 tuo vähimmäismäärä (prisbasbeloppet) oli 42 800 kruunua. Eli avoleskellä oli siis oikeus vaatia yhteisenä kotina käytetystä asunnosta ja koti-irtaimistosta 85 600 kruunun arvoinen osuus.¹³⁹ Ruotsissa tämän on katsottu olevan perheoikeudellinen suojasäännös, eikä kyse ole avopuolison perintöoikeudesta.¹⁴⁰ Avoleskellä ei

¹³⁶ www.hogstodomstolen.se

¹³⁷ Agell, Anders; Brattström, Margareta - Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 270

¹³⁸ Regeringens proposition 2002/3:80, 2002, s. 39

¹³⁹ Agell, Anders; Brattström, Margareta - Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 287

¹⁴⁰ Agell, Anders; Brattström, Margareta - Äktenskap, Samboende, Partnerskap, 2011, s. 287

kuitenkaan katsota olevan tätä oikeutta, mikäli avoliitto on päätynyt ennen avopuolison kuolemaa, vaikkei omaisuutta olisi vielä eroteltu.¹⁴¹

Ruotsin avoliittolakiin sisältyy myös säännös, jonka mukaan yhteistä kotia enemmän tarvitsevalla on oikeus saada se osuuteensa, vaikka se olisikin yksin toisen avopuolison omistama tai vuokraama.¹⁴² Oikeus saada asunto itselle koskee siis myös vuokra-asuntoa. Tämä vaatii kuitenkin painavia syitä, eikä lopputulos saa olla kohtuuton. Harkintaan vaikuttaa erityisesti se, onko avoparilla tai onko heillä ollut yhteinen lapsi. Asunnon saavalla avopuolisolla on kuitenkin velvollisuus korvata asunnon arvo. Ruotsin avoliittolaista löytyy myös säännöksiä, jotka rajoittavat yhteisen kodin disponointia. Avopuolisolla ei ole oikeutta myydä, vuokrata, kiinnittää tai pantata yhteistä kotia tai koti-irtaimistoa ilman toisen avopuolison lupaa.

Ruotsissa avopuolisilla ei ole elatusvelvollisuutta toisiaan kohtaan, vaikka avoliitto olisikin kestänyt pitkään.¹⁴³ Ruotsin oikeusministeriä ohjeistaa avopuolisoita tekemään keskenään sopimuksen, mikäli he haluavat torjua sambolag:in mukaisten oikeuksien syntymisen.¹⁴⁴ Tämä vastaa suomalaisten avoparien oikeutta tehdä sopimus avoliittolain soveltamatta jättämisestä.

8.1.1 Suomi vs. Ruotsi

Ruotsin avoliittolaki ei edellytä, että avoliiton olisi pitänyt kestää tietyn aikaa tai että avopuolisilla pitäisi olla tai olla ollut yhteinen tai yhteisessä huollossa oleva lapsi. Suomen avoliittolaki sen sijaan edellyttää viiden vuoden yhdessä asumista tai että parilla on tai on ollut yhteisessä huollossa oleva lapsi. Ruotsissa avoliittolaki kattaa siis kaikki avoliitot, kun sen sijaan Suomessa on olemassa kahdenlaisia avoliittoja, erityislaililla säädetyjä ja lailla sääntelemättömiä. Suomen avoliittolaki on Ruotsin lakia laveampi vain oikeastaan yhdessä avopareja koskevassa kriteerissä; Suomessa avoliiton määritelmien täyttyminen ei edellytä, että avopuolisilla on seksuaalista kanssakäymistä. Ruotsissa sen sijaan seksuaalisen kanssakäymisen katsotaan kuuluvan normaaliin parisuhteeseen ja sitä myötä myös avoliittoon.¹⁴⁵

Avoliitto päättyy molemmissa maissa pääsääntöisesti eroon, avioliittoon tai toisen avopuolison

¹⁴¹ Regeringens proposition 2002/3:80, 2002, s. 39

¹⁴² Regeringskansliet - Sambor och deras gemensamma hem - kortfattad information om sambolagen; 2012, s. 7

¹⁴³ Regeringskansliet - Sambor och deras gemensamma hem - kortfattad information om sambolagen; 2012, s. 8

¹⁴⁴ Karimaa, Eija – Perittävän avopuolison ja siihen rinnastuvan henkilön asema, 2004, s. 715

¹⁴⁵ Karimaa, Eija – Perittävän avopuolison ja siihen rinnastuvan henkilön asema, 2004, s. 713

kuolemaan. Ruotsin avoliittolaki sisältää edellä mainittujen lisäksi säännöksen siitä, että avoliitto katsotaan päättyneeksi myös silloin, jos toinen puoliso hakee pesänjakoa, vaatii itselleen oikeutta saada jäädä asuntoon tai oikeutta saada asunto itselleen.

Pääsääntöisesti molemmissa maissa avopuolisot omistavat ja pitävät myös avoerossa oman omaisuutensa. Ruotsissa avopuolisilla on kuitenkin niin kutsuttua avo-omaisuutta (samboegendom). Tähän katsotaan kuuluvan yhteiseen käyttöön hankittu koti ja koti-irtaimisto, jotka avoliiton päättyessä jaetaan tasajaon periaatetta noudattaen. Suomessa avopuolisilla on oikeus vain omaan omaisuuteensa. Ainoana poikkeuksena tähän sääntöön Suomessa on yhteisomistusolettama, jonka mukaan irtain esine katsotaan yhteiseksi, jollei muuta voida näyttää. Yhteisomistusolettamaa käytetään kuitenkin viimesijaisena keinona, eikä pääsääntönä ja oletttama koskee ainoastaan irtainta omaisuutta.

Ruotsissa asuntoa enemmän tarvitsevalla on tietyin edellytyksin oikeus saada asunto osuuteensa, kunhan korvaa asunnon arvon, vaikka asunnon omistaisikin toinen avopuoliso. Molemmissa maissa avoleskellä on oikeus harkinnanvaraiseen avustukseen kuolinpesästä. Ruotsissa tähän avustukseen liittyy lisäturvana myös säännös vähimmäismäärästä. Nämä säännökset luovat ruotsalaiselle avoleskelle huomattavasti paremman turvan kuin mitä Suomen avoliittolaki tarjoaa suomalaiselle avoleskelle.

Avopariensa saadessa lapsi, täytyy isän tunnustaa isyytensä samalla tavalla sekä Suomessa että Ruotsissa. Isyysosoittama sisältyy molemmissa maissa vain avioliittoon. Kummassakaan maassa avopuolisilla ei ole oikeutta adoptoida lasta yhdessä. Kummassakaan maassa avopuolisolla ei ole myöskään velvollisuutta maksaa toiselle avopuolisolle elatusta.

8.2 Norja

Norjassa ei ole varsinaista avoliittolakia vaan yhteisasumislaki (LOV 1991-07-04 nr 45; Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører). Yhteisasumislaki sisältää säännökset yhteisen asunnon ja asuntoirtaimiston jaosta yhteistalouden purkautuessa osapuolen kuoleman johdosta tai muusta syystä. Yhteisasumislakia sovelletaan kaikkiin yli 18-vuotiaisiin

naimattomiin henkilöihin, jotka ovat asuneet yhdessä (yhteisasujia voi olla enemmänkin kuin vain kaksi) vähintään kaksi vuotta tai heillä on tai on ollut yhteinen lapsi tai he odottavat yhteistä lasta. Laki ei edellytä yhteisasujilta parisuhdetta. Yhteisasujat voivat olla keskenään samaa tai eri sukupuolta.

Pääsääntöisesti norjalaiset avopuolisot pitävät avoliiton purkautuessa oman omaisuutensa ja yhteinen omaisuus jaetaan avopuolisoiden kesken. Tästä pääsäännöstä voidaan kuitenkin poiketa. Jos yhteistaloudessa asunut henkilö kuolee, eloonjäävä voi erityisestä syystä saada lain nojalla oikeuden lunastaa itselleen tai ottaa haltuunsa yhteisen asunnon sekä ottaa haltuunsa tavanomaista koti-irtaimistoa. Jos yhteistalous purkautuu muusta syystä kuin osapuolen kuoleman johdosta, voi yksi osapuolista painavista syistä saada oikeuden tulla toisen henkilön sijaan huoneenvuokrasopimukseen, lunastaa itselleen tai ottaa haltuunsa yhteisen asunnon tai asuinkiinteistön sekä ottaa haltuunsa tavanomaista koti-irtaimistoa.

Norjan oikeuskäytännössä on kehittynyt periaate, jonka mukaan avopuolisoita voidaan pitää tietyn omaisuuden yhteisomistajina, vaikka omaisuus muodollisesti kuuluisi vain toiselle avopuolisolle. Avopuolisoita voidaan tämän periaatteen mukaisesti pitää yhteisomistajina, mikäli toisen avopuolison on katsottu osallistuneen riittävästi kyseisen omaisuuden hankintaan avoliiton aikana. Hankintaan osallistumiseksi voidaan katsoa osuuden suorittaminen kotitöinä tai juoksevien kulujen maksaminen, jolloin hän on mahdollistanut yhteisen omaisuuden hankkimisen toisen avopuolison ansioilla. Mikäli avopuolisoita ei voida katsoa yhteisomistajiksi, voidaan toinen avopuoliso velvoittaa maksamaan omaisuutta kartuttaneelle avopuolisolle hyvitystä perusteettoman edun palautuksena.¹⁴⁶ Norjan oikeuskäytäntö tästä asiasta vastaa suurelta osin suomalaista. Esimerkkinä tästä oikeuskäytännöstä voidaan mainita Norjan korkeimman oikeuden tapaus vuodelta 2011 (Høyesteretts dom 19.09.2011, HR-2011-01739-A, [sak nr. 2011/93]).¹⁴⁷

Avopuolisoita koskevaa sääntelyä löytyy myös muista Norjan laeista. Näistä säännöksistä tärkein on vuonna 2009 voimaan tullut perintölain (LOV 1972-03-03 nr 05: Lov om arv) muutos. Tämän muutoksen nojalla myös avopuoliso voi periä kumppaninsa tai saada jakamattomuussuojaa muun muassa yhteiselle asunnolle ja koti-irtaimistolle. Lakimuutoksen mukaan avopuolisoilla on oikeus periä toisensa silloin, kun heillä on tai on ollut yhteinen lapsi tai kun he odottavat yhteistä

¹⁴⁶Lötjönen, Salla – Yhteistalouden purkaminen avoliitossa, 2010, s. 1331

¹⁴⁷www.domstol.no

lasta. Perintölain mukaan avoleski voi saada leskeksi jäädessään samansuuruisen määrän omaisuutta kuin mitä aviopuoliso saisi leskeksi jäädessään. Mikäli avopuolisot haluavat toisen perivän enemmän, tulee heidän tehdä testamentti. Avopuolisot voivat myös keskinäisin sopimuksin määrätä omaisuudestaan.

Perintölain muutoksen mukaan avoleskellä on lisäksi yhteistä asuntoa, asuntoirtoimistoa, autoa ja yhteisessä käytössä ollutta vapaa-ajan omaisuutta (fritidseigedom) koskeva jakamattomuussuoja (uskifte). Tätä oikeutta ei kuitenkaan ole, mikäli menehtyneen avopuolison avoliiton ulkopuoliset lapset vastustavat pesän säilyttämistä jakamattomana. Tämäkin oikeus edellyttää, että avopuolisoilla on tai on ollut yhteinen lapsi. Muilla avopuolisoilla ei ole perintöoikeutta suoraan lain nojalla. Sellaisilla avopuolisoilla, jotka ovat asuneet yhdessä vähintään viisi vuotta, on kuitenkin oikeus määrätä testamentilla, että avoleskellä on samanlainen oikeus perintöön kuin niillä avopareilla, joilla on yhteinen lapsi.

Norjan perintölain säännöksiä sovelletaan avopareihin, jotka elävät parisuhteessa, joka on riittävän vakiintunut. Avopuolisoiden tulee olla täysi-ikäisiä, eivätkä he saa olla naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Lisäksi avopuolisoilla tulee olla yhteinen koti ja yhteistalous.

8.3 Englanti

Tilastojen mukaan avioliitto on vahvassa asemassa Englannissa. Englannissa on yksi Euroopan unionin suurimmista avioitumisprosentteista. Neljäänkymmeneen ikävuoteen mennessä 95 % naisista ja 91 % miehistä avioituu.¹⁴⁸ Englannissakin avioitumisikä on kuitenkin noussut selvästi. Vuonna 1975 naimisiin menevien naisten keski-ikä oli 21,4 vuotta ja vuonna 2003 vastaava ikä oli 29 vuotta.¹⁴⁹ Yhä useampi brittipari asuu yhdessä avoliitossa ennen avioliiton solmimista. Joka kahdeksas pariskunta ei ole naimisissa. Vuonna 2006 18 - 59 vuotiaista naisista 25 % eli avoliitossa. Vuonna 2005 lapsista 42 % syntyi avioliiton ulkopuolella.¹⁵⁰ Vaikka avioerojen määrä onkin Englannissa kasvussa, päättyy avioliitto eroon jopa neljä kertaa todennäköisemmin kuin avioliitto.¹⁵¹

¹⁴⁸Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 40

¹⁴⁹Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 40

¹⁵⁰Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 80

¹⁵¹Tämän ehdotetaan johtuvan neljästä syytä. Ensinnäkin avioliitto voi indikoida vahvemman sitoutumisesta parisuhteeseen kuin avioliitto. Toiseksi avioeron koetaan olevan sosiaalisesti vähemmän hyväksyttävää kuin pelkän parisuhteen purkamisen ja erilleen muuttaminen. Kolmanneksi syyksi arvellaan avioeron saamisen kestävän niin kauan, että se antaa pareille mahdollisuuden saada välinsä sovittua ja liittonsa korjattua.

Englannissa on tehty myös mielenkiintoinen tutkimus siitä, miksi ihmiset solmivat avioliiton. 42 % tutkimukseen haastatelluista kihloissa olevista henkilöistä kertoi rakkauden olevan suurin syy avioitumiseen. Erikoista kyllä, 3 % haastatelluista ei tiennyt miksi menee naimisiin. Toisessa tutkimuksessa selvitettiin syitä miksi ihmiset eivät mene naimisiin. Yleisin syy tähän on naimisiin menemisen kalleus. Häihin ei yksinkertaisesti ole varaa. Samasta syystä moni myös lykkää naimisiin menoa.¹⁵² Varsinkin isoista kirkkohäistä haaveilevien kohdalla tämän voisi hyvin kuvitella pitävän paikkaansa myös monien suomalaisten parien kohdalla.

Englannissa ei ainakaan vielä ole erikoislainsäädäntöä avoliitosta. Termiä ”cohabiting couple” on vaikea määrittää, sillä Englannissa on monen muotoista yhdessä asumista; osa pareista asuu yhdessä voidakseen jonain päivänä solmia avioliiton keskenään ja toiset taas ovat tietoisesti valinneet avoliiton parisuhteensa muodoksi.¹⁵³ Avoliitosta käytetään myös termiä ”a common law wife”, joka viittaa avioliittoon. Englannissa onkin keskusteltu, tulisiko avoliitot alkaa rinnastamaan avioliittoon ja sisällyttää avoliitto avioliittoa koskevaan lainsäädäntöön.¹⁵⁴ Avoliiton määrittämisen vaikeuden takia on pohdittu myös vanhemmuuden pitämistä velvoitteiden perustana erilaisten suhteiden sijaan.

Lainsäädännön puuttumisen ongelmat on kuitenkin tiedostettu myös Englannissa. Avoliitossa eläminen jättää eron sattuessa heikomman osapuolen vaille minkäänlaista laillista suojaa ja tämä voi johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen. Suurta julkisuutta on saanut Curran v Collins tapaus, jossa pariskunta oli asunut avoliitossa 30 vuoden ajan ja viimeisien vuosien ajan pyörittäneet yhdessä kenneltoimintaa miehen nimissä olevalla kiinteistöllä. Avoliiton päättyessä eron oli nainen jäänyt tyhjän päälle. Ensimmäisessä oikeusasteessa (English county court) avovaimo hävisi tapauksen sillä perusteella, etteivät avopuolisot olleet solmineet yhtiökumppanuutta (”business partnership”). Avovaimo valitti tapauksesta ja toisen asteen ratkaisua odotetaan.¹⁵⁵ Edellinen julkisuuteen noussut avopuolisoiden omistusoikeuksia koskeva oikeustapaus oli

Neljänneksi syyksi ehdotetaan, että avioituneilla pareilla on erilaiset elämän arvot kuin avoliitossa elävillä ja siten he todennäköisemmin pysyvät yhdessä. Näiden syiden paikkaansapitävyydestä voidaan olla montaa mieltä, mutta varmasti ainakin osa syistä on todellisia ja soveltuu myös suomalaisiin avoliittoihin. (Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 40)

¹⁵²Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 44

¹⁵³Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 80

¹⁵⁴Herring, Jonathan – Family Law, 2011, s. 90

¹⁵⁵Papworth, Jill – Why a cohabitation agreement is essential to non-married couples, 2013, www.guardian.co.uk

Englannin Supreme Court:in vuonna 2011 antama ratkaisu Jones v Kernott.¹⁵⁶

Erityisesti heikomman osapuolen suojaksi Englannissa suositellaankin avoeron varalta tehtäväksi sopimusta ("a cohabitation agreement"), jossa määritellään puolisoitten omistussuhteet sekä se, miten omaisuus tulee erossa jakaa. Tämä vastaa suurelta osin suomalaista avoerosopimusta. Sopimukseen voidaan sisällyttää myös määrittely siitä, miten arkiset menot jaetaan (kuinka suuren osuuden molemmat maksaa laskuista ja lainanlyhennyksistä).¹⁵⁷ Jotta sopimuksesta tulisi sitova, tulee toisen puolisoista yksin palkata lakimies laatimaan sopimus ja lähettää valmis sopimus toiselle puolisolle, jonka pitäisi myös palkata lakimies lukemaan sopimus lävitse. Tätä ennen avopuolisoiden on täytynyt yhdessä miettiä mitä sopimukseen haluavat ja sopia keskenään miten haluavat omaisuutensa jaettavan.¹⁵⁸ Tämä eroaa suuresti siitä, että Suomessa avopuolisot voivat keskenään laatia sopimuksen, eikä sen sitovuus riipu millään tavalla siitä, onko laatimisessa käytetty lakimiehen apua vai ei. Lisäksi avopuolisoita kehoitetaan laatimaan testamentti, sillä se on ainut tapa, jolla avopuoliso voi Englannissa periä mitään ensin kuolleelta avopuolisolta.

8.4 Euroopan unioni

Euroopan unionissa ei ole voimassa avopuolisoiden varallisuussuhteisiin liittyvää aineellisoikeudellista yhteisölainsäädäntöä. Avopuolisoiden varallisuusoikeudellisia suhteita koskeviin kansainvälisyksityisoikeudellisiin kysymyksiin sovelletaan neuvoston asetusta (EY N:o 44/2001) tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta siviili- ja kauppaoikeuden alalla. Tuomioistuimen toimivaltaa sekä tuomioiden tunnustamista ja täytäntöönpanoa avioliittoa ja yhteisten lasten huoltoa koskevissa asioissa sääntelee Bryssel IIa – asetus (EY N:o 2201/2003).

¹⁵⁶ http://supremecourt.gov.uk/docs/UKSC_2010_0130_Judgment.pdf

¹⁵⁷ Ei ole mitään estettä sille, etteikö myös suomalainen avopari voisi sisällyttää tällaista määrittelyä tekemäänsä avoerosopimukseen.

¹⁵⁸ Papworth, Jill – Why a cohabitation agreement is essential to non-married couples, 2013, www.guardian.co.uk

8.5 Lakiharmonisoinnit

Pohjoismaiden kesken on voimassa pohjoismainen avioliittosopimus. Pohjoismaiden kesken on pohdittu myös perheoikeudellisten lakien laajempaa harmonisointia. Tätä harmonisointia ehdotettiin toteutettavaksi esimerkiksi siten, että jo olemassa olevista pohjoismaisista sääntelyistä valittaisiin paras, joka sitten otettaisiin pohjoismaiden yhteiseksi lainsäädännöksi.¹⁵⁹ Vuonna 2003 Anders Agell käsitteli lakiharmonisointia avioliittolakien osalta ja tuli siihen tulokseen, että harmonisointi pitäisi tehdä nyt tai ei koskaan.¹⁶⁰ Tämän jälkeen on pohjoismaisiin perheoikeudellisiin säännöksiin tullut paljon perustavaa laatuakin olevia muutoksia. Tällaisia ovat esimerkiksi keskenään samaa sukupuolta olevien parien avioliitot salliva sääntely Norjassa ja Ruotsissa sekä keskenään samaa sukupuolta olevien parien adoptio-oikeus Ruotsissa. Voidaankin miettiä, voiko kaikki pohjoismaat vielä yhtyä näihin uusiin säädöksiin, vai onko ajauduttu jo liian kauas toisistaan ja siten tehty harmonisointi mahdottomaksi.

Euroopan unionin muuttumista enemmän liittovaltiomaiseen suuntaan ja sen myötä unionin oman lainsäädännön tarpeellisuutta on pohdittu. Euroopan unionin jäsenmaiden perheoikeudelliset lainsäädännöt ovat kuitenkin vielä kauempana toisiaan kuin pohjoismaiset. Tämän lisäksi Euroopan unionin sisällä on myös erilaisia oikeusjärjestelmiä. Lakien harmonisointi liittovaltion yhdeksi laiksi olisi siten erittäin vaikeaa. Tätä suurempi ongelma on kuitenkin se, että tämän hetkiset unionin toimintaa koskevat säännöt mahdollistavat vain kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säädösten lähentämisen.¹⁶¹

¹⁵⁹ Agell, Anders – Är en nordisk familjerätt och successionsrätt realitet eller illusion, 2001, s. 1029

¹⁶⁰ Agell, Anders – Nordisk äktenskapsrätt, 2003, s. 30

¹⁶¹ Mäkinen, Kaisa – Perheoikeuden lähentäminen Euroopan Unionin alueella, 2006, s. 32

9 YHTEENVETO

Avoliitto on saavuttanut Suomessa tukevan jalansijan parisuhdemuotona. Uusi avoliittolaki tarjoaa sen sääntelyn piiriin kuuluville avopuolisille kaivattua turvaa. Samalla se jättää kuitenkin paljon myös muiden säädösten, yleisten oikeusoppien, oikeuskäytännön ja ennen kaikkea avopuolisoiden välisten sopimusten varaan. Yhteiskunnan ei tule liiaksi holhota ihmisiä ja heidän välisiä parisuhteitaan. Selvät epäkohdat ja eriarvoisuudet tulisi kuitenkin korjata. Avoliittojen kohdalla tämä onnistuisi verrattain pienillä muutoksilla. Vaikka nämä muutokset toteutuisivatkin, säilyvät avoliitot melko turvattomana parisuhdemuotona ja sitä myötä avopuolisoiden keskinäiset sopimukset säilyttävät ensiarvoisen tärkeän asemansa. Kenelläkään ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa kohtaloonsa. Jokainen voi kuitenkin varautua elämän mukanaan tuomiin yllätyksiin ja turvata selustansa sopimuksin.

LIITTEET

Liite 1 Sopimus avoliittolain soveltamatta jättämisestä

Liite 2 Sopimus avoeron varalta

Liite 3 Keskinäinen testamentti

SOPIMUS AVOPUOLISOIDEN YHTEISTALouden PURKAMISESTA ANNETUN LAIN
SOVELTAMATTA JÄTTÄMISESTÄ (malli)

Me allekirjoittaneet avopuolisot sovimme siitä, että meihin ei sovelleta lakia avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta annetun lain tahdonvaltaisia säännöksiä.

Ylivieskassa 28. päivänä heinäkuuta 2012

Kerttu Irmeli Koskela
(281286-123S)

Pekka Untamo Maunula
(121289-456T)

Todistavat:

Martti Einari Kuusela
kauppias, Nivala

Veikko Olavi Vallaton
kalastaja, Kalajoki¹⁶²

¹⁶²Laatimisessa on käytetty apuna teoksesta Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus (2010) sivulta 264 löytyvää mallia.

SOPIMUS AVOERON VARALTA (malli)

Me allekirjoittaneet avopuolisot, jotka olemme asuneet avoliitossa 1.1.2009 alkaen, sovimme siitä, että avoliiton päättyessä omaisuutemme on jaettava siten, että:

1. Yhteisesti omistamamme omakotitalo Tampereen kaupungissa myydään ja sen kauppahinta jaetaan tasan avopuolisoiden kesken. Jos toinen avopuolisoista jää asumaan yhteisenä kotina käytettyyn omakotitaloomme siksi kunnes asunto vapautuu ostajalle, hän sitoutuu suorittamaan korvauksena toiselle avopuolisolle 600 euroa kuukaudessa asunnon käytöstä. Yksin asuntoa käyttävä puoliso vastaa kiinteistöverosta, jätemaksusta, sähkölaskusta ja kiinteistön ylläpidosta sekä huolehtii siitä, että asunto on vakuutettu.
2. Yhteisessä kodissa olevat kalusteet ja taulut kuuluvat Mirkulle hänen vanhemmiltaan tulleen perintönä.
3. Kodin autotallissa olevat työkalut ja tekniset tarvikkeet kuuluvat Miikalle.
4. Molempien puolisoitten henkilökohtainen omaisuus (kuten esimerkiksi kellot, korut ja vaatteet) kuuluu puolisolle yksinomistajana.
5. Kodin muu irtain jaetaan puolisoitten kesken siten, että Mirkku saa valintansa mukaan ottaa omistukseensa haluamansa esineen, jonka jälkeen valintavuoro siirtyy Miikalle. Valintaa jatketaan tässä järjestyksessä kunnes irtain on kokonaisuudessaan jaettu.
6. Puolisoilla ei ole muita vaatimuksia toisiaan kohtaan sen jälkeen, kun omaisuuden erottelu on toimitettu tämän sopimuksen mukaisella tavalla.
7. Vastaamme yhdessä saman suuruisin osuuksin omaisuuden erottelusta aiheutuvista kuluista.
8. Hyväksymme tämän sopimuksen ja sitoudumme olemaan sitä moittimatta.
9. Vahvistamme tämän sopimuksen erottelukirjaksi avoliittomme päättyessä.

Tampereella 7. päivänä toukokuuta 2013

Mirkku Lisbetti Laadukas
(010184-111A)

Miika Oskari Vetelä
(020286-222B)

Todistavat:

Olli Yrjänä Oppi
opiskelija, Vantaa

Yrjö Uolevi Keinonen
puuseppä, Nokia¹⁶³

¹⁶³Laatimisessa on käytetty apuna teoksesta Aarnio, Aulis; Kangas, Urpo – Perhevarallisuus oikeus (2010) sivuilta 244 - 245 ja 268 – 269 löytyviä malleja.

Koska tämä avoerosopimus on useamman sivun mittainen, voisi olla hyvä allekirjoittaa myös sopimuksen ensimmäinen sivu ja siten varmistaa, ettei myöhemmin voitaisi väittää, että ensimmäistä sivua on jälkikäteen muutettu.

KESKINÄINEN TESTAMENTTI (malli)

Me allekirjoittaneet avopuolisot, Lotta Birgitta Pitkänen (240384-111X) ja Teemu Tapani Susi (120486-232N) määräämme kaikki aikaisemmat testamenttimme peruuttaen viimeisenä tahtonamme ja testamenttinamme, että toisen meistä kuoltua, saa eloonjäänyt avopuoliso kaiken ensiksi kuolleen avopuolison omaisuuden, olkaanpa se minkä nimistä tai laatuista tahansa, täysin omistusoikeuksin.

Rovaniemellä 13. tammikuuta 2013

Lotta Birgitta Pitkänen
ravintolapäällikkö

Teemu Tapani Susi
autokauppias

Varta vasten kutsuttuina ja yhtä aikaa saapuvilla olevina todistamme, että keskenään avoliitossa olevat ravintolapäällikkö Lotta Birgitta Pitkänen ja autokauppias Teemu Tapani Susi, jotka henkilökohtaisesti tunnemme, ovat tänään terveellä ja täydellä ymmärryksellä sekä vapaasta tahdostaan ilmoittaneet edellä olevan sisältävän heidän viimeisen tahtonsa ja testamenttinsa ja että he ovat sen omakätisesti allekirjoittaneet.

Rovaniemellä 13. tammikuuta 2013

Juuso Johannes Kulppi
myyjä, Rovaniemi

Veikko Antero Viekas
asianajaja, Muurola¹⁶⁴

¹⁶⁴Laatimisessa on käytetty apuna teosta Kemppinen, Seppo; Kyläkallio, Kalle; Nikupaavo, Jari; Susiluoto, Tapio – Asiakirjamalleja, 2002 s. 171 - 173